

T.C.
MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANA BİLİM DALI
KLÂSİK ARKEOLOJİ PROGRAMI

KÜÇÜK ASYA SİKKELERİNDE GRİFON TASVİRLERİ

Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan:

20106099 Göktürk Ömer ÇAKIR

Danışman:

Doç. Dr. Oya YAĞIZ

İSTANBUL - 2012

Göktürk Ömer ÇAKIR tarafından hazırlanan **Küçük Asya Sikkelerinde Grifon Tasvirleri** adlı bu çalışma aşağıda adları yazılı jüri üyelerince Oybirliğiyle / ~~Oyçokluğuyla~~ Yüksek Lisans Tezi olarak Kabul Edilmiştir.

Kabul (Sınav) Tarihi : 14 / 09 / 2012

(Jüri Üyesinin Ünvanı , Adı , Soyadı ve Kurumu) :

İmzası :

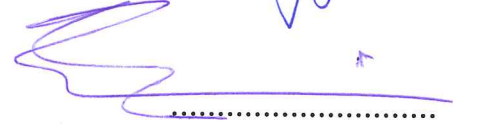
Jüri Üyesi : Doç.Dr.Oya YAĞIZ (Danışman)

.....

Jüri Üyesi : Prof.Dr.Christine ÖZGAN

.....

Jüri Üyesi : Prof.Dr.Oğuz TEKİN (İ.Ü.Öğr.Üy.)

.....

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖNSÖZ	V
ÖZET	VII
SUMMARY	IX
KISALTMALAR LİSTESİ	XI
HARİTALAR LİSTESİ	XIX
LEVHALAR LİSTESİ	XX
1. GİRİŞ	
1.1. Çalışmanın Amacı	1
1.2. Çalışmanın Kapsam ve İçeriği	3
1.3. Çalışmanın Yöntemi	4
1.4. Araştırma Tarihçesi	6
2. ESKİ AKDENİZ HAVZASINDA GRİFON	9
2.1. Tanımı, Adı ve Antik Yazındaki İzleri	9
2.2. Mitolojisi ve İlişkili Olduğu Tanrılar	17
2.3. Tasvirin Köken ve Yayılımı	22
3. SİKKELER ÜZERİNDE GRİFON TASVİRLERİ	32
3.1. Küçük Asya Sikkelerinde Grifon Tipleri	32
3.1.1. Grifon Başı	32
3.1.2. Grifon Protomu	33
3.1.3. Ayakta Duran Grifon	33
3.1.4. Oturan Grifon	34
3.1.5. Uzanan Grifon	34

3.1.6. Şahlanan Grifon	35
3.1.7. Koşan / Sıçrayan Grifon	35
3.1.8. Saldıran Grifon	35
3.1.9. Uçan Grifon	36
3.2. Küçük Asya Sikkeleri	37
3.2.1. Aiolis	37
3.2.1.1. Lesbos (Mytilene)	37
3.2.1.2. Myrina	39
3.2.2. Ionia	41
3.2.2.1. Phokaia	41
3.2.2.2. Samos	44
3.2.2.3. Smyrna	45
3.2.2.4. Teos	49
3.2.3. Kappadokia	54
3.2.3.1. Gaziura	54
3.2.4. Karia	56
3.2.4.1. Kamiros	56
3.2.4.2. Kaunos	57
3.2.5. Kilikia	58
3.2.5.1. Lyrbe	58
3.2.5.2. Soloi – Pompeiopolis	59
3.2.5.3. Tarsos	61
3.2.6. Lykaonia	63
3.2.6.1. Ikonion	63
3.2.7. Lykia	64
3.2.7.1. Hanedan Sikkeleri	64

3.2.7.2. Gagae	66
3.2.8. Mysia	67
3.2.8.1. Kyzikos	67
3.2.8.2. Pergamon	71
3.2.9. Pamphylia	73
3.2.9.1. Aspendos	73
3.2.9.2. Attaleia	75
3.2.9.3. Side	76
3.2.10. Phrygia	77
3.2.10.1. Hadrianopolis	77
3.2.11. Pisidia	77
3.2.11.1. Baris	77
3.2.11.2. Isinda	78
3.2.11.3. Kremna	79
3.2.11.4. Pednelissos	80
3.2.11.5. Termessos	81
3.1.12. Troas	82
3.1.12.1. Aleksandreia Troas	82
3.1.12.2. Assos	84
3.3. Küçük Asya Dışındaki Örnekler	89
3.3.1. Abdera	89
3.3.2. Taurus Khersonesos'u	91
3.3.3. Pantikapeon	92
3.3.4. Diğer Örnekler	94
4. KATALOG	97
5. SONUÇ	122

6. KATALOĞUN GENEL DEĞERLENDİRMESİ	127
6.1. Grifon Tip ve Sembollerinin Çizimleri	128
6.2. Asal Tiplerin Kentlere Göre Dağılımı	131
6.3. Asal Tiplerin Kronolojik Dağılımı	132
6.4. Sikkelerin Bölgelere Göre Kronolojik Dağılımı	132
6.5. Çeşitli Yoğunluk Dağılımları	133
6.6. Grifonun Sikkeler Üzerinde İlişkili Olduğu Tanrısal / Mitolojik Figürler	134
6.7. Grifonun Sikkeler Üzerinde İlişkili Olduğu Tanrısal / Mitolojik Figürlerin Yoğunluk Dağılımı	136
6.8. Grifonlu Sikkelerin Kentlere Göre Yoğunluk Dağılımı	137
6.9. Sikkelerin Kronolojik Dizini	138
7. EKLER	139
7.1. Haritalar	139
7.2. Levhalar	142
8. KAYNAKÇA	163
9. ÖZGEÇMİŞ	198

ÖNSÖZ

Arkeolojinin eski çağların kültür ve sanat hareketlerini, özne olarak ele aldığı çeşitli objeler aracılığıyla anlamlandırmaya çalışması, insan elinin ürünü olan uygarlığın türlü hamlelerle gelişimini ve bu gelişim sürecindeki etkileşimleri incelemesi heyecan uyandırıcı bir faaliyettir. Sikkeler farklı arkeolojik malzeme grupları arasında mitolojinin, sanatın, politikanın ve tarihsel ipuçlarının en zengin içerikle verildiği malzeme grubunu oluşturan adeta “konuşan” tarihî belgeler niteliğindedir. Lisanüstü eğitimimde nümismatik dalını seçme nedenim, bir bilimsel çalışma alanı olarak, sunduğu çeşitlilik ve görselliğin, biraraya gelmek suretiyle sağladığı bu olanaklardır.

Şüphesiz bu seçimde, danışman hocam Doç. Dr. Oya YAĞIZ'ın ilgi, anlayış ve yönlendirmesi başat bir role sahiptir. Kendisine, sağladığı esneklik ve çalışma kolaylığı ile çeşitli konulardaki değerli uyarıları için ne kadar teşekkür etsem azdır.

Ayrıca Yrd. Doç. Dr. Dinçer Savaş LENGER'e de İstanbul'daki kısıtlı çalışma zamanı içinde yer ayırıp konu hakkındaki makalesini çevirerek değerli görüşlerini benimle paylaştığı için müteşekkirim. Grifonlar hakkındaki kapsamlı ve önemli bir doktora çalışmasının sahibi olan Dr. Angelika DIERICHS de yayınlanmış metni gönderme ve görüş alış verişinde bulunma nezaketini göstererek yardımcı olmuştur. Kendisine şükranlarımı sunuyorum. Prof. Dr. Christiane DELPLACE'ye kendi doktorasının bir nüshasını bulmak için sarf ettiği mesai, Dr. Koray KONUK'a da aracılık ettiği için minnettarım. Lisansüstü eğitimim boyunca ders ve seminerleri iş koşullarıma göre düzenleyerek öğrenim sürecimi kolaylaştıran başta bölüm başkanımız Prof. Dr. Christine ÖZGAN olmak üzere Doç. Dr. Zeynep K. Erdem ve Doç. Dr. Arzu ÖZTÜRK de minnet borçlu olduğum değerli hocalarımdır. Tez, şüphesiz pek çok katkıyla şekillenmiştir. Kaynak yardımı ve yönlendirmeleriyle

yolumu bulmama yardım eden değerli arkadaşlarım Halime ALBAYRAK, Şengül ARSLAN, Duygu GELEN, Lara TAŞ, Hatice ÇINAR ve Güneş KAYGUSUZ'a teşekkür borçluyum. Çeviriler konusundaki yardımlarıyla metnin iskeletinin kurulmasında en önemli pay sahipleri Yrd. Doç. Dr. Kenan EREN, Sayın Sinem İÇEN, Murat TAHAOĞLU, Meltem UZUN ve E. Bilge ÇINAR'dır. Karşılıksız yardımları adımlarımı hızlandırmıştır. Sağladıkları kolaylıkla çalışma malzemesini hızlı bir şekilde toplamamı Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü Kütüphanesinden Sayın Ümit Sevgi TOPUZ ve Alman Arkeoloji Enstitüsü Kütüphanesinden Sayın Banu DOĞAN'a borçluyum. Her başım sıkıştığında Enstitünün yazım kuralları hakkında saat gözetmeden beni bilgilendiren kadim dostum Mümin SARI'ya ve önemli katkıları için "kardeşim" Barış ALBAYRAK'a ayrıca teşekkür ederim. İş yerinde gerekli izinleri almamı sağlayan ve bana derslerime çalışmak için imkân yaratan Sayın Faruk SÜSLÜ ve Sayın İbrahim DOĞRU'ya ve sağladığı destek sebebiyle Sayın İbrahim KÖSEOĞLU'na ne kadar teşekkür etsem azdır.

Öğrenim hayatımın her aşamasında maddî ve manevî katkısıyla elimden tutan ağabeyim Dt. Uğur C. ÇAKIR'a müteşekkirim. Bununla birlikte kuşku yok ki en büyük teşekkürü, sınırsız desteğine rağmen, yüksek lisans eğitimim boyunca ilgimden yoksun kalıp seminer ve tez dönemindeki huysuzluklarıma katlanan, son düzeltmeler esnasında da çizimlerimi bizzat yapan sevgili eşim Duygu ÇAKIR ve minik kızım Aylâ Umay ÇAKIR hak etmiştir.

Göktürk Ömer ÇAKIR

Eylül 2012

ÖZET

“Küçük Asya Sikkelerinde Grifon Tasvirleri” adını taşıyan bu tezde İ.Ö. 6. yüzyılın başından İ.S. 3. yüzyıla kadar uzayan dokuz asırlık süreçte Küçük Asya nümismatiğinde karşımıza çıkan Grifon betimlemeleri ikonografik ve dinsel anlamları açısından ele alınmıştır.

İ.Ö. 4. binyıldan itibaren Ön Asya tasvir sanatlarında görmeye başladığımız arslan vücutlu, kanatlı, arslan veya kuş başlı fantastik bir yaratık olan Grifon, aynı coğrafyada karşılıklı etkileşimlerin ve uyarlamaların ağında binlerce yıl mitolojik ve sanatsal gelişimini sürdürdükten sonra İ.Ö. 8. yüzyılda, aynı kültürel ilişkilere bağlı olarak, Hellen sanatına aktarılmıştır. Doğulu özelliklerinin bağlamından kopmadan farklı ve zengin içerikli uygulamalarda yüzlerce yıl daha popülerliğini koruyup kullanılmış; taşa, pişmiş toprağa, madenî eserlere, anlamsal içeriği güçlü ikonografik detaylarla işlenmiş; antik literatürde, şairlerin, coğrafyacıların, filozofların eserlerinde kendisine dair pek çok iz bırakmıştır.

Grifon figürleri sikkenin icad edildiği dönemleri takiben, İ.Ö. 7. yüzyılın sonları veya 6. yüzyılın başlarından itibaren Batı Anadolu kentlerinin sikkelerinde temel bir tip olarak görünmüş, kimi kentlerde yüzlerce yıl, kimi kentlerde belirli dönemlerde sürekli kullanılmıştır. Bu kullanımın salt dekoratif amaçlarla değil, belli kültürle anlamlı ilişkiler içerisinde ortaya konulduğu anlaşılmaktadır. Çalışma kapsamında figürün en eski kaynaklarına göndermeler taşıyan bu durumu, sikkelerin çeşitliliği içerisinde antik kaynaklara, mimariye veya eskiçağ bilimlerinin sunduğu diğer kanıtlara dayanarak ortaya koymaya çalıştık.

Her ne kadar Akdeniz havzasında pek çok yerde karşımıza çıksa da heykel, mühür veya vazo resimlerinde olduğu gibi nümismatik kaynaklar itibariyle de en

erken örnekleri ve en büyük çeşitliliği Küçük Asya coğrafyası içermektedir. Bu sebeple, Batı ve Güney Anadolu'nun kıyı kentlerinden Phrygia ve Kappadokia gibi iç bölgelere değin pek çok kentin Arkaik Çağdan Roma İmparatorluk Çağına dek uzayan darp tarihi içinde en anlamlı resimlerden biri, şüphesiz bu karışık yaratığa aittir.

ANAHTAR KELİMELER: Küçük Asya, Grifon, fantastik figür, sikke, ikonografi

SUMMARY

In the master thesis entitled “Griffin Descriptions on the coins of Asia Minor”, Griffin descriptions which we meet in Asia Minor numismatic between 6th century B.C. and 3rd century A.D., which means for nine centuries, are under debate according to the iconographic and religious meanings.

Griffin that we have started to see that fantastic creature in lion body, with wings and lion or with a bird head in Near East description arts since 4th millennium B.C., were transferred to Greek Art related to interaction and adaptation in the same geography after thousands years of mythological and artistic development. Without losing its eastern features it has kept its popularity for hundreds years in different and rich applications; it was used in stone, terracotta, metallworks, strong meaningful iconographic details, and also it was used in ancient literature; it had a trail in poets, geographers and philosophers works.

Griffin figures were seen as a basic type in Western Anatolia cities coins as from late B.C. 7th century or early 6th century; in some cities it was used for hundreds years, in the others it was used for specific terms regularly. It is understood that usage of it for the purpose of cultural meaningful relationships, not only for decorative purposes. Sometimes we tried to handle with its variety by depending on ancient sources, architecture or proofs that science of ancient age gives.

Eventhough we meet it in Mediterranean Basin as in statue, sealing material or vase pictures, in respect of numismatic sources very early examples and the biggest variety of it was in Asia Minor. Therefore, from Western and Southern Anatolia cities to hinterlands like Phrygia and Cappadocia, one of the most meaningful

pictures certainly belong to that complicated creature in the history of Archaic Era to Roman Empire Era.

KEY WORDS: Asia Minor, Griffin, fantastic figure, coin, iconography.

KISALTMALAR*

Antik Kaynaklar

Ail. nat.	Ailianos, de natura animalium.
Aischyl. Prom.	Aischylos Prometheus.
Apul. met.	Apuleius metamorphoses.
Aristoph. Ran.	Aristophanes Ranae.
Arr.an.	Arrianos anabasis.
Diog.Laert.	Diogenes Laertios.
Hdt.	Herodotos.
Hom.İl.	Homeros İlias.
Mela	Pomponius Mela.
Non. Dion.	Nonnos Dionysiaka.
Paus.	Pausanias.
Philostr.	Philostratos.
Phot.	Photios.
Pind. I. O.	Pindar, Isthmien. Olympien.

* *Antik kaynaklarda Der Kleine Pauly, Lexicon Der Antike (1964), süreli yayınlara ilişkin kısaltmalarda AJA 111 (2007) referans alınmıştır.*

Plin. nat.	Plinius maior, naturalis historia.
Strab.	Strabon.
Xen.an.	Xenophon, Anabasis.

Sürelî Yayınlar ve Kataloglar

AÜ	Ankara Üniversitesi.
AtÜ	Atatürk Üniversitesi.
AÜDTCF	Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi.
AJA	American Journal of Archaeology. The Journal of the Archaeological Institute of America.
AKMED	Suna & İnan Kırac Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü.
AntCI	L'Antiquité Classique.
AntCr	Antichità cretesi.
AntW	Antike Welt. Zeitschrift für Archäologie und Kulturgeschichte.
'Atiqot	Journal of the Israel Department of Antiquities.
BABesch	Bulletin antieke beschaving. Annual Papers on Classical Archaeology.
BAR	British Archaeology Reports.

Bellinger	Bellinger, Alfred Raymond, Troy, the Coins.
BCH	Bulletin de Correspondance Hellénique.
BerlMus	Berliner Museen. Berichte aus den preussischen Kunstsammlungen.
BIHBelge	Bulletin de l'Institut historique belge de Rome.
Boreas	Boreas. Münstersche Beiträge zur Archäologie.
BSA	Annual of the British School at Athens.
BMC	British Museum Catalogues of Greek Coins.
CNG	Classical Numismatic Group.
CRAI	Comptes rendus des séances de l'Académie des inscriptions et belles-lettres, Paris.
DarSag	C.Daremberg and E. Saglio, Dictionnaire des Antiquités Grecques et Romaines, Paris.
EAA	Enciclopedia dell'arte antica, classica e orientale (Rome 1958–1984).
EÜ	Ege Üniversitesi.
EW	East and West.
Head	Head, Vincent Barclay, Historia Numorum.
Hesp.	Hesperia. The Journal of the American School of Classical Studies at Athens.
IEJ	Israel Exploration Journal.

İÜ	İstanbul Üniversitesi.
IGCH	An Inventory of Greek Coin Hoards.
JHS	Journal of Hellenic Studies, London.
JNG	Jahrbuch für Numismatik und Geldgeschichte.
JRS	Journal of Roman Studies.
JSGU	Jahrbuch der Schweizerischen Gesellschaft für Ur- und Frühgeschichte. = Annuaire de la Société suisse de préhistoire et d'archéologie. Basel : Schweizerische Gesellschaft für Ur- und Frühgeschichte.
Latomus	Latomus revue d'études latines.
LIMC	Lexicon iconographicum mythologiae classicae (Zurich and Munich 1974 -)
Mclean	Grose, S. W. Catalogue of the Mclean Collection of Greek Coins in the Fitzwilliam Museum, III, Asia Minor, Farther Asia, Egypt, Africa.
NAC	Numismatica Ars Classica.
NLM	Numismatik Lanz München.
Nomisma	Fritze, Hans von – Gaebler, Hugo, Untersuchungen auf dem Gebiete der antiken Münzkunde.
OA	Oriens antiquus.

Phoenix	Phoenix. The Journal of the Classical Association of Canada.
RE	Pauly – Wissowa, Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft.
RIC	Mattingly, Harold – Sydenham, Edward A, Roman Imperial Coinage.
RLA	Reallexikon der Assyriologie und Vorderasiatischen Archäologie.
RN	Revue Numismatique.
RPC	Burnett, Andrew – Amandry, Michel et al, Roman Provincial Coinage.
RSO	Rivista degli studi orientali.
Simonetta	Simonetta, Bono, The Coins of the Cappadocian Kings.
SNG Berry	Sylloge Nummorum Graecorum The Burton Y. Berry Collection.
SNG Cop.	Sylloge Nummorum Graecorum. The Royal Collection of Coins and Medals Danish National Museum, Copenhagen.
SNG Delepierre / France	Sylloge Nummorum Graecorum France, Bibliothèque Nationale – Cabinet de médailles. Collection Jean et Marie Delepierre.

SNG Glasgow	Sylloge Nummorum Graecorum, The Hunterian Museum University of Glasgow.
SNG Leipzig	Sylloge Nummorum Graecorum Deutschland Sammlung der Universitätsbibliothek Leipzig.
SNG Manchester	Sylloge Nummorum Graecorum Manchester University Museum, London.
SNG München	Sylloge Nummorum Graecorum Staatliche Münzsammlung München.
SNG Switzerland	Sylloge Nummorum Graecorum Switzerland.
SNG Tübingen	Sylloge Nummorum Graecorum. Münzsammlung der Universität Tübingen.
SNG v. Aul.	Sylloge Nummorum Graecorum Deutschland. Sammlung H. von Aulock.
SNG Turkey	Sylloge Nummorum Graecorum Turkey.
SNR	Schweizerische numismatische Rundschau. Revue suisse de numismatique.
Sumer	Sumer. A journal of Archaeology and History in Iraq.
TEBE	Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü.
Traité	Babelon, Ernest, <i>Traité des Monnaies Grecques et Romaines</i> .

TTK	Türk Tarih Kurumu.
TürkArkDerg	Türk Arkeoloji Dergisi.
Waddington	Babelon, Ernest, Inventaire Sommaire de la collection Waddington.
Weber	Forrer, Leonard, Weber Collection, Descriptive catalogue of the collection of Greek coins.
Teknik	
Æ	Bronz.
AR	Gümüş.
Ay	Arka Yüz.
Bkz.	Bakınız.
Çev.	Çeviren.
Çiz.	Çizim.
dn.	Dipnot.
Fig.	Figür.
Kat. no.	Katalog numarası.
İ.Ö.	İsa'dan önce.

İ.S.	İsa'dan sonra.
no.	Numara.
Öy	Ön Yüz.
Ref.	Referans.
Tab.	Tablo.
yy.	Yüzyıl.

HARİTALAR LİSTESİ

- Harita 1. Herodotos'a göre Grifonların yaşadığı varsayılan coğrafya 129
(James Oliver THOMSON, **History of Ancient Geography**, s. 61, fig. 15)
- Harita 2. Küçük Asya'nın Grifon tasvirli sikkelere sahip şehirleri 129
(<http://is.gd/nGc48r>)'dan uyarlanmıştır (21.02.12).

LEVHALAR LİSTESİ

RESİMLER*	SAYFA
Lev. I	
Resim: 1. Susa'dan silindir mühür üzerinde Grifon. İ.Ö. 4. bin. (H. Frankfort, "Notes on the Cretan Griffin", s. 106, fig. 1)	143
Resim: 2. Ur'dan silindir mühür. İ.Ö. 2. bin. (Frankfort, a.g.m., s. 107, fig. 4)	143
Resim: 3. Teb savaş baltası. 15. Hanedan (İ.Ö. 1550 – 1307). (A. Temür, Grek Sanatında Karışık Yaratıklar , s. 521, res. 49)	143
Resim: 4. Beni Hassan'dan mezar resmi. 12. Hanedan (İ.Ö. 1991 – 1783) (Frankfort, a.g.m., s. 111, fig. 13)	143
Resim: 5. Knossos duvar resmi (İ.Ö. 15. yy.) (Temür, a.g.k., s. 537, res. 89)	143
Resim: 6. Knossos'tan mühür (İ.Ö. 15. yy.) (Temür, a.g.k., s. 525, res. 61)	143
Lev. II	
Resim: 7. Atina Müzesi. Fildişi pyksis (İ.Ö. 1400) (Temür, a.g.k., s. 538, res. 93)	144
Resim: 8. Megiddo buluntusu fildişi kabartma (İ.Ö. 1200) (Temür, a.g.k., s. 526, res. 62)	144
Resim: 9. Megiddo buluntusu bir skarabe (İ.Ö. 1. bin)	144

* Sikke görüntülerinin açıklamaları için kataloğa bakınız.

(Joseph Leibovitch, “Le Griffon dans le Moyen-Orient Antique”, s. 87, fig. 11)

Resim: 10. Kurion’dan Fenike – Kıbrıs üsluplu kap (İ.Ö. 2. bin) 144

(A. Maria Bisi, “L’iconografia del grifone a Cipro”, lev. 55)

Lev. III

Resim: 11. Anadolu’dan Suriye kökenli mühür (Asur kolonileri çağı) 145

(Armağan Erkanal, **Anadolu’da Bulunan Suriye Kökenli Mühürler ve Mühür Baskıları**, s. Lev. 9, II1-A/01)

Resim: 12. Arslan Grifon. Orta Asur Dönemi (İ.Ö. 14. – 11. yy.) 145

(B. Goldman, “The Development of the Lion – Griffin”, lev. 89, fig. 10)

Resim: 13. Kartal Grifon. Orta Asur Dönemi (İ.Ö. 14. – 11. yy.) 145

(Goldman, a.g.m., lev. 88, fig. 3)

Resim: 14. Nimrud’dan Grifon demon. Yeni Asur Dönemi (İ.Ö. 11. – 7. yy.) 145

(E. Akurgal, “Zur Entstehung des griechischen Greifenbildes”, lev. 12, fig. 11)

Resim: 15. Zincirli’den Grifon ve Grifon demonlar. Geç Hitit (İ.Ö. 8. – 7. yy.) 145

(Akurgal, a.g.m., lev. 12, fig. 3)

Resim: 16. Kargamış’tan Grifon. Geç Hitit (İ.Ö. 8. – 7. yy.) 145

(Akurgal, a.g.m., lev. 12, fig. 6)

Resim: 17. Sakçegözü’nden Grifon demon Geç Hitit (İ.Ö. 8. – 7. yy.) 145

(Akurgal, a.g.m., lev. 12, fig. 8)

Lev. IV Resim: 18. Altintepe’den Urartu Grifon demonu (İ.Ö. 8. yy.) 146

(Akurgal, a.g.m., lev. 12, fig. 10)

Resim: 19. Toprakkale Haldi Tapınağından bronz Grifon 146

(M.N. van Loon, **Urartian Art**, lev. 15)

Resim: 20. Grifon protomlu tunç kazan restitüsyonu. Urartu veya K. Suriye

(İ.Ö. 7. yy.) 146

(Ö. Özyiğit, “Phokaia Griffon Protomları ve Griffon Protomlu Bronz Kazanların Kronolojisi”, s. 428, çiz. 1)

Resim: 21. Olympia’dan bronz kazan atacı (İ.Ö. 700) 146

(Temür, a.g.k., s. 541, res. 101)

Resim: 22. Pazarlı’dan Frig terrakotta levhası (İ.Ö. 7. yy) 146

(E. Akurgal, **Phrygische Kunst**, lev. 56)

Resim: 23. Pazarlı’dan Frig terrakotta levhası (İ.Ö. 7. yy) 146

(Temür, a.g.k., s. 532, res. 76)

Resim: 24. Gordion’dan bir fresk (İ.Ö. 6. yy) 146

(Temür, a.g.k., s. 532, res. 78)

Lev. V

Resim: 25. Achaemenid dönemi mühründe Arslan Grifon 147

A. Maria Bisi, “Il Grifone nell’arte dell’antico Iran e dei popoli delle steppe”, s. 56, fig. 8)

Resim: 26. Altın diadem (İ.Ö. 6. – 5. yy) 147

(Temür, a.g.k., s. 536, res. 88)

- Resim: 27. Berlin Ressamına ait karınlı amphoradan ayrıntı (İ.Ö. 490 – 480) 147
(John Boardman, **Kırmızı Figürlü Atina Vazoları. Arkaik Dönem**, s. 105, res. 146.2)
- Resim: 28. Attika kyliksi 147
(Angelika Dierichs, **Das Bild des Greifen in der frühgriechischen Flächenkunst**, II, lev. 37)
- Resim: 29. Resim 28'in ayrıntısı. 147
- Lev. VI** Resim: 30. Korinth vazosu 148
(Dierichs, a.g.k., lev. 14)
- Resim: 31. Korinthos vazosundaki Grifon betiminin çizimi 148
(Akurgal, a.g.m., lev. 14, fig. 8)
- Resim: 32. Batı Anadolu vazosundan ayrıntı 148
(Dierichs, a.g.m., lev. 91)
- Resim: 33. Bayraklı Athena Tapınağından pinaks 148
(A. Dierichs, "Das Bild des Greifen in der frühgriechischen Flächenkunst. Nachträge, s. 23, res. 6)
- Lev. VII** Resim: 34. İskenderiye Müzesi. Hadra Hydriasında Grifon betimi 149
- Resim: 35. Vazo üzerinde Dionysos ve Grifonlar 149
(LIMC, III, 2, res. 462)
- Resim: 36. Vazo üzerinde Grifon ve Apollon 149

(C. Delplace, **Le griffon de l'archaïsme à l'époque impériale. Etude iconographique et essai d'interprétation symbolique**, fig. 148)

Resim: 37. Lyre çalan Apollon'un yanında Grifon 149

(LIMC, II, 2, res. 380)

Lev. VIII Resim: 38. Phokaia Athena Tapınağında bulunan tuf taşından

Grifon protomları (İ.Ö. 6. yy) 150

(Özyiğit, a.g.m., s. 429, res. 3)

Resim: 39. Assos Athena Tapınağının restitüsyonunda Grifon şeklinde akroterler 150

(D.Savaş Lenger, "A Proposito del Grifone sulle Monete d'Asia Minore", s. 222, fig. 1)

Lev. IX Resim: 40. Sidon'dan Lykia lâhdi (İ.Ö. 4. yy) 151

(Temür, a.g.k., s. 547, res. 119)

Resim: 41. Brooklyn Müzesinden Grifon ve Nemesis'in sembolü

tekerlek (İ.S. 2.yy) 151

(J. Leibovitch, "Quelques Griffons Demeurés Inédits", lev. 8)

Resim: 42. Vatikan Müzesinden mezar altarı. 151

(I. Flagge, **Untersuchungen zur Bedeutung des Greifen**, lev. 77)

Resim: 43. Dionysiak lâhit 151

(Flagge, a.g.k., lev. 90)

Lev. X Resim: 44. Pantikapeon sikkesi (İ.Ö. 5. yy) 152

(NAC Auction 33 (06.04.2006) lot 138)

Resim: 45. Roma darplı Denarius (İ.Ö. 79) 152

(Britishmuseum.org, kayıt numarası: 2002,0102.3519)

Resim: 46. Britanya, Cunobelin'den sikke (İ.Ö. 1. yy) 152

(J. Creighton, **Coins and Power in Late Iron Age Britain**, s. 113, fig. 4,9)

Resim: 47. Parth Kralı Osroes'in sikkesi (İ.S. 2. yy) 152

BMC Parthia, lev. XXXII.5

Resim: 48. İskenderiye'den Hadrianus dönemi sikkesi (İ.S. 117 – 138) 152

(CNG Electronic Auction 200 (03.12.2008) lot 241)

1. GİRİŞ

1.1.Çalışmanın Amacı

Eski dünya toplumlarının hayâl dünyasında fantastik yaratıkların, özellikle kuşların çok önemli bir yer tuttuğu ve hemen hemen her ulusun mitolojisinde bu tür karışık yaratıkların yer aldığı bilinmektedir. Antik çağlardan yakın çağlara kadar pek çok farklı tiplerde ortaya çıkan ve kimi önemli ayrıntılarla birbirinden ayrılan bu yaratıklar çeşitli toplumlarca farklı isimlerle anılmışlardır: Doğuda Farsların *Hümay*, Arapların *Bulah* dedikleri tayrû'd-devlet (devlet kuşu), yine İran mitolojisinin önemli öznelerinden olan *Simurg*¹, Babil mitolojisindeki *Zu / Anzu*², Sibirya'da *Tomam*, Çin efsanelerinde *Yu-kiang*, Tibet'te *Khyung*, Hint fantezi dünyasında *Garuda*³, batıda, İrlanda'da *Mog Ruith*, yeni dünyada, Maya mitoslarında yer alan *Kiniş Kakmo* gibi pek çok hayâlî yaratık insan anlayışının en ilginç yaratımları olarak renkli bir söylence skalasında kendilerine yer edinmişlerdir. Bunların başında da Grifon gelmektedir⁴.

Ele alacağımız tezle ilgili konu seçimi aşamasında çeşitli kaynaklar ve kataloglar taranırken, özellikle ikonografi ve mitolojinin birbirini tamamlayacağı bir çalışma alanının yaratılmasına dikkat edilmiştir. Aslında bu konuda büyük sanat tarihçisi Erwin Panofsky'nin ufuk açıcı ve anahtar nitelikli ikonografi ve ikonoloji

¹ Nimet YILDIRIM, *Fars Mitolojisi Sözlüğü*, s. 623 – 631; Eva BAER, *Sphinxes and Harpies in Medieval Islamic Art*, s. 38 – 42, lev. 56.99.

² Akin TEMÜR, *Grek Sanatında Karışık Yaratıklar*, s. 47, dn. 120.

³ Jorge Luis BORGES, *Düşsel Varlıklar Kitabı*, Çev. Bora Komçez, s. 84; bkz. (1) BAER, s. 45.

⁴ Metin AND, *Minyatürlerle Osmanlı – İslâm Mitologyası*, s. 320. Grifon salt antik sanatta değil Orta Kurun ve modern zamanlarda da hem plastik hem edebî yaratımların öznesi olmuştur. Dante'nin *Âraf*'ından (bkz. Dante ALIGHIERI, *İlâhî Komedya, Âraf*, Çev. Rekin Teksoy, XXIX. 107; XXX. 6; XXXI. 113, 119; XXXII. 26, 43, 89. Ayrıca bkz. Emilio SANTINI, "Del Purgatorio. Con Dante e i suoi interpreti", s. 30, 32.) Milton'ın *Kayıp Cennet*'ine (bkz. John MILTON, *Paradise Lost*, II. 943 – 950), modern sonrası edebiyatın *Sandman*'ine ve klasik mimarînin gargoyllerine kadar pek çok alanda izini sürebiliriz.

çalışmaları ilham verici olmuştur. Uzun yıllar direnç gördükten sonra artık modern edebiyatın da öznesi kabûl edilen fantastik kurguların ilgi uyandıran en eski örneklerinin Yunan sanatı içerisinde çok rastlanılan karışık yaratıklar olması da özne seçiminde etki etmiştir. Bu nedenle öncelikli olarak fantastik figürlere yönelinmiş ve hayâlî bir varlık, bu tez çalışmasında temel unsuru oluşturmuştur. Seçim yapılırken de daha zengin bir içerik sunacağı düşüncesiyle Grifonda karar kılınmış ve Doğu Akdeniz havzasının ortak mitolojik ve sanatsal figürlerinden biri olan bu yaratık, Küçük Asya üretimi sikkeler üzerinde yer alan tasvirleri bağlamında konu edinilmiştir. Konunun nümismatik içeriği merkezde yer almakla birlikte bu fantastik öznenin kökeni, mitolojisi, sembolik ve ikonografik özellikleri de çalışmanın amacına uygun olarak kapsamına katılmıştır.

Köken meselesine değindikten sonra Küçük Asya'da hangi zaman dilimleri içerisinde hangi kentlerin Grifonu bir tip veya sembol olarak sikkeleri üzerinde kullandığını - bu kullanımın kaynakları ve arkeolojik malzemeyi takip edebildiğimiz ölçüde olası anlamlarını - ortaya koymak amaçlanmış, bu bağlamda temel problem figürün kültürel içeriğini aramak olarak ortaya konmuştur; ancak bunun tam aksi yönde bir düşünce de mevcuttur⁵. Bu içerik şüphesiz Grifonun ilgili görüldüğü tanrılar (Athena, Apollon, Artemis) ve diğer mitolojik (Nemesis, Kybele) öznelerle⁶ darp edildikleri şehirlerin tapınımları arasında kurulabilecek anlamlı bağlar üzerine oturtulmuştur. Bunun, aynı zamanda bir kentin belli bir imajla olan yakınlığının hangi kaynaklara dayanıyor olabileceğine dair kimi görüşleri de sunma olanağı sağlayacağı düşünülmüş; ancak çok serbest ve abartılı olmamaya özen gösterilmiştir. Böylesi ilişkilerin kurulamadığı durumlarda herhangi bir zorlamaya gitmekten

⁵ Bkz. (2) TEMÜR, s. 69'da sikkeler üzerindeki Grifon tasvirlerinde dinsel fonksiyonun olduğunu söylemenin zorluğunu belirtir.

⁶ Dinçer Savaş LENGGER, "A Proposito del Grifone sulle Monete d'Asia Minore", s. 215, dn. 2.

kaçınılmış, temel tipsele – ikonografik açıklamalarla tarihsel gelişimin ortaya konulması amaçlanmıştır.

1.2. Çalışmanın Kapsam ve İçeriği

Çalışmanın zamansal sınırı ilk sikke darplarından, yani İ.Ö. 6. yy.'dan başlatılıp Roma İmparatorluk Çağına, İ.S. 3. yy.'a, antik sikkeler üzerinde Grifon betimlemesinin görüldüğü en geç örneklere kadar uzatılmıştır. Mekânsal sınır ise Küçük Asya coğrafyası olarak belirlenmiş ve bu coğrafyada basılmış, tespit edilebilen tüm Grifonlu sikkeler temel tipleri esas alınmak sûretiyle katalogta yansıtılmaya çalışılmıştır⁷.

Bununla birlikte Grifonun köken ve mitolojisinin ele alındığı birinci bölümde İ.Ö. 3. binyıla ait en erken örneklerden ve bilhassa Doğu Akdeniz havzası odaklı kullanımından kaynaklanan daha geniş bir coğrafyadaki varlığına değinmekten kaçınılmamıştır. Çünkü her ne kadar sikkeler üzerinde yer alan Grifon betimlemeleriyle diğer plastik sanatlardaki kullanımlar veya Grifonun sikkeler üzerindeki gelişimi ile Yunan ve Ön Asya sanatlarının diğer kollarındaki gelişimi arasında doğrudan bir ilişki aranması bazı bilim adamlarınca pek kabûl edilmese de⁸ özellikle İ.Ö. 7. – 6. yy.'larda figürün kullanımıyla ilgili Oryantalizan etkilerin sikkelere de yansıdığını düşünmek köken konusuna eğilip Ön Asya coğrafyasına bakma noktasında etkili olmuştur. Bunu yaparken genel olarak karışık yaratığın ortaya çıkışıyla ilgili kısa değinmeler⁹ ve bunların sikkeler üzerinde yer edinmesiyle

⁷ Madalyonlara çalışmamızda yer vermedik. Bununla birlikte, belirtmekte yarar var ki Kalkhedon üretimi Roma Çağı madalyonlarının üzerinde Grifona rastlamaktayız. Bkz. Jocelyn M. C. TOYNBEE, “Greek Imperial Medallions”, s. 67.

⁸ Yrd. Doç. Dr. Dinçer Savaş LENGGER'le kişisel görüşme. (28.10.2011, IFEA).

⁹ Karışık yaratıkların ortaya çıkışı birbirinden bağımsız gerçekleşmemiş olabilir. Horus'un şahini, Sfenks ve Grifon arasında bu anlamda kurulan bir ilişki için bkz. Ingeborg FLAGGE, **Untersuchungen**

ilgili özlü açıklamalar da birinci bölümde yer almıştır. Sikke örneklerini ele almadan önce böyle bir genel girişin yapılması konunun öznesine eğilirken daha geniş bir ufuk sağlayacaktır.

Çalışmanın ikinci bölümünde Küçük Asya'daki 12 farklı idarî – coğrafi bölge içinde yer alan 27 ayrı kentin Grifon darplı sikkeleri ele alınmıştır. Katalogta yer aldıkları sıraya göre bu kentler şunlardır: Lesbos (Mytilene), Myrina, Phokaia, Samos, Smyrna, Teos, Kaunos, Kamiros, Gaziura, Lyrbe, Soloi - Pompeiopolis, Tarsos, Ikonion, Lykia (Bölge olarak katalogta yer almıştır), Gagae, Kyzikos, Pergamon, Aspendos, Attaleia, Side, Hadrianopolis, Baris, Isinda, Kremna, Pednelissos, Termessos, Aleksandreia Troas ve Assos. Kentlerin modern adları, söz edilen bölümde ilk geçtikleri yerde parantez içerisinde verilmiştir. En son olarak katalog oluşturulmuş ve bu yapılırken öncelikli olarak bölgeler ve ardından bölge içindeki kentler alfabetik sıraya konulmuş, sikke örnekleri de her kent içinde kronolojik olarak verilmiştir.

1.3. Çalışmanın Yöntemi

Nümismatik araştırmalarındaki genel prensiplere bağlı kalarak çalışmanın başında, konuyu belirledikten sonra ilk olarak sikke tanımlamaları için temel referans kitapları olan kataloglarla, yayınlanmış özel koleksiyonlara ilişkin diğer kataloglar, başat monografiler taranıp Küçük Asya şehirlerinde darp edilmiş, büyük kısmı Ionia ve Troas Bölgelerine ait olan yaklaşık 300 küsur Grifon betimli sikke tespit edilmiş ve bunların benzer tipte olan çoğunluğunu elemek suretiyle katalog 86 adet sikke ile

zur Bedeutung des Greifen, s. 12. Grifonun sonraki çağlarda da etkili bir figür olarak gelişimini sürdürdüğünü ve mit oluşturmaya devam ettiğini, 15. yy.'da epik İtalyan şairi Ludovico Ariosto'nun Hippogrifonu yaratmasından anlayabiliyoruz. Bkz. (3) BORGES, s. 97; Özhan ÖZTÜRK, **Folklor ve Mitoloji Sözlüğü**, s. 473.

oluşturulmuştur. Bütün malzeme toplandıktan sonra eleme sonucunda sikkeler üzerindeki tasvirler tipolojik durumlarının net anlaşılabilmesi için çizim yoluyla aktarılıp tablolaştırılmıştır. Başlangıçta Head'in¹⁰, Anson'un¹¹ Plant¹² ve Vacano'nun¹³ çalışmaları yol gösterici olmuştur. Sikkelerin kronolojik açıdan sıralanması ve ön yüz – arka yüz tanımlarıyla referanslarının belirlenmesini takiben ağırlıklı olarak Alman Arkeoloji Enstitüsü ve Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü'nde yürütülen kitaplık çalışmasıyla yararlanılacak kaynaklar belirlenmiştir.

Kataloglar, monografiler ve makalelerin taranmasından sonra tespit edilen; fakat kütüphanelerde olmayan bazı yayınlara çevrimiçi kaynaklar vasıtasıyla ulaşılmıştır. Bu yola bazı sikke imajlarının daha net görüntüsünün elde edilmesi sebebiyle de başvurulmuştur. Bu sebeple az sayıda sikkede çevrimiçi yayınlanan mezar katalogları referans olarak gösterilmiştir. Bu kataloglarda yapılan göndermeler, sağlaması yapıp kontrol edildikten sonra kataloğa eklenmiştir.

Bir Grifonlu sikkeler corpusu hazırlamadığımız, ikonografi çalışığımız için katalogta temsil edilen kentlere ait sikkeler olabildiğince yansıttıkları tiplerde tek örneklerin konulması düşüncesiyle seçilmişlerdir. Birkaç örnek belli nüanslar sundukları için tekrarlanmış olabilir.

¹⁰ Barclay Vincent HEAD, *Historia Numorum. A manual of Greek Numismatics*, s. 448, s. 506 – 507, 510, s. 511 – 512, s. 573, s. 611, s. 631.

¹¹ Leo ANSON, *Numismata Graeca. Greek Coin-Types. Classified for Immediate Identification*, **vol. 1** s. 13: no. 74, 75, 81a, 82; s. 39: no. 468, 471, 473; s. 42: no. 517; s. 84: no. 1837; s. 107: no. 1036; s. 108: no. 1037; **vol. 2** s. 18: no. 184; s. 95: no. 1042; **vol. 3** s. 10: no. 98; s. 60: no. 641; s. 61: no. 646; s. 63: no. 674; s. 65: no. 694; s. 136: no. 1438; **vol. 4** s. 46: no. 461; s. 71: no. 762; s. 83: no. 930; s. 116: no. 898; s. 121: no. 951; **vol. 6** s. 103: no. 1146; s. 106: no. 1179.

¹² Richard PLANT, *Greek Coin Types and Their Identifications*, s. 84 – 85, no. 1390 – 1399.

¹³ Otfried von VACANO, *Typenkatalog der antiken Münzen Kleinasiens*, s. 177, 351 – 356.

1.4. Araştırma Tarihçesi

Doğrudan ve tek başına Küçük Asya sikkeleri üzerindeki Grifonları ele alan araştırmalar yok denecek kadar azdır. Lenger'in çalışması¹⁴ Küçük Asya darplı Grifonlu sikkelerin çeşitli tanrılarla ilişkilerini göstermesi ve özellikle Assos ile Phokaia kentlerinde betimlemelerin Athena kültüyle bağlantısını çeşitli bulgularla ortaya koyması açısından önemlidir. Ayrıca Hill'in¹⁵ Hellenistik Çağda doğu darphanelerinde basılmış sikkelerdeki Athena miğferlerinin üzerinde yer alan Grifon betimlemelerini Pers Arslan Grifonu olarak yorumlayan ve bunu İskender'in Persler üzerindeki hâkimiyetinin sembolik ifadesi olarak değerlendiren çalışması da göz ardı edilemez. Hill, bu makalesinde figürün kullanım süreciyle bağlantılı olarak da ilgi çekici iddialarda bulunmuştur. Çok sonraları Goldman¹⁶ da aynı Arslan Grifonun gelişimi üzerine bir çalışma yapmıştır.

Bunlar dışında genel olarak Grifon hakkında pek çok ve kapsamlı çalışma yapılmıştır. En erken çalışmaların başında Furtwängler'in¹⁷ çeşitli antik uygarlıklarda Grifonun gelişimini ele alan metni gelmektedir. Aynı şekilde Mısır, Babil, Girit – Myken, Asur, Pers, Fenike ve Yunan sanatlarındaki yerine dair diğer erken çalışmanın müellifi Durrbach'tır¹⁸. Ziegler¹⁹, Manganaro²⁰, Wild²¹ ve Börker-Klähn²² da benzer birer ansiklopedik ve genel metnin sahibidirler. Leibovitch²³ figürü Mısırlı

¹⁴ Bkz. (6) LENGER, s. 215 – 222.

¹⁵ George Francis HILL, "Alexander the Great and the Persian Lion-Gryphon", s. 156 – 161.

¹⁶ Bernard GOLDMAN, "Development of the Lion – Griffin", s. 319 – 328. Roma sanatındaki yeri için bkz. Karl SCHEFOLD, "Löwengreifen aus Augst", s. 146 – 155.

¹⁷ Adolf FURTWÄNGLER, "Gryps", s. 1742 – 1777.

¹⁸ F. DURRBACH, "Gryps – Gryphus", s. 1668 – 1673.

¹⁹ K. ZIEGLER, "Gryps", s. 1902 – 1929.

²⁰ G. MANGANARO, "Grifo", s. 1056 – 1063.

²¹ F. WILD, **Gryps, Greif, Gryphon (griffin). Eine sprach, kultur und stoffgeschichtliche Studie.**

²² Jutta BÖRKER-KLÄHN "Greif", s. 633 – 639.

²³ Joseph LEIBOVITCH, **Le Griffon.** Yine Mısır ve Ön Asya örnekleri için bkz. Joseph LEIBOVITCH, "Le Griffon dans le Moyen-Orient antique", (1955) s. 75 – 88.

orijini bağlamında çalışmıştır. Madhloum²⁴ da Yakın Doğu Grifon tasvirleri konusunda yapılan çalışmalara katkıda bulunmuştur. Araştırmaların çoğunun üzerine yoğunlaştığı Girit Grifonu hakkında daha spesifik bir makale, bu konuda en erken örnek olarak, Frankfort²⁵ tarafından yayınlanmıştır. Geniş yazısında Ön Asya kaynaklarındaki ortak kullanımın Grifonu bir nevi “ölüm meleği” şeklinde yansıttığı sonucuna varmıştır. Jantzen²⁶, Grifon protomlu kazan eklentilerini ele alarak bir diğer spesifik çalışmaya imza atmıştır. Grifonun Antik Doğu Akdeniz ve Ön Asya havzasındaki gelişimini irdeleyen en kapsamlı çalışmaya Bisi²⁷ tarafından kaleme alınmıştır. Flagge²⁸ portreler, yazıtlar ve lahitler üzerindeki Grifon betimlemelerini ele alırken karışık yaratığın çeşitli hayvanlar ve mitolojik unsurlarla olan savaşlarını da zengin görseller eşliğinde işlemiş ve Nemesis bağlamında²⁹ Grifonun ölü kültüyle ilişkisini anlamlandırmaya çalışmıştır. Özellikle Delplace'nin³⁰ çalışmalarıyla konu Klasik Dünya açısından daha net anlaşılır bir çerçeveye içine sığdırılmıştır. Ayrıca bu kapsamlı yayında Yunan uygulamaları dışında Roma cumhuriyet ve imparatorluk çağında figürün yeri ele alınmış; konumuz açısından önemli olan nümismatik malzemeye ilişkin Arkaik Teos, Phokaia ve Abdera sikkeleri bağlamında geniş bir bölüm yer almış, Hellenistik ve Roma Çağında Anadolu dışındaki darp örneklerine

²⁴ Tariq MADHLOUM, “More Notes on the Near Eastern Griffin”, s. 57 -62.

²⁵ Henri FRANKFORT, “Notes on the Cretan Griffin”, s. 106 – 122. Girit Grifonu hakkında diğer çalışmalar için bkz. André DESSENNE, “Le griffon créto-mycénien inventaire et remarques”, 203 – 215. Christiane DELPLACE, “Le griffon créto-mycénien”, s. 49 – 86; Christiane DELPLACE, “Breves remarques sur le rôle du griffon dans la religion créto – mycénienne”, s. 5 -9; Nancy B. REED, “Griffins in Post-Minoan Cretan Art”, s. 365 – 379; John Nicholas COLDSTREAM, “Sphinxes and Griffins from Geometric Knossos”, s. 161 – 164. Yakın zamanda gerçekleştirilen yayınlanmamış bir doktora çalışması için bkz. Evgenia ZOUZOULA, **The Fantastic Creatures of Bronze Age Crete** vol. 1-2, s. 55 – 58, s. 150 – 160, s. 267 – 276.

²⁶ Ulf JANTZEN, **Griechische Greifenkessel**.

²⁷ Anna Maria BISI, **Il grifone: storia di un motivo iconografico nell'antico Oriente mediterraneo**.

²⁸ Bkz. (9) FLAGGE.

²⁹ Bu konuda ayrı bir çalışma için bkz. Joseph LEIBOVITCH, “Le Griffon d'Erez et le sens mythologique de Némésis”, s. 142 – 148.

³⁰ Christiane DELPLACE, **Le griffon de l'archaïsme à l'époque impériale. Etude iconographique et essai d'interprétation symbolique**.

de değinilmiştir³¹. Dierichs'in kitabı da Grifon hakkında bir diğer bakış açısını ortaya koymuş, vazolar, bronz ve gümüş işçilikleri, lâhitler, duvar resimleri, mühürler üzerinden figürün gelişimini erken dönem Yunan tasvir sanatları açısından değerlendirmiştir. Bunların haricinde aynı şekilde Küçük Asya sikkelerine odaklanan oylumlu bir nümismatik içeriği de ele almıştır³². Ayrıca bu doktora çalışmasına kapsamlı bir ek de yapmıştır³³.

Grifonla ilgili, malzemeye dayalı olarak daha özel ikonografik çalışmalar da yapılmıştır. Akurgal'ın³⁴ Geç Hitit Sanatına ilişkin önemli eserinde bir bölüm ayırıp hem Grifon hem kuş adamları konu edinerek gerçekleştirdiği tip çalışması buna örnek verilebilir. Bunun dışında, Yunan sanatının oluşum sürecindeki yeri ve fantastik figürün sanatsal köklerine eğilen yayınlar da yapmıştır³⁵.

³¹ A.g.k. s. 92 – 106, s. 217 – 221, s. 329 – 331. Roma İmparatorluk Dönemi için bkz. Erika Simon, “Zur Bedeutung des Greifen in der Kunst der Kaiserzeit”, 749 – 780. Ayrıca Batı'da Grifonun Roma Sanatındaki yeri hakkında yakın zamanda hazırlanmış bir doktora tezi de mevcuttur: R. LEFEBVRE, **Le Griffon dans l'art roman. Traditions littéraires et iconographiques**, Université Libre de Bruxelles, 2004.

³² Angelika DIERICHs, **Das Bild des Greifen in der frühgriechischen Flächenkunst I-II**, s. 243 – 263. Türkçede konuyla ilgili yapılan akademik çalışmalar içerisinde öne çıkan kapsamlı bir doktora çalışmasında da Grifona geniş yer ayrılmıştır: Bkz. (2) TEMÜR, s. 39 – 70.

³³ Angelika DIERICHs, “Das Bild des Greifen in der Frühgriechischen Flächenkunst. Nachträge”, s. 5 – 32.

³⁴ Ekrem AKURGAL, **Späthethitische Bildkunst**, s. 80 – 86.

³⁵ Ekrem AKURGAL, **The Birth of Greek Art**, (1968) s. 183 – 187; Ekrem AKURGAL, “Zur Entstehung des griechischen Greifenbildes, (1992) s. 33 – 52. Yazarın kaynak ve etkileşimler hakkındaki değerlendirmesi için bkz. A.g.m. s. 34. Ayrıca bkz. Ekrem AKURGAL, **Anadolu Uygarlıkları**, (1995) s. 150, s. 173, şek. 170 – 173.

2. ESKİ AKDENİZ HAVZASINDA GRİFON

2.1. Tanımı, Adı ve Antik Yazındaki İzleri

Kartal, kuş veya aslan başlı, aslan gövdeli, genellikle kanatlı ve kimi zaman yılan veya çiçekle (lotus) stilize edilen bir kuyruğa sahip fantastik bir figür olan Grifonun³⁶, Mısır dilinde, yüklendiği görevle ilintili olarak çeşitli adları bulunmaktadır.

Mısır ikonografisinde özellikle kralı düşmanlarına karşı koruyucu işlevi dolayısıyla -*tštš*- ideogramıyla adlandırılır ve bu “*yırtmak*”, “*parçalamak*”, “*ezmek*” gibi anlamları ihtiva eder. Kelimenin bu anlamda kullanılmasını teyid eden Ptolemaioslar Çağından kalma yazıtlar da vardır. Mısır dilinde bir diğer adı, toprağını düşmana karşı koruyan çobanla ilişkilendirilen -*sfr*-’dir. Üçüncü adlandırma da Grifonu düşman peşinde hızlı bir takipçi olarak nitelendiren -*hh*-’dir ve mükemmel uçan bir kuşla ilişkili olarak tasarlanmış bir ideogramdır. Ayrıca bu ideogramın geçtiği yine Ptolemaioslar Çağına ait bir dekrette, belirtilen anlamıyla örtüşürcesine “*kralın düşmanı bir Grifon gibi arkadan yakalaması*” ifadesi çarpıcı bir sürat hissi uyandırmaktadır³⁷.

Bu anlamlardan yola çıkarak diyebiliriz ki yaratığın Mısır kültüründe üç asal özelliği ortaya konmaktadır: Yırtıcılık, koruyuculuk (apotropeik) ve hız...

Figür, Yunanca’da gagası - veya pençelerine - gönderme yapılarak “kivrık”, “kancalı” anlamındaki “*gryphos*” kelimesiyle ilintilendirilip eril bir ad olan “*gryps*”

³⁶ Ş. ANADOL, Grifon, s. 715; Bkz. (9) ÖZTÜRK, s. 420; Bkz. (25) FRANKFORT, s. 112. Fig. 13.

³⁷ FRANKFORT, a.g.m., s. 110; bkz. (23) LEBOVITCH, s. 5 – 6, dn. 3, s. 11, dn. 2; bkz. (16) GOLDMAN, s. 327; Bkz. (9) FLAGGE, s. 20; Nalan YILMAZ, **Yunan Sanatı’nda Grifon, Sfensk ve Kentauros**, s. 24; bkz. (2) TEMÜR, s. 40.

(γρῦψ) şeklinde isimlendirilmiştir. Pek çok farklı adlarla anılan³⁸ yaratık, “*kavramak*”, “*yakalamak*” anlamındaki eski bir Hint – Avrupai fiil olan “*grabh*”la³⁹ bağıntılı olarak Latince’ye “*gryphi/gryphes*” biçimiyle geçmiştir⁴⁰.

Sıfat olarak “*eğrilmiş*”, “*eğilmiş*” anlamlarının yanı sıra kartal burnu için de kullanılır. Pençe de diğer anlamlardan birisidir. Diğer yandan bir metafor olarak “*gemi çapası*” mânâsını da içerir. Sonek (sufiks) veya içek (infiks) olarak farklı kelimeleri türetmekte de kullanılmıştır⁴¹. Ayrıca ismin, Semitik bir sözcük olan “*raven*”le (gârib) ilişkili görüldüğü ve Asur sanatının fantastik yaratıklarından olan Kerubi’den⁴² (Akadca: kurību/karābu) gelmiş olabileceği de düşünülür ki⁴³ bu, figürün oryantal kökleri için bir ipucu sağlar. İşlev açısından da Kerubi ve Grifon arasında benzerlik söz konusudur. Her iki yaratık da tanrısal hizmetkâr ve koruyucu olarak karşımıza çıkar⁴⁴. Aynı şekilde Grifonlar Akadca’daki Şarāpu (Seraph) ile de ilişkili görülür⁴⁵.

³⁸ Mısır kültüründe Amon, Tesh-tesh, Monthou, ‘Akhekh, Shedou, Sefer, Srref, Saget, Shay gibi adlandırmalar söz konusudur. Bkz. Joseph LEBOVITCH, “Quelques Griffons Demeurés Inédits”, s. 127.

³⁹ Bkz. (17) FURTWÄNGLER, s. 1742.

⁴⁰ Örnek olarak bkz. Mela II. 1.1 ve Apul. met. XI. 24; Güler ÇELGİN, **Eski Yunanca - Türkçe Sözlük**, s. 135’te maskülen bir sözcük olduğunu belirtir; fakat etimolojisine girmeyerek figüratif tanımını yapar.

⁴¹ Pierre CHANTRAINE, **Dictionnaire Etymologique de la Langue Grecque. Histoire Des Mots**, s. 239

⁴² Kerubiler Asur veya Akad kökenli karışık yaratıklardır. Akadca’da dua eden, koruyan anlamındaki “*karibou*” sözcüğünden adlanmışlardır. Asur sanatında insan yüzlü, boğa, sfenks veya kartal vücutlu muazzam kanatlı varlıklar olarak betimlenmişlerdir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Gustav DAVIDSON, **Melekler Sözlüğü**, Çev. İsmail Yerguz, s. 199 – 200. Bunlar, muhtemelen, İbrani mitolojisindeki Keruv’la ilişkili olmalıdır. Nitekim Kutsal Kitap’ta “Yaşam Ağacı”na giden yolu denetlemek ve korumak amacıyla Aden bahçesinin doğusuna yerleştirilen Keruvlar’dan bahsedilir. Bkz. **Kutsal Kitap**, Yaratılış, 3. 24. Ayrıca Tanrı’nın hürmet ve hayranlıkla karşılandığı bütün dünyaları bir Keruv’un üzerinde ziyaret ettiğine de inanılır. Bkz. Robert Graves – Raphael Patai, **İbrani Mitleri**, Çev. Uğur Akpur, s. 68.

⁴³ Bkz. (41) CHANTRAINE, s. 239; bkz. (18) DURRBACH, s. 1668; Frans A. WIGGERMANN, “Mischwesen. A”, s. 243; Anthony R. GREEN, “Mischwesen. B”, s. 257.

⁴⁴ Bkz. (19) ZIEGLER, s. 1902.

⁴⁵ Bkz. (16) GOLDMAN, s. 328.

Bununla birlikte Kerubi ilişkisine karşı çıkan bir görüş de mevcuttur. Kerubi'nin Süryani kökenli olduğu ve her ne kadar Grifonla arasında benzerlikler görülse de somut ayrılıkların da bulunduğu ifade edilmiştir⁴⁶.

Yaratığa atıfta bulunan herhangi bir Suriye metnine rastlanmaz⁴⁷. Yazınsal anlamda Mısır dışında antik dünyanın Yunan ve Latin literatüründe ise Grifonla sıkça karşılaşırız⁴⁸.

III. Ramses'e ait bir yazıtta Grifonun aslanla benzeştirilen kükremesi⁴⁹ Yunan dünyasında bir karşılık bulmamış olacak ki Aiskhylos (İ.Ö. 6. – 5. yy.) yaratığa herhangi bir ünleme atfetmez ve acayip bir mahluk diye nitelediği Grifonu, Zeus'un keskin dişli, havlamak bilmeyen köpeği olarak vasıflandırır⁵⁰.

Komedyacı Aristophanes de (İ.Ö. 5. – 4. yy.) Eurupides'in ağzından Aiskhylos'u eleştirirken, laf kalabalıklarını, kalkanlar üzerindeki kartal – grifonlardan bahsedecek kadar ayrıntıcı olmasını dillendirir⁵¹.

Grifondan bahseden bir diğer kaynağın sahibi ünlü Halikarnassoslu tarihçi Herodotos'tur (İ.Ö. 5. yy.). Tarihçi, kitabında en büyük altın yataklarının Avrupa'nın kuzeyinde bulunduğunu belirtip, tek gözlü Arimaspesler'in bu madeni Grifonlardan zorla almaya çalıştıklarından söz eder⁵².

⁴⁶ Bkz. (17) FURTWÄNGLER, s. 1742.

⁴⁷ Bkz. (25) FRANKFORT, s. 119.

⁴⁸ Bkz. (37) YILMAZ, s. 17; bkz. (2) TEMÜR, s. 39'da salt Herodotos ve Aiskhylos'ta Grifondan bahsedildiğini belirtirler; fakat bu yanlıştır.

⁴⁹ Bkz. (23) LEIBOVITCH, s. 12.

⁵⁰ "...ἄλλην δ' ἄκουσον δυσχερῆ θεωρίαν:

ὄξυστόμους γὰρ Ζηνὸς ἀκραγεῖς κύνας

γρῦπας φύλαξαι, τὸν τε μουνῶπα στρατὸν..."

Aiskhyl. Prom. 802 – 804. Yunanca'dan çeviri için Sayın Oğuz Yarılgas'a teşekkür ederim.

⁵¹ "... ἄλλ' ἢ Σκαμάνδρους ἢ τάφρους ἢ 'π' ἀσπίδων ἐπόντας..." Aristoph. Ran. 928'de tasvir sanatlarındaki kullanıma ilişkin yazılı bir bilgi sunmuş olur.

⁵² "...πρὸς δὲ ἄρκτου τῆς Εὐρώπης πολλῶ τι πλεῖστος χρυσὸς φαίνεται ἑών: ὅκως μὲν γινόμενος, οὐκ ἔχω οὐδὲ τοῦτο ἀτρεκέως εἶπαι, λέγεται δὲ ὑπέκ τῶν γρυπῶν ἀρπάζειν Ἀριμασποὺς ἄνδρας

Esas olarak Grifonlardan bahseden en eski klasik kaynak Aristeas'ın Arimaspea adlı eseridir. Aristeas İ.Ö. 675 civarında merkezi Asya'nın derinliklerine bir yolculuk yapmış ve Kafkasya'nın doğusunda İskit göçebeleriyle en erken teması sağlamış olduğuna inanılan yarı efsanevi bir şairdir. Yapıtı kayıp olmasına karşın Antik Çağda çok ünlü ve bilinen bir eserdir⁵³. Herodotos kitabında Grifonlardan bahsettiği diğer bir pasajda ve sonrasında “*doğumu bakımından en büyük yurttaşlar katından*” saydığı bu Prokonnesoslu şairin hayatına dair detaylar da verir⁵⁴. Aristeas'ın Apollon'un öfkesinden kaçarak İssedonoslar'ın ülkesine sığındığını anlatıp bu ülkenin ötesinde tek gözlü Arimaspes ırkının ve daha ileride de kutsal altınlara bekçilik eden Grifonların yaşadığından söz eder⁵⁵. Hepsinin ötesinde, “*denize çıkan yerde*” ise Hyperbore ulusunun varlığına ilişkin bir rivayet olduğunu ekler.

Grifonlara değinen bir diğer kişi Hindistan üzerine ilk anlatının yazarı olan Knidoslu Ktesias'tır (İ.Ö. 5. yy.); fakat eseri günümüze İ.S. 9. yy.'da yaşamış olan Photius'un alıntı ve özet aktarımı sayesinde fragmanlar hâlinde ulaşmıştır⁵⁶. Bu önemli kaynakta Hindistan'daki altın kaynaklarının Paktolos gibi nehirlerde değil, büyük dağlarda bulunduğu; fakat bu dağlarda meskûn, kurda benzeyen dört

μονοφθαλμοῦς. πείθομαι δὲ οὐδὲ τοῦτο ὅπως μονοφθαλμοὶ ἄνδρες φύονται, φύσιν ἔχοντες τὴν ἄλλην ὁμοίην τοῖσι ἄλλοισι ἀνθρώποισι: αἱ δὲ ὦν ἐσχατιαὶ οἴκασι, περικληρίουσαι τὴν ἄλλην χώραν καὶ ἐντὸς ἀπέργουσαι, τὰ κάλλιστα δοκέοντα ἡμῖν εἶναι καὶ σπανιώτατα ἔχειν αὐταί...” Hdt. III. 116.

⁵³ Adrienne MAYOR – Michael HEANEY, “Griffins and Arimaspeans”, s. 41 – 42.

⁵⁴ Hdt. IV. 13, 14, 15; bkz. (32) DIERICHs, s. 2

⁵⁵ “...γινώσκονται μὲν δὴ καὶ οὗτοι, τὸ δὲ ἀπὸ τούτων τὸ κατύπερθε Ἰσσηδόνες εἰσὶ οἱ λέγοντες μονοφθαλμοῦς ἀνθρώπους καὶ χρυσοφύλακας γρῦπας εἶναι: παρὰ δὲ τούτων Σκύθαι παραλαβόντες λέγουσι, παρὰ δὲ Σκυθέων ἡμεῖς οἱ ἄλλοι νενομίκαμεν καὶ ὀνομάζομεν αὐτοὺς σκυθιστὶ Ἄριμασπούς; ἄριμα γὰρ ἔν καλέουσι Σκύθαι, σποῦ δὲ ὀφθαλμόν...”. Hdt. IV. 27. Alain PASQUIER, “Le griffon dans l’orfèvrerie gréco-scythe”, s. 457 – 460. Ayrıca bir İskit Kralı olan Ariapeithes'in oğlu Skyles'in sarayındaki beyaz mermerden Grifon tasvirleri hakkında da bilgi verir. Bkz. Hdt. IV. 79. Samoslular'ın Hera Tapınağı'na sunduğu Grifon başlarıyla süslü vazo için bkz. Hdt. IV. 152. Ayrıca altın koruyucu olarak Grifonlar için bkz. Adrienne MAYOR, “Guardians of the Gold”, s. 52 – 59.

⁵⁶ J. M. BIGWOOD, “Ctesias' Indica and Photius”, s. 302.

ayaklı, arslan pençeli, göğüs tüyleri kırmızı, vücudunun geri kalanı siyah renkte olan Grifonlar sebebiyle bu değerli madeni elde etmenin zorluğundan bahseder⁵⁷.

Strabon da (İ.Ö. 1. – İ.S. 1. yy.) ünlü eserinde İki Korinthos’lu ressam olan Kleantes ve Aregon’un Elis’teki Artemis Alpheionia Tapınağı’nda yer alan resimlerinden bahsettiği pasajda Aregon’a ait olan resmin bir Grifon üzerinde havada doğan Artemis’i konu edindiğini belirtir⁵⁸.

Ünlü Latin coğrafyacı Pomponius Mela da (İ.S. 1. yy.) Avrupa’nın İskit bölgeleriyle alâkalı olarak ve “altın koruyucu” rolüyle Grifona atıf yapar. Toprağı zengin olan bu bölgenin insanlar için yaşanabilir bir yer olmadığını zira Grifonların topraktan çıkan altını şaşırtıcı bir şekilde sevip, koruduğunu ve ona göz dikecek olanlar için tehdit unsuru oluşturduğunu belirtir⁵⁹.

Yaşlı Plinius (İ.S. 1. yy.) *Naturalis Historia* adlı yapıtında bazı otoriteler diyerek ve özellikle vurgulayarak Aristeas ile Herodotos’a atıf yapmış, onların, Grifonlar ve Arimaspesler arasındaki sürekli savaşa ilişkin anlatısını yinelemiştir⁶⁰.

Pausanias’ın (İ.S. 2. yy.) seyahatnamesi de Herodotos’un verdiği bilgilerle örtüşür ve Aristeas’ın eserinde bahsedilen Grifonların İssedonoslar’ın ötesinde bekçilik ettikleri altınları korumak amacıyla Arimaspesler’le mücadelelerine

⁵⁷ Phot. LXXII. 114.

⁵⁸“... Ἐλαφία καὶ τῇ Δαφνία. μεστὴ δ’ ἐστὶν ἡ γῆ πᾶσα ἀρτεμισίων τε καὶ ἀφροδισίων καὶ νυμφαίων ἐν ἄλσεσιν ἀνθέων πλέως τὸ πολὺ διὰ τὴν εὐδρίαν, συχνὰ δὲ καὶ ἐρμεῖα ἐν ταῖς ὁδοῖς, ποσειδία δ’ ἐπὶ ταῖς ἀκταῖς. ἐν δὲ τῷ τῆς Ἀλφειωνίας ἱερῷ γραφαὶ Κλεάνθους τε καὶ Ἀρήγοντος, ἀνδρῶν Κορινθίων, τοῦ μὲν Τροίας ἄλωσις καὶ Ἀθηνᾶς γοναί, τοῦ δ’ Ἄρτεμις ἀναφερομένη ἐπιγρυπός, σφόδρα εὐδόκιμοι...” Strab. VIII. 3. 12.

⁵⁹ “... Deinde est regio ditissima admodum foli, inhabitabilis tamen quia Gryphi, faevum et pertinax ferarum genus, aurum, terra penitus egestum, mire amant mireque custodiunt, et fuit infesti adtingentibus...” Mela II.1. 1; “... Alit formicas non minus maximus canibus; quas more Gryphorum aurum penitus egestum cum fumma pernicie adtingentium custodire commemorant: ...” III. 7. 2. Çeviri için C. Cengiz Çevik’e teşekkür ederiz.

⁶⁰ “...quibus adsidue bellum esse circa metalla cum grypis, ferarum volucris genere, quale vulgo traditur, eruente ex cuniculis aurum, mira cupiditate et feris custodientibus et arimaspis rapiantibus, multi, sed maxime illustres herodotus et aristeeas proconnesius scribunt...” Plin. nat. VII. 3.

değinererek arslan benzeri, kartal gagası ve kanatlara sahip hayvanlar olduklarını belirtir⁶¹. Bir diğer bölümde de leopar gibi benekleri bulunduğundan söz eder⁶².

Apuleius (İ.S. 2. yy.) dilimize ‘Başkalaşım’ adıyla kazandırılan kurgusal eserinde Korinthoslu Lucius’un İsis dinine inisiye olmadan önce giydiği kıyafetleri onun ağzından anlatırken dindar insanlar tarafından Olympos şalı olarak adlandırılan bu kıyafetlerin bir tarafına Hint yılanları diğer tarafına Hyperbore Grifonlarının işlenmiş olduğunu ve bu hayvanların öte dünyada doğduklarını da aktarır⁶³.

Claudius Aelianus (İ.S. 2. – 3. yy.) fabl türünde anekdotlardan oluşan *De Natura Aniamalium*’da Hindistan kökenli bir hayvan olarak ele aldığı Grifonun belli başlı özelliklerini, duyularına dayanarak sayar ki bunların bir kısmını Ktesias’tan almıştır: Buna göre, Grifonlar dört ayaklıdır ve arslan gibi muazzam güçlü pençeleri vardır. Göğsünün ön kısmı kırmızı, sırtı simsiyah, kanatları ise beyazdır. Gözleri ateş gibi parlak. Kartal gibi bir gagaya sahiptir ve bu gagalar sanatçıların kartal tasvirleriyle örtüşür. Grifonlar, dağlardaki yüksek yerlere, altın yağmak sûretiyle yuvalarını yaparlar⁶⁴. Yöre halkı da yaratık bu işle uğraştığı sırada, aşağıya düşen parçaları toplar. Karanlık, aysız, gecelerde Grifon avıyla meşgul olurken de Hintliler aynı davranışı sergilerler. Aelianus, Grifonların yetişkinlerini yakalamanın zor olmadığını;

⁶¹ “...τούτους τοὺς γρυῦπας ἐν τοῖς ἔπεσιν Ἀριστέας ὁ Προκοονήσιος μάχεσθαι περὶ τοῦ χρυσοῦ φησὶν Ἀριμασποῖς τοῖς ὑπὲρ Ἰσσηδόνων: τὸν δὲ χρυσόν, ὃν φυλάσσουσιν οἱ γρυῦπες, ἀνιέναι τὴν γῆν: εἶναι δὲ Ἀριμασποὺς μὲν ἄνδρας μονοφθάλμους πάντας ἐκ γενετῆς, γρυῦπας δὲ θηρία λέουσινεϊκασμένα, πτερὰ δὲ ἔχειν καὶ στόμα ἀετοῦ. καὶ γρυπῶν μὲν περὶ τοσαῦτα εἰρήσθω:...” Paus. I. 24. 6.

⁶² “...ώσαύτως δὲ καὶ Νιόβην λέγουσιν ἐν Σιπύλῳ τῷ ὄρει θέρους ὦρα κλαίειν. ἤδη δὲ καὶ ἄλλα ἤκουσα, τοῖς γρυψὶ στίγματα ὅποια καὶ ταῖς παρδάλεσιν εἶναι, καὶ ὡς οἱ Τρίτωνες ἀνθρώπου φωνῆ φθέγγονται: οἱ δὲ καὶ φυσᾶν διὰ κόχλου τετραπυμένης φασὶν αὐτούς. ὅποιοι δὲ μυθολογήμασιν ἀκούοντες ἡδονταί, πεφύκασι καὶ αὐτοὶ τι ἐπιτεραπεύεσθαι: καὶ οὕτω τοῖς ἀληθέσιν ἐλυμήναντο, συγκεραννύντες αὐτὰ ἐψευσμένοι:...” Paus. 8. 2. 7.

⁶³ “...Quaqua tamen viseres, colore vario circumnotatis insignibar animalibus; hinc dracones Indici, inde grypes Hyperborei, quos in speciem pinnatae alitis generat mundus alter. Hanc Olympiacam stolam sacrati nuncupant....” Apul. met. XI. 24.

⁶⁴ Bulfinch, kuşlar gibi yuva yapıp, yumurta yerine akik bıraktıklarını kaydetmiştir. Bkz. Thomas BULFINCH, **Bulfinch Mitolojisi**, s. 144.

fakat genç olanların tercih edildiğini de ekler. Ayrıca her yaratıkla başarılı bir şekilde mücadele eden Grifonun arslan ve fillerle karşılaşmaktan çekindiğini belirtir⁶⁵.

Philostratos (İ.S. 2. – 3. yy.) da Tyanalı Apollonius hakkındaki eserinde Grifonlardan bahseder. O da yurtları olarak Hindistan'ı işaret eder. Iarkhas isimli Hintli bir bilgeden aktararak bunların Helios için kutsal sayıldıklarını ve Hintli sanatçılar tarafından Helios'a adanmak üzere boyunduruğa vurulmuş olarak resmedildiklerini belirtir. Grifonları arslana benzetir; fakat bir avantaj olarak kanatlara sahip olduklarını kaydeder. Uzun mesafeli uçuş konusunda ise yetersiz olduklarını öne sürer. Perdeli ayaklarının, uçmalarını ve havadayken dövüşmelerini kolaylaştıran, kızıl renkli zarlarla kaplı olduğunu da ekler. Bu anlamda filler ve ejderhalardan daha iyi olduklarını, bununla birlikte hız ve güç konusunda kaplanın gerisinde kaldıklarını belirtir. Ayrıca bir başka pasajda Hint Grifonlarını Etiyopya'nın karıncalarıyla kıyaslayıp biçim olarak benzemeseler de her iki yaratığın da bu ülkelerin şairleri tarafından yaşadıkları yerdeki altın yataklarının koruyucusu olarak anıldığını ifade eder⁶⁶.

Grifonlar, Nonnos'un (İ.S. 4. – 5. yy.) Dionysiaca'sında, hem bir tanrıça hem bir soyutlama olan, Nemesis'le⁶⁷ ilişkilendirilirler ve onlardan, tahtının çevresinde

⁶⁵ “...τὸν γρῦπα ἀκούω τὸ ζῷον τὸ Ἰνδικὸν τετράπουον εἶναι κατὰ τοὺς λέοντας, καὶ ἔχειν ὄνυχας καρτεροὺς ὡς ὅτι μάλιστα, καὶ τοὺτους μέντοι τοῖς τῶν λεόντων παραπλησίους: κατὰπτερον δὲ εἶναι, καὶ τῶν μὲν νωτιαίων πτερῶν τὴν χροάν μέλαιναν ἄδουσι, τὰ δὲ πρόσθια ἐρυθρὰ φασι, τὰς γε μὴν πτέρυγας αὐτὰς οὐκέτι τοιαύτας, ἀλλὰ λευκάς...” Ail. nat. IV. 27.

⁶⁶ “...ὄν δ’ ὀρύττουσι χρυσὸν οἱ γρῦπες, πέτραι εἰσὶν οἷον σπινθήρσιν ἐστιγμέναι ταῖς τοῦ χρυσοῦ ῥάνισιν, ἃς λιθοτομεῖ τὸ θηρίον τοῦτο τῆ τοῦ ῥάμφους ἰσχύι. τὰ γὰρ θηρία ταῦτα εἶναι τε ἐν Ἰνδοῖς καὶ ἱεροὺς νομιζέσθαι τοῦ Ἥλιου τέθριππά τε αὐτῶν ὑποζευγνύναι τοῖς ἀγάλμασι τοὺς τὸν Ἥλιον ἐν Ἰνδοῖς γράφοντας μέγεθός τε καὶ ἀλκὴν εἰκάσθαι αὐτοὺς τοῖς λέουσιν, ὑπὸ δὲ πλεονεξίας τῶν πτερῶν αὐτοῖς τε ἐκείνοις ἐπιτίθεσθαι καὶ τῶν ἐλεφάντων δὲ καὶ δρακόντων ὑπερτέρους εἶναι...” Philostr. III. 48; “...Αἰθιοπία δὲ τῆς μὲν ὑπὸ ἡλίῳ πάσης ἐπέχει τὸ ἐσπέριον κέρασ, ὡσπερ Ἰνδοὶ τὸ πρὸς ἔω, κατὰ Μερόην δ’ Αἰγύπτου ξυνάπτουσα καὶ τι τῆς ἀμαρτύρου Λιβύης ἐπελθοῦσα τελευτᾷ ἐς θάλατταν, ἣν Ὀκεανὸν οἱ ποιηταὶ καλοῦσι, τὸ περὶ γῆν ἅπαν ὥδε ἐπονομάζοντες...” Philostr. VI. 1.

⁶⁷ Pierre GRIMAL, **Mitoloji Sözlüğü**, Çev. Sevgi Tamgüç, s. 534; Bkz. (9) FLAGGE, s. 106 – 121. Bkz. (29) LEIBOVITCH, s. 142 -148.

uçan intikam kuşları olarak bahsedilir. Tanrıçanın, boyunduruk altına aldığı Grifonlarla dünyanın dört bir yanına süratle erişebildiği de kaydedilir⁶⁸.

Öyle anlaşılmaktadır ki antik literatürde konumuzun öznesi olan bu fantastik yaratıklarla ilgili çerçeveleri belli, yaşam alanı, işlevi, biyolojisi hakkında olasılıkla ilk kaynaklara dayanan bir tekrarlama alışkanlığıyla benzer metinler ortaya çıkmıştır. Yaşadığı coğrafyaya ilişkin iki farklı görüş dışında genel nitelikleri ve fonksiyonlarına dair bilgileri borçlu olduğumuz bu antik metinler hariç mitolojisini kurmak için arkeolojik malzemelerin de yardımına gereksinim vardır. Akdeniz dünyasının önemli sanat ve uygarlık merkezlerinde sevilen bir figür olan Grifonun⁶⁹ aynı coğrafyada salt biçimde değil sembolik anlamda da pek çok ortaklığı içerdiği böylece daha net anlaşılabilir.

⁶⁸ “...ύψινεφή παρὰ Ταῦρον, ὅπη παρὰ γείτοσι Κύνδω
παῦσε Τυφραονίης ύψαύχενα κόμπων ἀπειλῆς:
καὶ τροχὸς αὐτοκύλιστος ἔην παρὰ ποσσὶν ἀνάσσης
σημαίνων, ὅτι πάντας ἀγήνορας εἰς πέδον ἔλκει
380ύψόθεν εἰλυφόωσα δίκης ποινήτορι κύκλω,
δαίμων πανδαμάτειρα, βίου στρωφῶσα πορείην:...” Nonn. Dion. XLVIII. 370 – 392.

⁶⁹ Bkz. (36) ANADOL, s. 715.

2.2. Mitolojisi ve İlişkili Olduğu Tanrılar

Grifonun kendisine ait bir mitolojik silki yoktur. Hikâyesi sadece ilişkili olduğu diğer mitolojik varlıklarla arasındaki mücadele, kendisi hakkında bilgi veren kaynakların kısa anlatımları ve sanatsal tasvirlerle kültürel ilişkilerin bağlamı içerisinde anlaşılır hâle gelebilir.

Her ne kadar Grifonu açıklamak için kullanılabilirse de onun doğrudan atası sayılamayacak bazı figürler vardır. Sümerler’de yer altı dünyasının kuş başlı, yılan boyunlu, aslan vücutlu tanrısı ve “iyi ağaç efendisi” olarak nitelenen Ningizzida aynı zamanda tanrı Anu’nun göksel sarayının da koruyucusu kabul edilirdi. Akkad döneminde bu figür tanrı Marduk’un sembolü olmuştur⁷⁰. Ayrıca Asur sanatında Apkallu adı verilen Grifon-Demonlar da kutsal ağacın koruyucusu⁷¹ veya bu gücü kral adına temsil eden⁷² figürler olarak karşımıza çıkmışlardır.

İbranî mitolojisinde de Aden bahçesindeki “yaşam ağacının” muhafızı olan ve Grifonun etimolojik köklerinin bağlandığı Keruvlar yer alır⁷³. Kralın düşmanlarını yok eden bir varlık olarak Mısır ikonografisinde yer alan Mısır’ın insan veya şahin başlı Grifonu (Lev. I Res. 3) ise Teb savaş tanrısı Menthu’nun sembolüydü⁷⁴. Mısır’da Grifon savaşçı karakterli ve tıpkı Apollon’la Suriyeli Malakbel gibi⁷⁵ Güneş tanrısıyla ilintili bir figürdür. Onun ışığı doğurmasına yardım eder. Ayrıca yargı ve cezalandırma gücü olan bir yaratık olarak ölümlere tekrar dirilişte yol gösterici kabul edilmiştir (Lev. I Res. 4). Bu bağlamda Seth ve Horus’un karakteristik özellikleri

⁷⁰ Bkz. (25) FRANKFORT, s. 107.

⁷¹ Veli SEVİN, *Assur Resim Sanatı*, s. 35, Res. 30 – 31.

⁷² Bkz. (25) FRANKFORT, s. 108.

⁷³ Bkz. (42).

⁷⁴ Bkz. (25) FRANKFORT, s. 110, s. 112.

⁷⁵ Bkz. (16) GOLDMAN, s. 327; bkz. (30) DELPLACE, s. 328. Robert DU MESNIL DU BUISSON, “Le dieu-griffon à Palmyre et chez les Hittites”, s. 16 – 31.

Grifonda birleştirilmiştir⁷⁶. Sahure Tapınağında Firavunun Grifon şeklinde tasvirinde hem kendi gücünün temsilcisi olarak hem de ölüm sonrası huzurunun bekçisi olarak bu hayvana atıf yapıldığı düşünülür⁷⁷.

İ.Ö. 3. binyılın son çeyreğinde yazılı hâle getirilen ve insanlığın ilk edebî ürünü sayılan meşhur Sümer destanı Gılgamış'ta Enkidu'yu Irkalla adlı cehenneme götüren Anzu⁷⁸ benzeri heybetli, karanlık yüzlü, arslan ayaklı ve kartal pençeli tırnakları olan bir yaratıktan bahsedilir⁷⁹. Belki de bu, Grifonu öte dünyayla ilişkilendirebileceğimiz ilk anlatıdır.

Muhafız ve ruh taşıyan (psikopompos)⁸⁰ rollerini klasik dünyada da sürdürmüşlerdir. Bu bağlamda en eski örnek Nestor'un yüzüğüdür (Lev. I Res. 6). A. Evans'a göre bu bir yer altı dünyası betimidir. Grifon, görünümündeki kuş detayları sebebiyle yer altı dünyasının elçisi ve ölümler diyarıyla ilişkili kabul edilmiştir⁸¹.

İ.Ö. 14. yy.' ait Palaikastro'dan toprak bir lâhit üzerinde Minos sanatındaki benzer bir rolle karşımıza çıkarlar⁸². Öte dünyayla ilişkili oldukları en erken Yunan örnekleri ise İ.Ö. 6. yy.'a tarihlenen Klazomenai lâhitleridir. Ünlü Lykia Lahdinde de khitonik varlıklar olarak yer almışlardır (Lev. IX Res. 40)⁸³.

Antik Çağda Grifon hakkındaki bilgiler çeşitlenir. Yaşadıkları varsayılan iki ülkeden biri olan Hyperbore ülkesinin lokalizasyonuna ilişkin antik kaynaklarda pek

⁷⁶ Bkz. (9) FLAGGE, s. 20.

⁷⁷ Bkz. (2) TEMÜR, s. 42 – 43.

⁷⁸ Mezopotamya sanatındaki arslan başlı Grifonlar. Bkz. A.g.k., s. 47, dn. 120.

⁷⁹ Jean BOTTERO, **Gılgamış Destanı. Ölmek İstemeyen Büyük İnsan**, Çev. Orhan Suda, s. 145; Bu ruh kuşu rolü için ölümle gelen korku ve terörden esinlenilmesinin Akdeniz havzası uygarlıklarında ortak bir tema olduğu düşünülür. Bkz. (25) FRANKFORT, s. 122.

⁸⁰ Bkz. (9) FLAGGE, s. 101 – 105; bkz. (30) DELPLACE, s. 417 – 420; bkz. (32) DIERICHS, s. 188 – 193.

⁸¹ Bkz. (25) FRANKFORT, s. 122.

⁸² Bkz. (2) TEMÜR, s. 58 – 60. Grifonun Girit ve Myken'lerdeki dinsel rolü hakkında bkz. (25) DELPLACE, (1967 b) s. 5 -9.

⁸³ TEMÜR, a.g.k. s. 69.

çok farklı bilgi yer alır. Genelde kuzeyde bir yerler olduğu var sayılmakla birlikte bu yön belli bir mesafe ortaya koymak için yeterli değildir. Thrakia ve Dacia'dan, Tuna Nehri veya Karadeniz kıyılarına yahut Britanya Adaları ve Arktik buzullara kadar pek çok farklı konumlandırma söz konusudur⁸⁴.

Altın kaynakları açısından zengin ve bu hayali ülkeye yakın olduğu düşünülen Pantikapeon'un sikkeleri üzerindeki Grifon tasvirleri⁸⁵ Karadeniz ve Azak'ın kuzeyini daha olası kılmaktadır. Yine sikkeler üzerindeki Apollon betimlemeleri ile burada tanrıya adanan büyük bir Apollon Tapınağının⁸⁶ varlığı da bu düşüncüyü kuvvetlendirmektedir. Çünkü Hyperbore ülkesinin halkı Apollon'un hizmetçileri olarak bilinirdi ki (Lev. VII Res. 36 – 37) bunu Pindaros da teyid eder⁸⁷. Didyma Apollon Tapınağının sella frizleri üzerinde de Grifon tasvirleri yer alır⁸⁸. Bu sebeple olsa gerek Grifonları Apollon'un bekçi köpeği olarak gören bir gelenek de oluşmuştur⁸⁹. Ayrıca tanrı, Grifonlu sikkelerin yer aldığı Kyzikos'ta, kentin kurucu kahramanının babası olarak bilinir⁹⁰.

Apollon'un özel bir kültürünün ortaya konduğu⁹¹ Hyperbore ülkesinin altınlarını Herodotos'un İskit dilinde tek anlamındaki “*arima*” ile göz anlamındaki

⁸⁴ Pomponius Mela kuzey kutbunda olduğunu iddia eder. Bkz Timothy P. BRIDGMAN, **Hyperboreans. Myth and History in Celtic – Hellenic Contacts**, s. 79. Diğer antik yazarların görüşleriyle ilgili kapsamlı derlemelere de Bridgman'dan ulaşılabilir. Bkz. A.g.k. s. 122 – 135. Herodotos'a göre Hyperbore ülkesinin konumu hakkında bkz. James Oliver THOMSON, **History of Ancient Geography**, s. 61, fig. 15. (Bkz. Har. 1). Ayrıca bkz. Alberto MANGUEL – Gianni GUADALUPI, **Hayali Yerler Sözlüğü**, Çev. Sevin Okyay – Kutlukhan Kutlu, s. 361 – 362.

⁸⁵ THOMSON, a.g.k., s. 64.

⁸⁶ John HIND, “The Bosporan Kingdom”, s. 490.

⁸⁷ Pind. I. O. III. 16 – 17.

⁸⁸ Bkz. (2) TEMÜR, s. 70.

⁸⁹ Azra ERHAT, **Mitoloji Sözlüğü**, s. 119; bkz. (36) ANADOL, s. 715; bkz. (30) DELPLACE, s. 365 – 371; **LIMC II 1**, s. 183 – 185, s. 229 – 230, s. 303 – 304. Alfred Raymond BELLINGER, **Troy the Coins**, s. 137, Lev. 23 A403, s. 149, Lev. 25 A483.

⁹⁰ Bkz. (30) DELPLACE, s. 95. Bkz. (6) LENGGER, s. 217.

⁹¹ DELPLACE, a.g.k., s. 365 – 371.

“*spu*” sözcüklerinden isimlerinin türediğini kaydettiği⁹² Arimaspesler’e karşı muhafaza ederler. Bulfinch’in de “Scythia’nın tek gözlü halkı” olarak tanımladığı⁹³ bu tuhaf ırka gösterdikleri şiddetli direniş mitolojide ve sanatta “Grypomachie” olarak adlandırılan mücadele sahnelerini doğurmuştur⁹⁴.

Grifonları Kentauros gibi karışık yaratıklar⁹⁵ ve Amazonlarla da mücadele içinde görürüz⁹⁶. Zaten Attikalılar’a karşı savaşa girişen Amazonların yola çıkıp takip ettiği güzergâh Grifonların da yaşadığı kuzey ülkelerinden başlamaktadır⁹⁷.

Grifonun sikkeler üzerindeki tasvirlerinden bildiğimiz Athena ile bağıntısı, diğer buluntu gruplarıyla da doğrulanır⁹⁸: Tanrıça Athena’ya adanan Phokaia’daki Athena Tapınağı İ.Ö. 6. yy.’da inşa edilmiştir. 2005 yılı kazılarında tapınağa ait batı podyum duvarı yanında tuf taşından Grifon ve at protomları bulunmuştur (Lev. VIII Res. 38). Athena’nın atları eğiten tanrıça olarak onlarla ilişkisi Grifonlarla da kurulmuş olmalıdır⁹⁹; zira hem kentin hem de tapınağın sembolü olarak bu fantastik figürlerin kullanıldığı açıktır. Aynı şekilde Assos’taki Athena Tapınağına ait köşe akroteri parçasının da bir Grifon figürüne ait olduğu düşünülmüştür (Lev. VIII Res. 39)¹⁰⁰. Böylece baş tanrı olduğu her iki kentte de tanrıçanın Grifonlarla ilişkisi ortaya konulmuştur. Bayraklı Athena Tapınağında, oryantalizan evreye ait olarak bulunan

⁹² Hdt. IV. 27. Aiskhylos da tek gözlü devler olarak tanımlar. Aischyl. Prom. 805.

⁹³ Bkz. (64) BULFINCH, s. 145.

⁹⁴ İ.Ö. 4. yy. seramikleri üzerindeki Grypomachie tasvirleri hakkında bir çalışma için bkz. Anthony BROCHARD, **Une Grypomachie: le combat des arimaspes contre les griffons dans la céramique du IVème s. AV. J.-C.** Bir Apulia vazosundaki sahnenin yorumlanması hakkında bkz. Hermann Gisela – SCHNEIDER, “Zur Grypomachie auf apulischen Vazenbildern”, s. 271 – 272. Calvert Koleksiyonundaki vazolarda da İskit kıyafetli bir süvariyle mücadele eden Grifon figürü yer almaktadır. Bkz. Nalan DEMİRKAN, **Calvert Koleksiyonu’ndaki Kırmızı Figürlü Pelikeler**, s. 45, kat. no. 23.

⁹⁵ Bkz. (9) FLAGGE, s. 51, abb. 45.

⁹⁶ Bkz. (30) DELPLACE, s. 255 – 259.

⁹⁷ Robert GRAVES, **Yunan Mitleri**, Çev. Uğur Akpur, s. 441; bkz. (67) GRIMAL, s. 61.

⁹⁸ **SNG Cop. Ionia** 1028; **SNG Tübingen Ionien**, 2562.

⁹⁹ Ömer ÖZYİĞİT, “Phokaia Griffon Protomları ve Griffon Protomlu Bronz Kazanların Kronolojisi”, s. 417.

¹⁰⁰ Bkz. (6) LINGER, s. 218, fig. 1.

ve muhtemelen tapınak duvarına asılan toprak levhacıkta da (Lev. VI Res. 33) Grifon tasviri yer alır¹⁰¹.

Dionysos da Grifonla ilişkili diğer bir Yunan tanrısıdır (Lev. VII Res. 35)¹⁰². Ayrıca Grifon tasvirlerinin hemen her dönem sikkeleri üzerinde yer aldığı Teos'ta baş tanrı olarak onurlandırılmıştır¹⁰³.

Bunun gibi, Kyzikos da Dionysos kültü için önemli bir merkezdi ve İ.Ö. 6. yy.'dan itibaren sikkelerinde Grifon görülmektedir¹⁰⁴. Üstelik Pergamon Krallarıyla sıkı bir ilişkisi olan kentteki bu kültün Pergamon'daki Dionysos Kathegemon kültüyle ilişkisi de bilinmektedir ve Pergamon sikkelerinde de Grifon tasvirleri koruyucu bir sembol olarak yer alır¹⁰⁵.

Grifon, mitolojide tanrının şarap kadehinin muhafızı olarak yine koruyucu bir rol üstlenmiştir¹⁰⁶. Diğer taraftan Dionysos'un da Grifon gibi Hindistan'la olan ilişkisini hatırlamakta yarar vardır¹⁰⁷.

Grifonla ilişkili görülen bir diğer tanrıça, özellikle Potnia Theron epitetiyle tapınılan Artemis-Kybele'dir ki egemen olduğu vahşi hayvanlar arasında Grifon da yer alır¹⁰⁸. Ayrıca Artemis, Khersonesos'ta (Kerç), yani Hyperbore ülkesi olarak adlandırabileceğimiz İskit bölgesinde İ.Ö. 1. yy.'a ait bir mezardaki duvar süslemesinde Grifon üzerindeki Apollon'la tasvir edilmiştir¹⁰⁹. Diğer yandan Strabon'un kaynağından bahsederken atıf yaptığımız ressam Aregon'a ait olan ve

¹⁰¹ Ekrem AKURGAL, *Eski İzmir I. Yerleşme Katları ve Athena Tapınağı*, s. 97, lev. 108b.

¹⁰² Bkz. (30) DELPLACE, s. 365 – 385, s. 421 – 426; LIMC III 1, s. 463.

¹⁰³ Dionysoslu tasvirler için bkz. *SNG Cop. Ionia* 1518; *RPC* 2515; Teos'taki kült için bkz. Bülent ÖZTÜRK, *Yazıtlar Işığında Roma İmparatorluk Çağı Küçükasyası'nda Dionysos Kültü*, s. 51.

¹⁰⁴ Bkz. (32) DIERICHS, s. 260; *SNG France Mysie* 271.

¹⁰⁵ Bkz. (103) ÖZTÜRK, s. 56; *BMC Mysia* s. 119 no. 55, s. 121 no. 70, s. 122 no. 82.

¹⁰⁶ Bkz. (37) YILMAZ, s. 17.

¹⁰⁷ Bkz. (67) GRIMAL, s. 158.

¹⁰⁸ Bkz. (30) DELPLACE, s. 398; Yusuf ALBAYRAK, *Anadolu'da Artemis Kültü*, s. 47, s. 99; bkz. (2) TEMÜR, s. 60.

¹⁰⁹ Bkz. (9) FLAGGE, s. 75.

Elis'teki Artemis Tapınağı'nda yer alan resim de tanrıçayı Grifonla ilişkilendiren kaynaklardan birisidir¹¹⁰.

Grifon, antik kaynaklardan öğrendiğimiz gibi¹¹¹ Nemesis'in¹¹² öç kuşları olarak boyunduruğa vurduğu bir hayvandır¹¹³. Roma Çağı Smyrna sikkelerinde de bu şekilde tasvirlerine rastladığımız intikam tanrıçasının hizmetinde yer almışlardır¹¹⁴. Pek çok betimlemede Grifonun yanında yer alan tekerlek motifi Nemesis'in sembolüdür (Lev. IX Res. 41). Mısır tanrısı İsis'le Nemesis arasındaki senkretik ilişki de Grifonla ilintilidir¹¹⁵. Bu bağlamda Apuleius'un İsis dinine katılanların giydiği kıyafeti betimlerken bunların üzerinde yer alan Grifonlardan bahsetmesini anımsamak da faydalı olabilir¹¹⁶.

2.3. Tasvirin Köken ve Yayılımı

Yunan sanatında Grifon tasvirlerinin köken olarak Doğudan alındığı yönünde bir görüş birliği vardır; fakat esas kaynağın hangi bölge olduğu konusunda bir tartışma söz konusudur¹¹⁷. İ.Ö. 4. binde Elam'da ve yine İ.Ö. 3000 civarında Mısır'da¹¹⁸, erken hanedanlar döneminde veya hemen öncesinde ortaya çıktığı bilinmektedir ve kullanımı bir süreklilik arz eder¹¹⁹. Frankfort, Mısır'da Grifon'a

¹¹⁰ Strab. VIII. 3. 12.

¹¹¹ Nonn. Dion. XLVIII. 370 – 392.

¹¹² Dietrich O. KLOSE, **Die Münzprägung von Smyrna in der Römischen Kaiserzeit**, s. 28 – 30.

¹¹³ Bkz. (30) DELPLACE, s. 399; bkz. (9) FLAGGE, s. 106 – 121; ayrıca bkz. (38) LEIBOVITCH, s. 129 fig. 3'teki tekerlek sembolünü Smyrna sikkelerinde Grifonla beraber görürüz: **BMC Ionia** s. 280 no. 349 -350; **LIMC VI 1**, s. 754, s. 767 – 768.

¹¹⁴ **BMC Ionia** s. 281 – 282 no. 359, no. 364.

¹¹⁵ İsis – Nemesis için bkz. (9) FLAGGE, s. 106. Bkz. (30) DELPLACE, s. 329 – 330.

¹¹⁶ Apul. met. XI. 24.

¹¹⁷ Bkz. (32) DIERICHS, s. 275; bkz. (2) TEMÜR, s. 40.

¹¹⁸ Bkz. (30) DELPLACE, s. 6; Anna Maria BISI, “Il Grifone nell'arte dell'antico Iran e dei popoli delle steppe”, s. 16.

¹¹⁹ Bkz. (23) LEIBOVITCH, (1955), s. 75'te Mısır için dört ayrı dönem içerisinde Grifonun öyküsünü özetler. Ayrıca bkz. (2) TEMÜR, s. 41. Bkz. (22) BÖRKER - KLÄHN, s. 634.

yönelik popüler bir inancı işaret eden herhangi bir kanıt bulunmadığını; ancak kesin bir karakteristik ve fonksiyon yüklü bir sembol olduğunun inkâr edilemeyeceğini belirtir¹²⁰. Mezopotamya coğrafyasındaki memelilerle ilgili kuşlara ait özellikler, İ.Ö. 4. binden bu yana bilinmektedir. Uruk ve Jemdet Nasr dönemine ait Susa mühürlerinde (Lev. I Res. 1) erkek arslanın bir kuşun kafasına, kanatlarına, ön bacaklarına ve pençelerine sahip olduğu görülür¹²¹.

Girit'te Grifona ilk olarak Yeni Saraylar Döneminde¹²², Orta Minos III B evresine tarihlenen minyatür fresklerde (Lev. I Res. 5) ve Zakro mühürlerinde rastlanır¹²³. Myken sanatında¹²⁴ İ.Ö. 14. yy.'dan itibaren Mezopotamya sanatındaki mücadele tasvirleri ile Suriye – Fenike sanatının (Lev. II Res. 8–9) etkilerinin izlendiği figürler (Lev. II Res. 7) olarak görülür¹²⁵. Bu dönem ve sonrasında Girit ve Myken'in Mısır ve Suriye ile ticari ilişkileri, hatta doğulu zanaatkârlara ait atölyelerin varlığı bu durumu açıklamaktadır¹²⁶.

Grifon betimlemeleri Anadolu'ya ilk kez Asur ticaret kolonileri döneminden sonra, Mezopotamya sanatı aracılığıyla geçmiştir ve hem eski Anadolu üslûplu hem de eski Suriye üslûplu mühürlerde karşımıza çıkar (Lev. III Res. 11)¹²⁷. Ugarit ve Boğazköy'de bulunan Hitit mühürlerinde de farklı tiplerle ortaya konur¹²⁸.

¹²⁰ Bkz. (25) FRANKFORT, s. 112.

¹²¹ FRANKFORT, a.g.m., s. 106; bkz. (27) BISI, s. 21, s. 40.

¹²² Bkz. (25) ZOUZOULA, s. 150.

¹²³ Bkz. (25) FRANKFORT, a.g.m. s. 113; bkz. (25) DESSENNE, s. 208; bkz. (27) BISI, s. 167; bkz. (25) DELPLACE, (1697 a), s. 49 – 50.

¹²⁴ Bkz. (17) FURTWÄNGLER, s. 1745 – 1746.

¹²⁵ Bkz. (2) TEMÜR, s. 60 – 61. Akurgal tam tersine Girit – Myken sanatının Suriye Fenike sanatını etkilediğini söyler. Bkz. (99) ÖZYİĞİT, s. 419.

¹²⁶ Stylianos ALEXIOU, **Minos Uygarlığı**, Çev. E. Tül Tulunay, s. 159 – 161.

¹²⁷ Bkz. (27) BISI, s. 110 – 114; Armağan ERKANAL, **Anadolu'da Bulunan Suriye Kökenli Mühürler ve Mühür Baskıları**, s. 131. Grifonun mühürler üzerindeki tasvirleri Bizans Dönemi gibi çok daha ileri zamanlarda da karşımıza çıkar. Laskarina BOURA, **The Griffin Through the Ages**, 50 – 51.

¹²⁸ Bkz. (2) TEMÜR, s. 52.

Bu bağlamda Anadolu, köken probleminin öznesi değildir. Bununla birlikte yine Frankfort'a göre, yeni keşifler nedeniyle her an yanlışlanabileceği için, çok büyük önem taşıyan "kronolojik açıdan ilk defa ne zaman görüldü?" sorusu görmezden gelindiğinde, geriye kalan verilere dayanarak bu yaratık hem Girit hem Mezopotamya hem de Mısır tarafından, üçüncü bir bölgeden hareketle türetilmiştir ve bu da Suriye'dir¹²⁹.

Frankfort Girit'te bulunan en eski duvar boyamalarında kullanılan figürler, yaşayan varlıklar, desenler gibi ikonografik öğelerin Suriye kökenli olduğunu ileri sürmüştür¹³⁰. Aynı durum Grifon bağlamında Orta Kyklad Dönemi vazoları için de ileri sürülmüştür¹³¹.

İ.Ö. 1600 – İ.Ö. 1350 arasında hüküm süren Mitanni Krallığı söz konusu dönem içinde Asur topraklarını Kerkük'ten Kuzey Suriye düzlüklerine kadar genişletmiştir. Hem genel olarak hem Grifon figürü bağlamında Mitanni sanatını tanımlamak yalnızca birkaç mühür böyle tanındığı için oldukça zordur. Figür senkretiktir ve Mitanni Sanatının kendi tasarımları dışında, iki kaynaktaki motiflerden türetilerek oluşturulduğu kesin denilebilir: Mezopotamya kültürünün yoğun olarak korunduğu daha eski bir Suriye repertuarı ve Suriye, Mısır, Ege kültürlerine ait birçok özelliğin harmanlandığı kıyı kentlerine ait sanatlar¹³²...

Grifonun diğer kültür çevrelerinde yaygın olarak görülmesi için İ.Ö. 2. binlerin sonuna kadar beklemek gerekmiş, Deniz Halklarının yıkıcı yayılma

¹²⁹ Bkz. (25) FRANKFORT, s. 113, s. 116, s.119. Ayrıca bkz. (36) ANADOL, s. 715'te Mezopotamya'nın batısı ortaya çıktığı bölge olarak gösterilir. İ.Ö. 4. ve 3. bin Suriye sanatı hakkındaki iddia için ayrıca bkz. (9) FLAGGE, s. 9; bkz. (6) LENGGER, s. 215.

¹³⁰ Bkz. (25) FRANKFORT, s. 117.

¹³¹ Irene NIKOLAKOPOULOU, "Middle Cycladic iconography: a social context for A new chapter in Aegean art", s. 218.

¹³² Bkz. (25) FRANKFORT, a.g.m. s. 110, 118, res. 21 – 22. Bkz. (27) BISI, s. 116 – 117.

akınlarından sonra ise¹³³ Doğu Akdeniz havzasında geniş bir sanatsal repertuarın öznesi olmuştur.

Doğu Akdeniz dünyası İ.Ö. 2. binlerde doğu ve batıda merkezi, bürokratik ve feodal yapıya sahip güçler arasında kuvvetler dengesine dayalı bir manzara arz etmekteydi. Anadolu'da Hititler, Kuzey Suriye ve Filistin'de merkezi Habur Irmağı vadisi olan Mitanniler, Mezopotamya'da Babil ve Asur ile 18. ve 19. hanedanın Mısır'ı, aynı havzanın batısında ise Girit'in Minos, Hellas'ın Myken monarşileri egemendi¹³⁴.

İ.Ö. 2. binin sonlarında, bahsettiğimiz bölgelerde köklü değişikliklere sebep olan yıkıcı bir göç hareketi meydana gelmiştir. İ.Ö. 13. yüzyılın sonu ile 12. yüzyılın erken dönemlerinde, Akdeniz bölgesinin sahne olduğu bu geniş çaplı göç hareketleri hakkındaki temel kaynağımız Mısır metinleridir. Mısırlılar, "Deniz Halkları" adını verdikleri kavimler koalisyonu tarafından önce Merneptah (İ.Ö. 1236 – 1223), sonra da III. Ramses (İ.Ö. 1197 – 1166) döneminde karada ve denizde tehdit edilmiştir. Mısır belgeleri, bu halkların sürüler halinde geldiğini, kağrı arabaları ile ülkenin içlerine doğru girdiğini, kentlerin ve ülkelerin hiç birisinin bu güç karşısında dayanamadığını anlatmaktadır. Mısır bunları zorlukla kendi topraklarından uzak tutmayı başarmış, ancak Anadolu'da Hitit ve Kargamış ile Levant'taki Ugarit gibi birçok Yakındoğu yerleşmesi düşmüştür¹³⁵.

İ.Ö. 1. binden itibaren de Doğu Akdeniz havzasında yeni politik oluşumlar ve sanat çevreleri ortaya çıkmıştır. Kuzey Suriye'deki şehir devletleri vasıtasıyla bu bölgeye ve Anadolu'ya Aramiler sızmış, Filistiler, Frigler gibi yeni halk toplulukları ortaya çıkmıştır. İ.Ö. 8. yy.'ın ikinci yarısından sonraki yoğun kolonileşme hareketleri

¹³³ Bkz. (30) DELPLACE, s. 6 – 7.

¹³⁴ Ömer ÇAPAR, "Ege Göçleri ve Sonrası Batı Anadolu", s. 14.

¹³⁵ ÇAPAR, a.g.m. s. 15 – 16, 19 – 20.

Fenikeliler'i Yunanlar'la tanıştırmış ve özellikle Asur Devletinin Suriye üzerinde hissedilir baskısı Tyros, Sidon, Byblos dışında Fenike kentlerini de etkilemiştir. Ayrıca Fenike ve Kıbrıs bu dönemde kültürel bir bütünlük arz eder ki insan ve karışık yaratık tasvirlerinde (Lev. II Res. 10) bu kültürel birleşim izlenebilmektedir¹³⁶. Bu karmaşık dönemde karşılıklı etkileşimleri saptamak zor olmakla birlikte Grifon bağlamında bu etkileşimleri ortaya koyan çalışmalar yapılmıştır¹³⁷.

İ.Ö. 1. bin sanatlarındaki etkileşimleri şöyle özetlemek mümkündür: Asurlular'da Grifon doğrudan Babil kültür çevresinin örneklerinden (Lev. I Res. 2) alınıp kopyalanmıştır¹³⁸. Sadece Arslan Grifonu tanıyan Pers sanatı da¹³⁹ Asur formlarını (Lev. III Res. 12–13–14) taklit etmiştir. Kafasından Asur tipinde boynuzlar çıkan antitetik Grifonların yer aldığı altın diadem (Lev. V Res. 26) ve benzerleri (Lev. V Res. 25) buna örnek verilebilir. Persepolis'teki örneklerse Pers sanatının Yunan tekniğine bağımlılığını yansıtmaktadır¹⁴⁰. Pers Arslan – Grifonunun kanatlarındaki kıvrımların erken bir dönemde İran kültürüne etki eden Yunan özelliklerinin bir parçası olduğu düşünülür; fakat arka ayak ve kuyruğun Persler tarafından geliştirilip Yunan sanatına aktarıldığı da bir Pantikapeon sikkesine dayanılarak bu düşünceye eklenir¹⁴¹.

Maden sanatındaki ustalıkları tartışmasız olan Urartular'ın sanatında (Lev. IV Res.19) özellikle bronz kazanların eklentisi olarak kullanılan Grifon protomları (Lev. IV Res. 20 – 21) bulunmaktadır. Bu kazanların üretimi hakkında öne sürülen iddialar şüphesiz protomların kökenine de ışık tutmaktadır. Bu kazanlar ve kazanları süsleme geleneğinin Kuzey Suriye'den Urartu'ya aktarıldığı söylene de Urartu stilistik

¹³⁶ Anna Maria BISI, "L'iconografia del Grifone A Cipro", s. 228 – 229, Lev. 55. 8 – 9.

¹³⁷ Bkz. (30) DELPLACE, s. 6 – 7, 12.

¹³⁸ Bkz. (19) ZIEGLER, s. 1913.

¹³⁹ Bkz. (2) TEMÜR, s. 57 – 58.

¹⁴⁰ Bkz. (19) ZIEGLER, s. 1916.

¹⁴¹ Bkz. (15) HILL, s. 158.

özelliklerini taşıyan bu objeler Urartu'nun yöresel atölyelerinde veya Kuzey Suriye'deki bir ortak atölyede Urartulu ve Kuzey Suriyeli sanatçıların işbirliğiyle de üretilmiş olabilir¹⁴².

İtalya gibi uzak coğrafyalarda bu kazanların¹⁴³ ele geçmesi ya da Siren veya Grifon eklentilerinin Gordion ve Yunanistan (Olympia, Dephi, Ptoon, Delos, Rodos, Atina) ile İtalya'daki kimi merkezlerde (Praeneste¹⁴⁴, Vetulonia) bulunması Urartu ile batı dünyası arasındaki denizaşırı ticaretin de kanıtıdır¹⁴⁵. Nitekim Demir Çağı'nda Doğu Akdeniz limanlarından, Anadolu içinden ve Karadeniz üzerinden batıya yönelen yollar vasıtasıyla ticaretin sürdürüldüğünü bilmekteyiz¹⁴⁶. Tabii Yunan sanatına giren tunç kazanların Grifon motifli eklentileri buradaki sanatçıların elinde Grifonun zarifçe uzatılan kulakları, alınına yerleştirilen bir yumru ve kavisli boynuyla yepyeni bir dekoratif form kazanmıştır¹⁴⁷. Ayrıca doğuda dövme tekniğiyle yapılan bu eklentiler Yunanlar'da döküm tekniğiyle uygulanmıştır¹⁴⁸. Urartu sanatında bronz kalkanlar dışında bağımsız figürinler olarak veya kemer ve levhalarda da Grifona rastlarız. Tasvirlerin kimi Geç Hitit kimi de kuvvetli Asur etkileri (Lev. IV Res.18) gösterir¹⁴⁹.

¹⁴² Altan ÇİLİNGİROĞLU, **Urartu ve Kuzey Suriye. Siyasal ve Kültürel İlişkiler**, s. 71. Ayrıca bkz. (26) JANTZEN, s. 49 – 50; bkz. (27) BISI, s. 134 – 137.

¹⁴³ Bkz. (22) BÖRKER – KLÄHN, s. 635; Ayrıca bkz. Clark HOPKINS, “The Origin of the Etruscan – Samian Griffon Cauldron”, s. 368 – 370.

¹⁴⁴ Daha geç tarihli maden eserleri üzerindeki Grifon tasvirleri hakkında bkz. D. K. HILL, “Griffins and Praenestine Metalwork”, s. 298 – 303.

¹⁴⁵ Altan ÇİLİNGİROĞLU, **Urartu Krallığı. Tarihi ve Sanatı**, s. 88, 124 – 126. Ayrıntılı bilgi için bkz. Massimo PALLOTTINO, “Urartu, Greece and Etruria”, s. 29 – 52; Maurits Nanning VAN LOON, **Urartian Art**, s. 108.

¹⁴⁶ Veli SEVİN, “Demir Çağında Anadolu – Batı İlişkileri”, s. 113 – 121.

¹⁴⁷ John BOARDMAN, **Yunan Sanatı**, Çev. Yasemin İlseven, s. 53.

¹⁴⁸ BOARDMAN, a.g.k. s. 50 res. 34. Kimi araştırmacılar dövme ve döküm tekniğinde yapılmış Grifon protomlarının Yunan sanatçılarına ait olduğunu iddia eder. Bkz. (99) ÖZYİĞİT, s. 423. Erbach koleksiyonundaki protomların yapım tekniği hakkında bkz. Denys E. L. HAYNES, “The Technique of the Erbach Griffin-Protomai”, s. 136 – 138.

¹⁴⁹ Bkz. (2) TEMÜR, s. 55 – 56.

Anadolu'da Grifonun temel karakterini kazanmasını sağlayan¹⁵⁰ Geç Hitit sanatı (Lev. III Res. 15 – 16 – 17) Eski Hitit kültürü ve Asur akımlarıyla diğer sanatsal etkilerin karışımından oluşan eklektik bir yapı arz eder. Erken Yunan sanatı üzerinde de kuvvetli etkileri olmuştur. Akurgal'a göre de erken dönemlerde Yunan sanatında Asur etkileri değil salt Geç Hitit etkileri görülür ve bunun nedeni de Yunanlar'ın İ.Ö. 8. yy.'da Güneydoğu Anadolu ve Kuzey Suriye şehirleriyle kurduğu ilişkilerde aranmalıdır. Akurgal'a göre Giritliler ve Mykenler, İ.Ö. 2.binde Grifon tasvirini doğulu örneklerden alır; ancak bunu geliştirerek özgün ve yeni bir biçim yaratırlar. Bu orijinal tipler de Doğulu sanatçılara örnek oluşturur. Böylece Fenike Grifon tipi, Girit ve Myken örneklerinden esinlenmiş¹⁵¹. Suriye-Hitit Grifon tipi ise Fenike etkisi altında gelişmiştir. Geç Hitit'in geç evresinde¹⁵² üretilen Grifon tipi de Yunanlar tarafından taklit edilmiştir¹⁵³. Nitekim İ.Ö. 8. yy.'dan itibaren doğu malı nesnelerin yanı sıra bir zanaatkârlar grubu da Yunan dünyasına girmiştir¹⁵⁴. Knossos'ta bir grup Suriyeli sanatçı kendi atölyelerinde mücevher, değerli taş ve dekoratif tunç objeler üretmekteydi. Bu atölyelerin kendilerine has üslupları Girit'in pek çok köşesinde bir yüzyıl boyunca izlenebilmektedir. Giritli vazo ressamı da Suriyeli sanatçıların desenlerini kopyalamışlardır. Diğer yandan Suriyeli maden ustaları İda Mağarasından çıkarılan kabartmalı hayvan başları ile süslü tunç adak kalkanlarından tanıdığımız bir üslubun da öncüsü olmuşlardır. Benzer zanaatkâr grupları olasılıkla Euboia ve Atina'ya da yerleşmiştir¹⁵⁵. Boardman'a göre de Yunanlar Geç Hitit, Asur ve Urartu sanatlarından etkilenmişlerdir. Simon da Doğululaşma döneminde Yunan

¹⁵⁰ A.g.k. s. 52.

¹⁵¹ Tam tersi bir görüş için bkz. (125).

¹⁵² Bkz. (27) BISI, s. 122. Aramış – Fenikeleşmiş Geç Hitit stilinin yansıtıldığı evre... Geç Hitit sanatının evreleri için bkz. Muhibbe DARGA, **Hitit Sanatı**, s. 224.

¹⁵³ Bkz. (99) ÖZYİĞİT, s. 419. Ayrıca bkz. (34) – (35).

¹⁵⁴ Buna İ.Ö. 2. binde de şahit olmuştuk. Bkz. (126) ALEXIOU, s. 159 – 161. Walter BURKERT, **Yunan Kültüründe Yakındoğu Etkileri**, Çev. M. F. Yavuz, s. 24 – 31.

¹⁵⁵ Bkz. (147) BOARDMAN, s. 50; ayrıca bkz. Nancy B. Reed, "Griffins in Post – Minoan Cretan Art", s. 366; Suriye sanatındaki kalkık kanat unsurunu yansıtan bir örnek için bkz. John Nicholas COLDSTREAM, "Sphinxes and Griffins from Geometric Knossos", s. 164, fig. 4.

sanatına giren Grifonun Geç Hitit, Urartu ve Frig etkili olduğu iddiasındadır. Hermann ise Urartu sanatı ile erken dönem Yunan sanatı arasında bağlantı olmadığını söyleyip Urartu etkisini reddeder¹⁵⁶.

Pazarlı terrakotta levhalarındaki Grifon figürü (Lev. IV Res. 22 – 23), temel ikonografik özelliklerini doğudan almış görünmektedir¹⁵⁷. Frigler'in Yunan sanatından etkilendiği yolundaki görüşlere karşı¹⁵⁸ en erken ilişkilerin İ.Ö. 7. yy.'da başlamış olması bu savı çürütmektedir. Diğer yandan İ.Ö. 8. yy.'da Frigler'in Batı Anadolu ve Yunan merkezlerinde etkinliğini ortaya koyan belirtiler de vardır ve özellikle protomlu kazanlardaki Urartu etkileri, bunları batı dünyasına ulaştıran karasal ticaret yollarının bir istasyonu olarak Gordion'un varlığı¹⁵⁹ gibi gerçekler Geç Hitit sanatı gibi Frig sanatının da Grifonun Yunanlar'a aktarılmasında bir rolü olabileceğini düşündürür.

Grifon tasvirleri Yunan sanatında Attika (Lev. V Res. 27 – 28 – 29), Lakonia, Kyklad, Korinthos (Lev. VI Res. 30 – 31), Girit ve Batı Anadolu vazoculuğunda (Lev. Res. 32), mühür, bronz ve altın işçiliklerinde, lahitlerde, terrakotta ve mermer levhalarda, kısacası sanatın her dalında rastlanır.

Korinthos vazolarında yer alan Grifon tasvirleri, arslan resimlerinde olduğu gibi¹⁶⁰, Grifonun doğulu köken ve gelişimine ışık tutması açısından önemlidir. Yukarı kalkık kuş kanadı tipi Megiddo'da en güzel örneğini gördüğümüz Suriye sanatının

¹⁵⁶ Bkz. (32) DIERICHS, s. 276.

¹⁵⁷ Bkz. (27) BISI, s. 129, fig. 11. 91. Bkz. (2) TEMÜR, s. 55'te Yunan etkileri esas kabul edilir.

¹⁵⁸ En temel karşı çıkış için bkz. Fahri IŞIK, "Batı Uygarlığının Kökeni. Erken Demir Çağ Doğu – Batı Kültür Sanat İlişkilerinde Anadolu", s. 15 – 17.

¹⁵⁹ Vecihi ÖZKAYA, **İÖ. Erken Birinci Binde Frig Boyalı Seramiği**, s. 152, 154.

¹⁶⁰ Tomris BAKIR, **Korinth Seramiğinde Aslan Figürünün Gelişimi**, s. 138 – 149; bkz. (30) DELPLACE, s. 31 – 38.

bir özelliğidir. Baş yapıları ise Geç Hitit Grifonlarının devamıdır¹⁶¹. Attika seramiğinde de doğulu etkileri izlemek mümkündür. Berlin Ressamına ait bir karınlı amphorada¹⁶² Athena'nın kalkanında yer alan Grifon protomları sadece Kykladlar'dan tanıdığımız protomlu seramikleri değil Toprakkale'deki Urartu Grifon – Demonunun¹⁶³ baş ikonografisini de yansıtmaktadır.

Sonraki dönemlerde de Grifonun salt ikonografik olarak değil en eski doğulu işlevine uygun olarak ölümle ilişkilendirildiği vazolar bulunmaktadır. Hellenistik Çağ boyalı seramiği içinde, İskenderiye'de yer alan bir mezarlıktan çıkarılmış, bulunduğu mevki dolayısıyla Hadra Hydriaları (Lev. VII Res. 34) adı verilen vazolarda Sirenlerle birlikte arma şeklinde Grifonlar yer alır. Bu vazoların özelliği ölen Yunanlar'ın küllerini muhafaza etmek için kullanılmış olmalarından kaynaklanır¹⁶⁴.

Roma Çağında da sanatın pek çok dalında yer alan Grifonları¹⁶⁵ aynı ölüm meleği işleviyle yaygın olarak plastik sanatlarda, mezar resimlerinde¹⁶⁶ ve lahitler üzerinde görürüz. Baltimore'dan İ.S. 2. yy.'a ait bir Dionysiak lâhitte (Lev. IX Res. 43) yer alan ve palmetlerin arasında antitetik olarak duran boynuzlu Arslan - Grifonlar bunun güzel bir örneğidir¹⁶⁷. Bir mezar altarında da (Lev. IX Res. 42) muhafız

¹⁶¹ Bkz. (2) TEMÜR, s. 66; Meral AKURGAL, **Korint Seramiği**, s. 85.

¹⁶² John BOARDMAN, **Kırmızı Figürlü Atina Vazoları. Arkaik Dönem**, Çev. Gürkan Ergün, s. 105, res. 146. 2. Diğer bir Grifon tasviri için bkz. Frank BROMMER, "Eine frühe attische Amphora mit Greifen", s. 1 – 16.

¹⁶³ Bkz. (35) Akurgal, (1968) s. 182, lev. 54; s. 183, fig. 117; bkz. (35) AKURGAL, (1992), lev. 12.9, lev. 14.4 -5.

¹⁶⁴ C. H. Emilie HASPELS, **Eski Yunan Boyalı Keramiği**, Çev. Aşkıl Akarca, s. 236.

¹⁶⁵ Bkz. (31) Simon, s. 749 – 780.

¹⁶⁶ Christiane DELPLACE, "Le griffon dans la peinture romaine et sur les reliefs en stuc", s. 89 -90. Marcel RENARD, "Griffons de Buzenol et d'Ailleurs", s. 117 – 157.

¹⁶⁷ Bkz. (9) FLAGGE, s. 85 – 86, res. 90.

rolündeki Grifonlar Apollon'un sembolü olan üç ayaklı kazanın iki yanında antitetik olarak dururken betimlenmişlerdir¹⁶⁸.

¹⁶⁸ A.g.k. s. 79, res. 77.

3. SİKKELER ÜZERİNDE GRİFON TASVİRLERİ

3.1. Küçük Asya Sikkelerindeki Grifon Tipleri¹⁶⁹

3.1.1. Grifon Başı (Çiz. 1, 5, 8, 23)

Erken dönem sikkelerinde sola veya sağa dönük olarak rastlanan Grifon başı, arkaik ve doğulu özelliklerin en fazla izlendiği tiptir. Phokaia'nın İ.Ö. 6. yy. sonuna ait örnekleriyle (Kat. no. 6) Teos¹⁷⁰, Mytilene (Kat. no. 1) ve Samos'un 5. yy.'a tarihlenen sikkelerinde (Kat. no. 44) hep aynı temel ikonografiyi yansıtırlar: açık ağız, Samos örneği haricinde, sivri kulaklar ve dışarı doğru uzayan dil. Özellikle Phokaia örneğinde alnın hemen üzerinde yer aldığı görülen küçük topuz Urartu ve Kuzey Suriye sanatındaki bronz Grifon protomlarını (Lev. IV Res. 21) diğer özelliklerle Phokaia Athena Tapınağında ele geçen tüf taşından yapılmış Grifon protomlarını bütünüyle yansıtmaktadır. Bu dönem, İ.Ö. 8. – 7. yy.'da Yunan sanatında izlenen doğulu etkilerin erken sikke örneklerinde takip edildiği ve Delplace'nin tabiriyle "Greko-Oryantal" üslupta¹⁷¹ Grifon başlarının sık kullanıldığı bir dönemdir. İ.Ö. 3. – 2. yy. Phokaia sikkelerinde (Kat. no. 9) Grifon başının kıvrımlı ve uzun bir boyunla verildiği tiplerde ağız kapalı, kulaklar boynuz biçiminde ve alna doğru eğik betimlenmişlerdir.

¹⁶⁹ Bkz. Kataloğun Genel Değerlendirmesi: 6.2.

¹⁷⁰ SNG Turkey 1, 602 – 603.

¹⁷¹ Bkz. (30) DELPLACE, s. 96.

3.1.2. Grifon protomu (Çiz. 6, 10, 11, 16, 27, 31, 35)

Erken örneklerden itibaren karşımıza çıkan bir diğer tip Grifonun başı, ön pençeleri ve vücudunun ön yarısını sağa veya sola dönük olarak yansıtan protom tipidir. İ.Ö. 6. yy.'dan İ.Ö. 2. yy.'a dek Phokaia sikkelerinde (Kat. no. 7, 11 – 12), Teos'un 6. yy. örneklerinde (Kat. no. 27 – 28), Kyzikos (Kat. no. 59), Lykia (Kat. no. 54) ve Tarsos'un (Kat. no. 50) İ.Ö. 5. yy. tasvirlerinde bunları görmekteyiz. Tarsos örneği dışındakilerin hepsi Kuş – Grifon, Tarsos'taki örneğe Pers Krallığıyla ilintili olarak Arslan – Grifondur. Phokaia'nın ön yüz tipi olan erken örneğinde (Kat. no. 7) figür kanatla sonlanırken, arka yüz tipi olan geç örneklerinde (Kat. no. 11 – 12) kalçaya kadar vücudun işlendiği görülmektedir. Vücudun bu şekilde gösterilmesi Lykia'nın arka yüz tipiyle benzeşmektedir. Geç örneklerdeki işleniş daha şematiktir ve ön pençeler, dirsekten kırılmadan doğrudan ileri uzatılmıştır. Teos'taki ön yüz tiplerinde de kanadın hemen sonrasında vücut sonlanmaktadır. Benzer işlenişe sahip Kyzikos örneğinde pençelerin hemen önünde ton balığı yer almaktadır.

3.1.3. Ayakta Duran Grifon (Çiz. 4, 9, 12, 15, 24, 25, 28, 33, 36)

Bu tipi ikiye ayırabiliriz: 1. Ayakta duran. 2. Ön pençesi havaya kalkmış. Ayakta duran Grifon tiplerine yürüyen Grifonları da dahil edebiliriz. Temel özellik, figürün oturmaması, ilerlese veya dursa da sıçrama veya koşma pozisyonunda değil ayakta betimlenmiş olmasıdır. Salt ayakta duran Grifon tiplerine Tarsos'un İ.Ö. 5. yy. örneğinde (Kat. no. 51) ve Phokaia'nın Roma İmparatorluk Çağı örneğinde (Kat. no. 16) rastlarız. Ön pençesi yükseltilmiş tip ise daha sık karşımıza çıkar. Bunlar Phokaia'nın İ.Ö. 6. yy. örneği (Kat. no. 5), Kaunos'un (Kat. no. 45 – 46) ve Kyzikos'un (Kat. no. 57, 61) İ.Ö. 5. yy. örnekleri Phokaia'nın İ.Ö. 3. – 2. yy. örnekleri (Kat. no. 10, 13), Smyrna'nın (Kat. no. 22 – 25), Lyrbe (Kat. no. 47) ve

Hadrianopolis'in (Kat. no. 70) Roma İmparatorluk Çağına ait tüm örneklerinde gördüğümüz Grifon figürleridir.

3.1.4. Oturan Grifon (Çiz. 13, 17, 18, 21, 32, 36, 40, 41)

Oturan Grifon tipinde de ayakta gösterilen tiplerde olduğu gibi iki alt tip görebiliriz: 1. Oturan. 2. Ön pençesi havaya kalkmış. Birinci tipe dahil edebileceğimiz örnek Kat. no. 35'teki Teos sikkesidir. Yaygın olan tip ise ön pençelerinden birisi yükseltilmiş Grifon tipidir. Bu tip İ.Ö. 5. yy. Samos sikkelerinde (Kat. no. 17 – 18) ön yüzde, Phokaia'nın İ.Ö. 6. yy.'dan İ.Ö. 3. yy.'a kadar olan sikkelerinde (Kat. no. 26, 29 – 34, 37) yine ön yüzde, Roma İmparatorluk Çağında (Kat. no. 40 – 41) ise arka yüzdeki Dionysos'un yanında karşımıza çıkar. Lykia (Kat. no. 55) ve Kyzikos'un (Kat. no. 60) İ.Ö. 5. yy. sikkelerinde de ön yüzde gördüğümüz tip, Ionia (Kat. no. 19 – 21), Pamphylia ve Pisidia bölgesinin Roma İmparatorluk Çağı örneklerinde (Kat. no. 67 – 68, 71, 73 – 74) yine arka yüzde bu kez Nemesis'in yanında yer alır.

3.1.5. Uzanan Grifon (Çiz. 37, 43, 45, 46, 47)

Kyzikos'un İ.Ö. 5. yy. örneğinde (Kat. no. 62), Pharnabazos sikkесinin arka yüzündeki gemi pruvasının içinde rastladığımız ve yine Pers özelliği olarak karşımıza çıkan Arslan – Grifon ile Phokaia (Kat. no. 14) ve Assos'un (Kat. no. 82) İskender tetradrahmilerinde karşımıza çıkanlar dışındaki tüm örnekler Kuş –Grifondur. Assos sikkelerinde İ.Ö. 5. – 3. yy. ile (Kat. no. 78, 80 – 81) Roma İmparatorluk Çağı örneklerinde (Kat. no. 83 – 86) Grifonu arka yüz tipi olarak, ön pençeleri ileride ve uzanmış vaziyette görürüz.

3.1.6. Şahlanan Grifon (Çiz. 19, 44)

Assos'un İ.Ö. 5. yy.'a tarihlenen sikkesinde (Kat. no. 79) arka ayaklarından destek alarak yükselen Grifon ve Teos'un İ.Ö. 2. yy.'a ait (Kat. no. 38), hemen önünde tanrı Dionysos'un şarap kadehini temsil eden kantharosa ön pençelerini koyarak yükselen Grifon bu tipe dahil edebilebilir.

3.1.7. Koşan / Sıçrayan Grifon (Çiz. 2, 3, 7, 20, 26, 29, 39, 42)

Bu tipe ait koşan / sıçrayan vaziyetteki örnekler İ.Ö. 3. yy. Teos sikkelerinde (Kat. no. 36, 39) görülür. İ.Ö. 5. yy.'dan İ.Ö. 2. yy.'a kadar uzayan süreçte Myrina (Kat. no. 3 – 4), Mytilene (Kat. no. 2), Phokaia (Kat. no. 8), Soloi (Kat. no. 48 – 49), Tarsos (Kat. no. 52) ve Pergamon'un (Kat. no. 64 – 66), miğferler üzerinde yer alan çoğunlukla dekoratif amaçlı figürlerini de koşma / sıçrama pozisyonuna dahil edebiliriz. Gerçek anlamda koşan Grifon figürleri Aleksandreia Troas'ın Roma İmparatorluk Çağı sikkelerinde (Kat. no. 77) görülür. Bu sikkelerde Grifon, üzerinde tanrı Apollon olduğu hâlde, başı geriye dönük, son derece hareketli, sıçrayarak koşan bir tip olarak yansıtılmıştır.

3.1.8. Saldıran Grifon (Çiz. 22)

I. Ariarathes'in Kappadokia'da bağımsızlığını ilan ettiği tarihlere ait (İ.Ö. 333 – 322) ve Kilikia satrabı Mazaioş'un aynı yüzyılın ortalarında karşılaştığımız sikkelerindeki kompozisyona benzer şekilde¹⁷² bir Grifonu geyiğe saldırırken gördüğümüz sikkeler (Kat. no. 42 – 43) bu tipin tek örnekleridir.

¹⁷² Bkz. (264) SIMONETTA, s. 15.

3.1.9. Uçan Grifon (Çiz. 38)

Khersonesos'ta bulunan ve Delplace'nin nadir bir tip olarak nitelendirdiği¹⁷³, İ.Ö. 4. yy.'a tarihlenen Kyzikos sikkesinde (Kat. no. 63) sırtında Apollon'un yer aldığı Grifon, açık kanatlarıyla yukarı doğru uçar vaziyette verilmiştir. Apollon bu şekilde Grifonun üzerinde çok sonraları Aleksandreia Troas sikkelerinde de (Kat. no. 77) görülür.

¹⁷³ Bkz. (30) DELPLACE, s. 217.

3.2. Küçük Asya Sikkeleri (Har. 2)

3.2.1. Aiolis

3.2.1.1. Lesbos (Mytilene) (Kat. no. 1 – 2. Lev. XI)

Hellespontos'un girişinden Hermos Irmağına kadar uzanan Aiolis bölgesinin iskânı Boiotia ve Thessalia'lı göçmenlerce gerçekleştirilmiş ve bu yerleşim hareketinde Lesbos Adası ilk durak olmuştur¹⁷⁴. Küçük Asya'nın kuzeybatısındaki Lesbos, Strabon'a göre Aiolis kentlerinin metropolisidir. Antik çağın yedi bilgesinden biri olan Pittakos ile şair Alkaios ve Sappho'nun yetiştiği Mytilene (Midilli) ise yine Strabon'a göre Lesbos Adasının en büyük kentlerindedir. İki limana sahip kent, Methymnia ile Malia Burnu arasındadır¹⁷⁵.

Yunan nümismatiğinin erken dönemlerinde kullanılan elektron sikkelerden daha önce vazgeçmesinin en önemli nedeni içindeki altın ve gümüş miktarının değişkenliği, bu yüzden de sikkenin değerinin tam anlaşılabilmesi olarak gösterilir; ancak altın ve gümüşün Lydia elektron sikkelerinin bir kısmında kontrol altında tutulduğu bilinmektedir. Ayrıca İ.Ö. 620 – 550 yılları arasında Sardes'te altın ve gümüşün ayrıştırıldığına ilişkin arkeolojik kanıtlar da bulunmuştur. Altın ve gümüş miktarının kontrol edildiği elektron sikkeler ise İ.Ö. 4. yy.'a kadar Kyzikos ve Phokaia gibi Mytilene'de basılmaya devam edilmiştir¹⁷⁶.

Elektron alaşımının kalitesinin belirlendiğini Mytilene ile Phokaia arasında kayıt altına alınan ve günümüze ulaşan, Aioli lehçesinde yazılmış, bir parasal birlik anlaşması sayesinde bilinmektedir¹⁷⁷. Öyle ki metalin saflığının bozulmasından sorumlu memur için ölüm cezasının öngörüldüğü bu kararname ile, iki kent

¹⁷⁴ Oğuz TEKİN, *Antik Nümismatik ve Anadolu*, s. 86

¹⁷⁵ Strab. XIII.2.2-3.

¹⁷⁶ Christopher HOWGEGO, *Sikkelerin Işığında Eskiçağ Tarihi*, Çev. Oğuz Tekin, s. 4 – 6.

¹⁷⁷ J. F. HEALY, "Notes on the Monetary Union between Mytilene and Phokaia", s. 267 – 268.

dönüşümlü olarak yıllık sikke darbını üstleniyordu. Staterin altıda biri (hekta) olarak basılan ve Attika standardındaki bir gümüş drahmiye eşit olan bu sikkeler Karadeniz bölgesinde yaygın olarak kullanılan Pers Dareikosunun alt birimleri olarak kabul görmüştür¹⁷⁸.

Phokaia ile Mytilene elektronları arasında muhtemelen bu durumla ilişkilendirilebilecek tip benzerlikleri söz konusudur. Mytilene'nin İ.Ö. 5. yy.'da darp ettiği elektron sikkelerde Grifon başı arka yüzde bir tip olarak kullanıldığı gibi ön yüz tipinin miğferinde bütün olarak sıçrar pozisyonunda da verilmiştir¹⁷⁹. Ön yüzde Apollon'un defne çelenkli başının yer aldığı örneğin (Kat. no. 1) arka yüzünde stilize Grifon başı yer almaktadır. Grifonun boynu ve başının göz hizasına kadar olan kısmının üstünde araları perdeli diken benzeri çıkıntılar yer almakta, figürün temel ikonografik özelliği olarak ağız açık, dil dışarıda verilmektedir. Ayrıca sivriltilmiş kulaklar da diğer özelliklerle birlikte oryantalizan dönemde Hellen sanatına aktarılan doğulu etkilerin izlerini yansıtmaktadır. Aynı yüzyıla ait bir diğer örnekte (Kat. no. 2) ise – Bruttium sikkelerinde¹⁸⁰ olduğu gibi - ön yüzdeki sakallı ve sorguçlu miğferi olan Ares'in miğferi üzerinde kanatları açık, ön pençeleri ileride tasvir edilmiştir. İ.Ö. 5. – 4. yüzyıllarda gerek salt Grifon başının (Kat. no. 6) gerek miğfer üzerinde sıçrar vaziyette Grifon tipinin (Kat. no. 8) yer aldığı Phokaia örnekleri de mevcuttur.

Grifon tasvirlerinin Apollon betimli sikkelerde yer alması, figürün tanrıyla olan dinsel ilişkisi bağlamında bölgedeki Apollon kültürle de örtüşmektedir. Strabon Küçük Asya ile Lesbos Adası arasındaki Hekatonnesos adı verilen adaların ismini, bölgedeki pek çok kentte son derece önem atfedilen Apollon Hekatos'tan¹⁸¹ aldığını

¹⁷⁸ Ian CARRADICE – Martin PRICE, *Hellen Dünyasında Sikke*, Çev. Oğuz Tekin, s. 58, 93, 112.

¹⁷⁹ F. BODENSTEDT, *Die Elektronmünzen von Phokaia und Mytilene*, 60.1, 65; *BMC Troas*, s. 162 no. 60, s. 166 no. 95 – 97.

¹⁸⁰ Bkz. (30) DELPLACE, s. 220.

¹⁸¹ “Okçu”, “okuyla hedefi vuran” anlamındaki epitetin Hekate'yle de ilişkisi kurulur. Helios soyundan bir ay ve büyü tanrıçası olan Hekate'nin Apollon'un kardeşi Artemis'le de karıştığı ve aralarında

ve Pordoselene kentinin karşısındaki bir adada bu tanrıya ait bir tapınak olduğunu belirtir¹⁸². Diğer yandan Aiskylos'un Grifonlarla ilişkilendirdiği¹⁸³ Zeus'un, Mytilene'de Akraios epitetiyle bir kültü bulunmaktadır¹⁸⁴.

3.2.1.2. Myrina (Kat. no. 3 – 4. Lev. XI)

Herodotos'ta adı geçen on bir Aiol kentinden biri olan Myrina¹⁸⁵ (Kalabaksaray), adını bir Amazondan almıştır. Ege kıyılarında Amazon kahramanları tarafından kurulmuş Pitane, Kyme, Gryneion, Smyrna, Ephesos gibi pek çok şehir bilinmektedir. Amazon Myrina'nın Lesbos Adasına geçerek Mytilene'yi kurduğu da söylenir¹⁸⁶. Şehir, Attika Delos Deniz Birliğinin de üyesi olarak İ.Ö. 454 – 425 yılları arasında birliğe bir talantonluk yıllık ödeme yapmıştır¹⁸⁷.

Kentin sikkelerinde Athena, Artemis gibi tanrıçaların profil ve cepheden görüntüleri ile genelde arka yüzde verilen amphora betimi yer alır. Arka yüz betimleri M-Y¹⁸⁸ veya MY-PI¹⁸⁹ lejandının arasında verilmiştir. İ.Ö. 4. – 3. yy.'a ait örneklerimizde ön yüzde sorguçu bir miğfer takan Athena başının üzerinde tıpkı Mytilene'nin İ.Ö. 5. yy. sikkelerinde olduğu gibi ileri doğru sızar veya saldırı pozisyonunda bütün olarak yansıtılmış Grifon tasviri görülür. Katalogtaki örneklerden birinin (Kat. no. 3) arka yüzünde $\frac{3}{4}$ cepheden Artemis başı, diğerinin (Kat. no. 4)

yakınlık bulunduğu belirtilir. Bkz. (89) ERHAT, s. 57. Grifonlarla Helios'un ilişkisini de Philostratos'tan bilmekteyiz. Philostr. III. 48; VI. 1.

¹⁸² Strab. XIII.2.5. Ayrıca bkz. Tayyar GÜRDAL, **Anadolu'da Apollon Kültürü**, s. 85 – 86.

¹⁸³ Aischyl. Prom. 802 – 804.

¹⁸⁴ Nuran ŞAHİN, **Zeus'un Anadolu Kültürleri**, s. 11.

¹⁸⁵ Hdt. I.149.

¹⁸⁶ **BMC Troas**, s. LV. Bkz. (89) ERHAT, s. 33.

¹⁸⁷ **BMC Troas**, s. LV

¹⁸⁸ **SNG Cop. Aeolis – Lesbos** 213.

¹⁸⁹ **SNG Turkey** 4 456 – 471.

arka yüzündeyse bir amphora betimi bulunmaktadır. Her iki örnekte de Grifon ön yüz tipinin miğferindedir.

Sanatın çeşitli kollarındaki mücadele sahneleri¹⁹⁰ dışında Amazon ve Grifon tasvirlerinin birarada yer aldığı vazolar da bilinmektedir. Calvert Koleksiyonundaki İ.Ö. 4. yy.'a tarihlenen pelikeleri buna örnek verebiliriz¹⁹¹. Ayrıca Amazon ve Grifonların bazı efsanevi tradisyonlarda, yaşadıkları coğrafya da aynıdır¹⁹². Kuruluş söylencesi bir Amazona dayandırılan Myrina'nın sikkelerindeki savaşan bir formda betimlenen Grifon resimleri bu ilişkiyi sembolik olarak vurgulamaktadır. Her ne kadar Myrina'nın Grifonlu sikkelerindeki kadın başlarının atribüsyonu Amazon olarak yapılmasa da Artemis veya Athena'nın bu savaşçı kadınlarla ilişkisi söz konusudur. Artemis'in ilk rahibeleri Amazonlardır ve Ephesos'taki Artemis kültü onlar tarafından kurulmuştur¹⁹³. Amazon ve Grifon arasında sikkeler üzerinde izlenen somut bağlantı Amazonlar tarafından kurulmuş bir diğer kent olan Smyrna'nın Roma İmparatorluk Çağı sikkelerinde de görülür¹⁹⁴.

¹⁹⁰ Bkz. (30) DELPLACE, s. 255 – 259.

¹⁹¹ Bkz. (94) DEMİRKAN, s. 43 – 45.

¹⁹² Bkz. (97) GRAVES, s. 441.

¹⁹³ Ayşen Sina, "Pausanias'ta Kültür Kuran Kadın Kahramanlar", s. 178. Bkz. (107) ALBAYRAK, s. 17, 97.

¹⁹⁴ Bkz. (112) KLOSE, s. 162 – 166.

3.2.2. Ionia

3.2.2.1. Phokaia (Kat. no. 5 – 16. Lev. XI - XII)

Strabon'un, ilk sakinlerinin Lelegler olduğunu söylediği¹⁹⁵ Phokaia'da (Foça) son kazı çalışmalarıyla İ.Ö. 3. ve 2. binyıllara ait yerleşim izleri ve seramik buluntulara rastlanmıştır. Kente, İ.Ö. 11. yy. sonlarında Aiol göçleri gerçekleşmiş, Aioller'in ardından İ.Ö. 9. yy.dan itibaren kentte İonlar yaşamaya başlamışlardır. Bu tarihlerden Bizans Dönemine kadar kesintisiz iskân izlerine rastlanan kent İ.Ö. 6. yy. gibi erken bir tarihte uzunluğu 5 km.den çok fazla olan meşhur kent duvarının da kanıtladığı gibi önemli bir yerleşim hâline gelmişti¹⁹⁶. Batı Akdeniz'de İ.Ö. 600'de Massalia, İ.Ö. 570'te Alalia gibi¹⁹⁷ pek çok koloni kuran Phokaia İ.Ö. 540'ta Persler tarafından işgâl edilmiş ve vatandaşlarının pek çoğu Pers idaresine girmektense Güney İtalya'daki Eleia'ya giderek yerleşmişlerdir¹⁹⁸. İon ayaklanmasına üç gemiyle katılan ve İ.Ö. 5. yy.da Attika Delos Deniz Birliğine üye olan kent İ.Ö. 412'de birlikten ayrılana dek iki talanton vergi veriyordu. Hellenistik Çağda önce Seleukos ardından Attaloslar'ın idaresine geçen Phokaia Aristonikos isyanında Roma karşıtı politika izlemiş; fakat isyanın bastırılması sonrasında tahrip edilmekten eski kolonisi Massalia'nın yardımıyla kurtulmuştur. Cumhuriyet döneminde Pompeius tarafından kente özgürlük verilmiş, Erken Hıristiyanlık döneminde de bir piskoposluk merkezi olmuştur¹⁹⁹.

Ionia'nın en erken sikke basan şehirlerinden biri olan Phokaia'nın, İ.Ö. 7. yy.'ın sonundan itibaren darb ettiği elektron sikkelerin ön yüzünde kentin sembolü olan fok ve Phokaia dilinde kentin adının ilk harfi olan Θ görülür. İ.Ö. 6. yy.

¹⁹⁵ Strab.XIV.1.3.

¹⁹⁶ Ömer ÖZYİĞİT, "Phokaia'da Akurgal'ın Kazıları Işığında Son Dönem Çalışmaları", s. 102 – 103; Bkz. (179) BODENSTEDT, s. 27.

¹⁹⁷ BODENSTEDT, a.g.k., 20.

¹⁹⁸ Bkz. (174) TEKİN, s. 59

¹⁹⁹ Bkz. (35) AKURGAL (1995) s. 291. Veli SEVİN, **Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası I**, s. 87 – 88.

ortalarına doğru gümüş sikke basmaya başlayan Phokaia İ.Ö. 5. ve 4. yy.'da gümüşün yanı sıra elektron sikke darbını sürdüren birkaç kentten birisidir²⁰⁰. Hellenistik Çağda Hermes ve Athena'nın ön yüz tipi olarak kullanıldığı sikkeler ve İ.Ö. 2. yy.'da İskender tetradrahmilerinin²⁰¹ kullanıldığı kentin Roma İmparatorluk Çağı sikke galerisinde Serapis, Kybele, Athena, Poseidon ve Dioskurlar gibi tanrı betimleri ile yunus tasvirleri yer almaktadır²⁰².

Tüm bu dönemler boyunca Phokaia sikkelerinde geçerliliğini koruyan tasvir Grifon olmuştur. En erken örneklerine İ.Ö. 6. yy.'dan²⁰³ itibaren rastladığımız Grifon tasvirleri²⁰⁴ Roma İmparatorluk Çağına kadar kullanım görmüştür. İ.Ö. 6. yy.'ın, arka yüzünde kare inkus yer alan örneklerinde bir ön yüz tipi olarak karşılaştığımız Grifonlar değişik biçimlerde görülürler. Bütün olarak verilen, kanatları yukarı doğru açılmış vaziyette ve ön pençelerinden birini ileri uzatmış Grifon figürleri (Kat. no. 5) nadir olarak²⁰⁵ betimlenmiştir. Bunların yanı sıra salt Grifon başları (Kat. no. 6) ve vücudunun sadece ön kısmı betimlenen Grifon protomları (Kat. no. 7) yer alır. Bu baş ve protomlarda Grifonlar genel ikonografik özelliklerine uygun olarak ağız açık, dil dışarıda ve sivri kulaklı tasvir edilmişlerdir.

Erken dönem Grifonlu sikkelerin kentin baş tanrısı olan Athena'yla doğrudan bir ilişkisi vardır. Sonraki tiplerde kimi zaman arka yüzde, ön yüz tipi olan tanrıçayla birlikte, kimi zaman da onun miğferinde apotropeik bir sembol olarak yer alır. Grifonların Ionia'nın en eski tapınaklarından birisi olan Athena Tapınağıyla bağı

²⁰⁰ Bkz. (174) TEKİN, s. 79 – 80.

²⁰¹ **BMC Ionia**, s. 217 – 218.

²⁰² A.g.k., s. 221 – 227.

²⁰³ Kimi araştırmacılara göre bu tarih İ.Ö. 7. yy.'ın sonları ile 6. yy.'ın başlarıdır (İ.Ö. 625/600). Bkz. (6) LENGGER, s. 215. dn. 13 – 14.

²⁰⁴ Bkz. (32) DIERICHS, s. 245. Bkz. (30) DELPLACE, s. 94.

²⁰⁵ Bkz. (32) DIERICHS, s. 244. Erken sikkeler üzerinde yazı olmasa da özellikle Grifon figürlerinde tasvir özelliklerine dayalı atribüsyon yapılabilmektedir. Bkz. Liselotte WEIDAUER, **Probleme der frühen Elektronprägung**, s. 64.

2005 yılı kazı döneminde tapınağın kimi üst yapı elemanlarıyla birlikte süsleme amaçlı kullanılan tuf taşından yapılmış Grifon protomlarının bulunmasıyla somutluk kazanmıştır (Lev. VIII Res. 38)²⁰⁶. Yansıttıkları temel ikonografik özelliklerle sikkeler üzerindeki tasvirleri ansitan protomlar hem tanrıçanın hem de tapınağın atribüleridir²⁰⁷.

İ.Ö. 5. – 4. yy.'da ön yüz tipi olarak yer alan Athena'nın miğferinde ileri doğru hamle yapan, kanatları açık, bütün verilmiş Arslan - Grifon betimlemeleri yer alır (Kat. no. 8). İ.Ö. 3. – 2. yy. örneklerinde erken örneklerden farklı olarak bu defa arka yüz tipi olarak karşımıza çıkan Grifonlar, tip olarak aynı erken dönem örnekleri gibi salt baş, bütün vücut veya protom şeklinde işlenmişlerdir. Boyundan itibaren betimlenen Grifon başının (Kat. no. 9) arkasında perdeli dikenler yer almış, sivri kulaklarsa göz hizasına kadar uzatılarak ileri doğru verilmiştir. Ağız, daha önceki örneklerden ayrı olarak kapalıdır. Bütün olarak işlenen Grifon örneği (Kat. no. 10) ise yürür vaziyette ve ön pençelerinden birisi ileri doğru uzatılmış olarak betimlenmiştir. Her iki örneğin ön yüzünde Athena başı yer almaktadır. Ön yüzünde sur taçlı Tykhe büstünün yer aldığı örnekte (Kat. no. 13) ise Grifon yine bütün olarak ve benzer ikonografiyle yansıtılmıştır. Aynı yüzyıllara tarihlenen diğer sikkelerde (Kat. no. 11–12) ön yüzünde Hermes başı yer alırken Grifonlar protom olarak ve ön yüz tipiyle uyumlu bir biçimde sağa veya sola dönük işlenmiştir. Örneklerden birisinin ağzı açıktır (Kat. no. 11). Protomlar, açık ve yukarıya kalkık kanatlarıyla ve her iki ön pençeleri de ileri uzatılmış olarak tasvir edilmiştir.

Phokaia'da İ.Ö. 3. - 2. yy.'da İskender'in, başında bir arslan postuyla Herakles şeklinde betimlendiği ön yüz tipine ve tahtında otururken bir elinde asa diğer elinde kartalın yer aldığı temel ikonografisiyle Zeus'un resmedildiği arka yüz tipine sahip

²⁰⁶ Bkz. (99) ÖZYİĞİT, s. 417.

²⁰⁷ Bkz. (6) LENGGER, s. 218.

tetradrahmilerde de Grifon karşımıza çıkar (Kat. no. 14). Bu örnekte arka yüzde yer alan ve Zeus'un yanında oturur vaziyette, kanatları ve ağzı açık olarak verilen Grifonun diğer örneklerden farkı Kat. no. 8'deki Athena'nın miğferinde olduğu gibi bir Arslan - Grifon olmasıdır. Her ne kadar sikkeler üzerindeki örneklerde boynuzlu olmasa da Arslan - Grifonunun Pers Arslan - Grifonuyla semiyotik bir ilişkisi olduğu düşünülmüştür. Bu konuyu açıklığa kavuşturmada G. F. Hill'in katkıları yadsınamaz. Ona göre²⁰⁸ Pers Arslan Grifonunun sikkelerdeki en erken örnekleri İskender'in Persler'e karşı kazandığı zaferlerden sonra bir savaş propagandası olarak, bu sikkeleri gören her Yunan'a Persler'in kraliyet güçlerine yapılan büyük bir saldırıyı anımsatmak üzere tasarlanmıştı. Çünkü bu sembol otantik Babil Arslan - Grifonu temel alınmak sûretiyle Persler tarafından dönüştürülüp, kullanılmıştı ve onları temsil ediyordu.

Phokaia sikkeleri üzerindeki Grifon betimlemeleri Roma İmparatorluk Çağında da karşımıza çıkar. Ön yüzde imparator betimlerinin yer aldığı İ.S. 1. yy. örneklerinde arka yüzde kimi zaman yine kanatları açık, ön pençelerinin her ikisi de ileriye uzatılmış vaziyette protom olarak (Kat. no. 15) veya salt Grifon başı şeklinde betimlenmişlerdir²⁰⁹. İ.S. 2. yy.'da ise bir Commodus sikkesinin (Kat. no. 16) arka yüzünde son derece doğal bir işlenişle kanatları yarı açık ve yürür vaziyette betimlenmiştir.

3.2.2.2. Samos (Kat. no. 17 – 18. Lev. XII)

Halikarnassoslu Herodotos'un Ionia kentleri arasında saydığı²¹⁰ Samos (Sisam), Strabon'a göre, evvela Tembrion, ardından Prokles tarafından

²⁰⁸ Bkz. (15) HILL, s. 158 – 159.

²⁰⁹ BMC Ionia, s. 221. Vespasianus: no. 133, Domitianus: no. 135.

²¹⁰ Hdt. I.142.

kurulmuştur²¹¹. En erken dönemlerde bir Myken ileri karakolu olarak kullanılan Samos Adası, İ.Ö. 9. yy.'da Epidauros'lular'ca kolonize edilmiştir. Belki de Strabon'un iki kurucudan bahsetmesinin arkasında bu tarihsel fenomen yatmaktadır. İ.Ö. 7. yy.'da Kyklad Adalarından Amorgos'u kolonize eden Samos'un diğer kolonileri arasında Nagidos, Kelenderis, Naukratis gibi kentler de yer alır. Ayrıca ada, ünlü filozof Pythagoras'ın da yurdudur²¹².

Kent, ilk sikkelerini bölgedeki güçlü komşuları gibi İ.Ö. 600 civarında elektrondan darb etmiştir²¹³. Euboia ve Fenike standardında basılan bu sikkelerde boğa protomu, arslan başı, boğa başı gibi ön yüz tipleri yer almaktaydı. Erken gümüş sikkelerinde de arslan kafa derisi, boğa başı ve protomu kullanılmıştır²¹⁴.

Samos'un İ.Ö. 5. yy. gümüş sikkeleri içinde bir seride ön yüz tipi olarak Grifon görülür²¹⁵. Kanatları yukarı doğru kalkık, ağzı açık ve kulakları sivri betimlenmiş ve oturur vaziyettedir. Ön pençelerinden birisini kaldırıp ileri doğru uzatmıştır. Sikkenin arka yüzünde bu dönem sikkelerinin çoğunda olduğu gibi kare inkus içerisinde arslanın kafa derisi yer almaktadır (Kat. no. 17).

3.2.2.3. Smyrna (Kat. no. 19 – 25. Lev. XIII)

Strabon'a göre kente adını veren bir Amazon tarafından kurulan²¹⁶ Smyrna'nın (Eski İzmir) erken tarihi İ.Ö. 3. binyıla dek iner. İ.Ö. 10. yy. içinde

²¹¹ Strab. XIV.1.3.

²¹² Percy GARDNER, **Samos and Samian Coins**, s. 30 – 38. Gary Burt FERNINGREN, **A History of Samos to the Persian War**, s. 11 – 111.

²¹³ Koray KONUK, "The Electrum Coinage of Samos in the Light of a Recent Hoard", s. 43. Alan M. Greaves, **The Land of Ionia. Society and Economy in the Archaic Period**, s. 87. **BMC Ionia**, s. 348'de ilk elektron sikkeler M.Ö 700'den başlatılır.

²¹⁴ Bkz. (212) GARDNER, s. 20, 21, 27.

²¹⁵ Bkz. (6) LINGER, s. 217 dn. 38.

²¹⁶ Strab.XI.5.4.

Aioller tarafından iskân edilen kent bir süre sonra İonlar'ın etkisine girmiş ve Panionion'a 13. üye olarak katılmıştır. İ.Ö. 600'de Lydialılar tarafından tahrip edilmiş, yeniden kurulduktan bir süre sonra da bütün bölge kentleriyle birlikte Persler'in eline geçmiştir. İskender'in Anadolu seferi sırasında limanlarının alüvyonlarla dolması sebebiyle bulunduğu yerden Pagos Dağının yamaçlarına taşınmıştır. Hellenistik Çağda Bergama Krallığının idaresine giren kent, İ.Ö. 133'te Roma'nın Asia Eyaleti sınırları içinde kalmıştır. Roma İmparatorluk Çağında imparatorların çeşitli ayrıcalıklarına mazhar olmuş, İ.S. 1. yy.'da conventus yapılmıştır. İlki Tiberius, ikincisi Hadrianus ve sonuncusu Caracalla zamanında olmak üzere üç kere neokoros unvanını²¹⁷ almıştır. Geç Roma Döneminde Ephesos metropolitliğine bağlı bir piskoposluk merkezi olmuş, İ.S. 6. yy.'da ise bizzat metropolis durumuna yükselmiştir²¹⁸.

Kentte sikke darbının bölgenin diğer kentleri gibi erken dönemlerde başladığına ilişkin veriler netlik kazanmamıştır. Smyrna Vetus olarak adlandırılan ve Pagos Dağına taşınmadan çok önceki dönemleriyle ilişkilendirilerek İ.Ö. 6. yy.'a tarihlendirilen sikkelerde ön yüzde ağzı açık, dili dışarıda verilmiş arslan başı, arkada ise inkus yer almaktadır²¹⁹. Hellenistik Çağda Bergama Krallığına bağlı olarak kistophoros²²⁰ darb eden şehirler arasında yer almış; ön yüzünde Kybele ve Apollon başlarının arka yüzde Aphrodite heykeli, oturan Homeros gibi tiplerin yer aldığı sikkeler basmıştır²²¹.

Roma İmparatorluk Çağında imparator veya eşlerinin portreleri²²², Zeus Akraios, Kybele Sipylene, kentin kurucusu olan Amazon Smyrna, kanatlı Nemesis

²¹⁷ Barbara Burrell, **Neokoroi. Greek Cities and Roman Emperors**, s. 38 – 54.

²¹⁸ Bkz. (199) SEVİN, s. 88 – 89.

²¹⁹ **BMC Ionia**, s. 236 no. 1 – 2.

²²⁰ A.g.k., s. 237 no. 1

²²¹ A.g.k., s., 237 – 247.

²²² A.g.k., s. 266 – 300.

gibi mitolojik figürler²²³ ve neokoros unvanıyla alâkalı olarak Senato büstü gibi personifikasyonlar yer almıştır²²⁴.

Grifon tasvirli sikkelere kentin Roma İmparatorluk Çağı sikke galerisi içinde, İ.S. 2. – 3. yy.'larda rastlanır. Grifonu, işlendiği sikkelerde ön yüz tipleri tarihsel kişilikler ve mitolojik figürler olmak üzere çeşitlense de²²⁵ arka yüz betimlerinde bir Commodus²²⁶ ve Septimius Severus²²⁷ sikkesi hariç hep benzer ikonografiye sahip olarak görürüz.

Smyrna sikkelerindeki ilk ve yaygın Grifon resimlerinde figür oturur (Kat. no. 19 – 20 – 21) veya ayakta dururken (Kat. no. 23 – 24 – 25) sağa dönük, kanatları yukarı doğru açık ve kıvrımlı, kuyruğu “S” şeklinde yukarı kalkık, ön pençelerinden birisini hemen önünde duran tekerlek motifinin üzerine koymuş vaziyette betimlenmiştir. Figür sivri kulaklı ve gagası kapalı bir Kartal – Grifondur.

Sikkelerde Grifonla birlikte yer aldığını gördüğümüz tekerlek figürü intikam tanrıçası Nemesis'in sembolüdür ve gerek Smyrna ile aynı yüzyıllara ait Pamphylia – Pisidia²²⁸ sikkelerinde gerek sanatın değişik kollarındaki tasvirlerinde²²⁹, hem tanrıçanın yanında, hem tek başına tanrıçayı sembolize eder şekilde karşımıza çıkmaktadır. Grifonun Nemesis'le olan ilişkisini Nonnos'un Dionysiaca'sından²³⁰ biliyoruz. Nitekim orada anlatıldığı gibi hem sikkeler üzerinde (Kat. no. 22) hem diğer plastik sanatlarda karışık yaratığın tanrıça tarafından dizginlenmiş tasvirleri de vardır²³¹. Bununla birlikte Smyrna'nın Nemesis için de, bahsedilen Grifon bağıntısı

²²³ A.g.k., s. 248 – 266.

²²⁴ A.g.k., s. 263 – 266.

²²⁵ Bkz. (112) KLOSE, s. 353.

²²⁶ A.g.k., s. 265, 3 vd. **BMC Ionia**, s. 281 no. 359.

²²⁷ A.g.k., s. 282 no. 364.

²²⁸ **SNG France Pamphylie – Pisidie** 163, 283, 2194; **SNG. v. Aul. Pisidien** 5097

²²⁹ Bkz. (30) DELPLACE, fig. 288 – 289. Bkz. (38) LEIBOVITCH, s. 129 fig. 3.

²³⁰ Nonn. Dion. XLVIII. 370 – 392.

²³¹ Bkz. (30) DELPLACE, fig. 287.

dışında²³², özel bir şehir olduğunu belirtmemiz gerekir. Nemesis kültürünün en önemli merkezleri Rhamnus ve İskenderiye ile birlikte Smyrna'dır. Klose'ye göre²³³ Smyrna'ya Nemesis kültürü kolonistler tarafından getirilmiştir. Flagge'ye göre²³⁴ Nemesis'le birlikte gösterilen Grifon, ruh taşıyıcı yeteneğiyle yeniden dirilişi garantileyen bir figürdür. Bununla birlikte Grifon – Nemesis bağının Roma ölü kültüründeki konumunun sadece İskenderiye ile sınırlı olduğunu belirtir. Bunun sebebi olaraksa Mısırlılar'ın Yunan tanrılarına kendi dinlerinin karakter özelliklerini yansıtma amaçlarının olduğunu ifade eder.

Smyrna sikkelerinde yer alan bir diğer Grifon tipi, ön yüzünde imparator betimlerinin yer aldığı, arka yüzünde ise iki Nemesis tarafından sürülen bir arabaya koşulmuş tek başına²³⁵ veya yan yana iki figür olarak (Kat. no. 22) karşımıza çıkar. Figürlerin kanatları açık, başları Nemesisler'e dönük ve ön pençelerinden birisi ileri uzatılmış olarak verilmiştir.

Smyrna sikkelerindeki Grifon betimlemeleri esas olarak Nemesis kültürünün bağlamı içerisinde anlaşılmalıdır. Bununla birlikte diğer tanrılara da kısaca değinmek gerekir. Phokaia sikkelerinde gördüğümüz gibi (Kat. no. 13) ön yüzde Tykhe'nin yer aldığı örnek (Kat. no. 21) dışında diğer mitolojik ön yüz tiplerinden birisi Zeus Akraios'tur (Kat. no. 25). Aiskhylos'un, Grifonları Zeus'un havlamak bilmez köpekleri olarak tanımladığı antik kayıt²³⁶ bu tanrıyla Grifon arasındaki ilişkinin çok daha eskiye gittiğini göstermektedir. Zeus Akraios, Yunan kentlerinin, kökeni Arkadia'ya dayanan, en önemli yerel tanrılarının birisidir. Küçük Asya'da Mytilene'de, Temnos'un İ.Ö. 2. – 1. yy. sikkelerinde, Menderes Magnesiası'nda

²³² A.g.k., s. 329 – 330, 399 – 413.

²³³ Bkz. (112) KLOSE, s. 28.

²³⁴ Bkz. (9) FLAGGE, s. 106.

²³⁵ **BMC Ionia** s. 282 no. 364.

²³⁶ Aischyl. Prom. 802 – 804.

epigrafik kaynaklar üzerinde, Karia'da ise Halikarnassos, Myndos ve Hyllarima'da görülür²³⁷.

Bazı sikkelerin ön yüzünde Kybele Sipyrene betimlemesi (Kat. no. 23) yer almaktadır. Smyrna'da, tanrıçanın bir Meter Tapınağına sahip olduğu ve Meter Sipyrene adıyla tapınım gördüğü, ayrıca İ.S. ilk iki yüzyıl boyunca epigrafik belgelerde adına çok rastlandığı, sözleşmelerde zikredildiği bilinmektedir²³⁸. Delplace, Grifonla ilgili kapsamlı çalışmasında Kybele'nin bütün vahşi hayvanlar gibi Grifonların da koruyucusu olduğunu belirtir. Bununla ilgili Yunan sanatında çeşitli tasvirler de bulunmaktadır²³⁹.

Amazon Smyrna'nın yer aldığı örnekler (Kat. no. 24) bizi Amazonlarla Grifonlar arasındaki kesişen geleneklere götürmektedir. Sanatta Grifonla gerek mücadele sahneleri içinde gerek yan yana betimlenen Amazonların²⁴⁰ bir efsane geleneğine dayanarak, Grifonlarla birlikte uzak kuzey ülkelerinin ortak sakinlerinden oldukları anlaşılmaktadır²⁴¹.

3.2.2.4. Teos (Kat. no. 26 – 41. Lev. XIV - XV)

On iki İon kentinden biri olan Teos'un (Sığacık) yerli halkını Karlar oluşturuyordu. Geleneğe göre kente, önce Boiotia'dan ardından Atina'dan gelen göçmenler yerleşmişti. Kent, İ.Ö. 545'te Persler'in eline geçmiş, bu işgal sonrasında halkının bir kısmı kaçarak daha önce Klazomenai tarafından kurulan²⁴², Thrakia'daki

²³⁷ Bkz. (184) ŞAHİN, s. 11 – 12.

²³⁸ Lynn E. ROLLER, **Ana Tanrıça'nın İzinde. Anadolu Kybele Kültü**, Çev. Betül Avunç, s. 197, 316.

²³⁹ Bkz. (30) DELPLACE, s. 398 – 399, fig. 167.

²⁴⁰ Bkz. (9) FLAGGE, s. 52 – 60, res. 49 – 54.

²⁴¹ Bkz. (97).

²⁴² A. J. GRAHAM, "Abdera and Teos", s. 46 – 48.

Abdera'ya yerleşerek burada başarılı bir kolonizasyon gerçekleştirmişlerdir²⁴³. İ.Ö. 494'teki Lade Deniz Savaşına on yedi gemi ile katılan kent, Attika – Delos Deniz Birliğinin de en yüksek vergi ödeyen kentleri arasındaydı. Hellenistik Çağda önce Antigonos'un, ardından Lysimakhos'un nüfus taşıma projelerine rağmen varlığını korumuş, İ.Ö. 133'te Roma egemenliğine girmiştir. İ.Ö. 3. – 2. yy.'da, Anadolu'da Dionysos adına yapılan tapınakların en büyüğü kentte inşa edilmiştir²⁴⁴.

İ.Ö. 6. yy.'ın ikinci yarısında Aigina ağırlık sistemiyle gümüş sikke basmaya başlamıştır. Erken sikkelerinde herhangi bir yazının yer almadığı kentin sonraki darplarında ön yüzde THION yazısı görülmeye başlar. Kentte İ.Ö. 4. yy.'da az sayıda altın sikke de basılmıştır²⁴⁵. İ.Ö. 3. yy.'dan itibaren bronz sikkeler darb edilmiş; lyra, kantharos, asma dalı gibi arka yüz betimleri kullanılmıştır. Sonraki sikkelerde kentin ünlü şairi Anakreon'un, Dionysos ve Poseidon gibi tanrıların büstleri ön yüzde yer almıştır. Dionysos Roma İmparatorluk Çağında da önemli bir arka yüz tipi olmayı sürdürmüştür²⁴⁶.

Grifon betimli sikkeler²⁴⁷ – tıpkı Phokaia'da olduğu gibi - İ.Ö. 6. yy.'daki en erken sikke darplarından itibaren Roma İmparatorluk Çağına kadar kullanım görmüştür. Balcer'in İ.Ö. 6. yy.'ın sonundan İ.Ö. 5. yy.'ın sonuna kadar olan dönemde üç evreye ayırarak incelediği²⁴⁸ erken Teos gümüş sikkelerinin ilk evresinde Grifon betimlemeleri doğulu özellikler sergiler. Pers işgali sonrasında halkının bir kısmının Abdera'ya yerleşmesini takiben buranın ilk sikkelerinde de “Greko-Oryantal” tipte Grifon tasvirleri görülmeye başlanmıştır²⁴⁹. Özellikle erken dönem Batı Anadolu şehirlerinin sikkelerindeki Grifon tipleri çoğunlukla İ.Ö. 8. – 7.

²⁴³ A.g.m., s. 48.

²⁴⁴ Bkz. (199) SEVİN, s. 91 – 92. Bkz. (103) ÖZTÜRK, s. 51.

²⁴⁵ Bkz. (174) TEKİN, s. 83. **BMC Ionia**, s. 309 – 310.

²⁴⁶ **BMC Ionia**, s. 314 – 322.

²⁴⁷ Bkz. (30) DELPLACE, s. 102 – 103.

²⁴⁸ Jack Martin BALCER, “The Early Silver Coinage of Teos”, s. 5 – 50.

²⁴⁹ Bkz. (30) DELPLACE, s. 96.

yy.'larda Ön Asya tasvir sanatlarındaki oturmuş ikonografiyi takib ederler. Bu ikonografinin temel özellikleri, açık ağız, dilin dışarıda verilmesi ve sivri kulaklardır. Sikkeler üzerinde arkaik karakterler uzun bir süre uygulandığı için²⁵⁰ Yunan sanatındaki oryantal etkilerin nümismatik yansımalarını daha geniş bir zaman dilimine yaymak mümkündür.

Teos'un İ.Ö. 6. yy.'a tarihlenen erken dönem sikkelerinde Grifonlar hem oturur vaziyette hem de nadiren protom olarak tasvir edilmişlerdir²⁵¹. Oturan Grifonların (Kat. no. 26) kuyrukları "S" şeklinde bir kıvrıma sahiptir. Kimi sikkelerde (Kat. no. 29) sikke kesiminden ötürü uyluktan aşağısı görünmese de benzer işlenmişlerdir. Ağız açık, dil dışarıda, kulaklar sivriltilmiş, çizgisel kanatlar kıvrımlı ve yukarı doğru kalkık betimlenmiştir. Figürlerin ön pençelerinden birisi de kalkık vaziyettedir. Protomlarda da (Kat. no. 27, 28) baş ve kanat ikonografisinin aynı olduğu, ön pençelerin kalkık verildiği izlenir. Bu sikkelerin hepsinin arka yüzünde dört parçalı bir kare inkus yer almaktadır. Ayrıca kimi bilim insanları İ.Ö. 6. yy.'da gerek Teos'ta gerek Phokaia'da Grifonun tip olarak seçilmesini Bosphoros ülkeleri (Kimmer Bosphoros'u) ile ticarî ilişkilere bağlar²⁵². Kimilerine göre Teos'un gümüş sikkeleri üzerindeki Grifon, Hyperbore Grifonudur ve ticaretle değil Apollon Hyperbore kültüyle bağlantılı olarak kullanılmıştır²⁵³.

İ.Ö. 5. yy. sikkelerinde (Kat. no. 30) Grifonun kalkık ön pençesi kendisini çevreleyen lineer bir yuvarlağa temas etmekte ve figürün hemen yanında bir insan ayağı motifi yer almaktadır. Kanatlar çizgisel olmaktan çok dolgun betimlenmiş, baş ve kuyruk ikonografisi ise değişmemiştir. Trihemiobol gibi küçük birimlere işlenen

²⁵⁰ A.g.k., s. 92.

²⁵¹ Bkz. (32) DIERICHS, s. 247.

²⁵² Bkz. (30) DELPLACE, s. 369.

²⁵³ Bkz. (6) LENGGER, s. 217.

Grifonlarda ise (Kat. no. 31) figürün sikke yuvarlağına sığdırılma çabası orantısız bir görüntü yaratmıştır.

İ.Ö. 4. yy. örneklerinde sola veya sağa dönük figürlerin erken örneklerle göre daha ince; fakat özensiz işlendiğı görülür. Kimi figürlerde kanadın dış kısmına doğru, yüzeyindeki oyuk artmakta (Kat. no. 32), kimilerinde ise (Kat. no. 33-34) kanat ikonografisinin tümüyle değışerek, açık işlenmekle birlikte, ters yöne, figürün arkasına doğru, sırtıyla paralel bir biçimde uzatıldığı görülmektedir. Ayrıca bu yüzyıla ait sikkelerde arka yüzde arslan kafası postu, kantharos gibi betimler ortaya çıkmış veya dört parçalı kare inkus nokta bezeklerle doldurulmuştur. Kantharos doğrudan şarap tanrısı Dionysos'u sembolize etmektedir ve Grifonların tanrının şarap kadehinin muhafızı²⁵⁴ işlevini yansıtmaktadır.

İ.Ö. 3. yy.'da, oturan Grifon tipinin ön pençelerinden birini kaldıran örnekleri olduğu gibi (Kat. no. 37), tüm ayaklarıyla zemine basan örnekleri de mevcuttur (Kat. no. 35). Bu örneklerde kanatlar iyice yalınlaştırılmış birkaç çizgiden ibaret olup figürün sırtından doğrusal biçimde yükselen birkaç dikene dönüşmüştür. Başın arka kısmında da dikensi çıkıntılar yer almakta, sikkelerin arka yüzünde ise çelenk içinde monogram verilmektedir. Aynı yüzyılda sıçrar vaziyette işlenmiş Grifon figürlerine de rastlarız (Kat. no. 36). Betimlendikleri sikkelerin arka yüzünde kantharos yer alan bu figürlerde de ensesinden altına kadar benzer dikenler işlenmiş, kanatlar ise İ.Ö. 4. yy. örneklerine benzemekle beraber daha yalın verilmiştir. İ.Ö. 2. ve 1. yy.'da da karşımıza çıkan (Kat. no. 39) sıçrayan Grifon tipinde ağız, erken örneklerle nazaran kapalıdır. Sıçrama pozisyonunun doğası gereğı karışık yaratığın vücudu daha gergin, ön pençelerinin ikisi de ileri doğru uzatılmıştır. Arka yüzde ethnikon ve üç telli lyra bulunur. Ayrıca İ.Ö. 2. yy.'da arka ayakları üzerinde yükselerek ön pençeleriyle

²⁵⁴ Bkz. (37) YILMAZ, s. 17.

hemen yanında yer alan kantharosa basar vaziyette resmedilmiş şahlanan Grifon figürleri de yer alır (Kat. no. 38). Arka yüzde üzüm salkımının yer aldığı bu tipte kuyruk erken örneklerdeki gibi “S” şeklinde, kanatlar da yukarı doğru açık ve figürün ensesine doğru kıvrılmaktadır.

Roma İmparatorluk Çağı örneklerine kadar bir ön yüz tipi olarak karşımıza çıkan Grifon, İ.S. 1. yy.’ın, ön yüzünde imparator betimi yer alan sikkelerinin (Kat. no. 40 – 41) arka yüzünde ayakta, kantharos ve thyrsosuyla resmedilen Tanrı Dionysos’un yanında otururken betimlenmiştir. Bu örneklerde figürün kanatları dik ve doğrusal olarak yukarı kalkık, ağız ise açıktır. Ön pençelerinden birisi erken örneklerdeki gibi öne doğru kaldırılmıştır. Kent, Severuslar’ın son döneminde de Grifonu Dionysos’la birlikte resmetmiştir²⁵⁵.

Teos sikkelerinde Grifonun, Tanrının sembolü olan kantharos ve üzüm salkımı yoluyla veya doğrudan Dionysos’un yanında resmedilerek onunla ilişkilendirildiği görülmektedir. Dionysos’un, mitolojide Hindistan’la olan geleneksel bağı bilinmektedir. Ktesias²⁵⁶, Claudius Aelianus²⁵⁷ ve Philostratos²⁵⁸ gibi antik çağ yazarları da geleneksel Hyperbore ana yurdu görüşü dışında Grifonların vatani olarak Hindistan’ı göstermişlerdir. Aelianus, anlatısında, Arimaspesler yerine, değerli madeni altın muhafızı rolündeki Grifonlardan koparmaya çalışanlar olarak Hintliler’i ikame eder.

Dionysos, Teos kentinin baştanrısıydı. İ.Ö. 3. – 2. yy.’da kentte tanrı adına büyük bir tapınak inşa edildiği gibi Teoslular’ın İ.Ö. 200’e doğru kent ve çevresini bütünüyle tanrıya adadıkları da bilinmektedir. Öyle ki Teos, epigrafik kayıtlarda adı geçen Ionia – Hellespontos Dionysos Sanatçıları Derneği’nin Batı Anadolu’daki

²⁵⁵ Bkz. (30) DELPLACE, s. 384; bkz. (6) Lenger, s. 218.

²⁵⁶ Phot. LXXII. 114.

²⁵⁷ Ail. nat. IV. 27.

²⁵⁸ Philostr. III. 48; VI. 1.

kolunun merkezi durumundaydı. II. Eumenes döneminde bu dernek Pergamon'da etkin olan Dionysos Kathegemon kült derneği ile birleşmiştir²⁵⁹. Hem Pergamon'un İ.Ö. 2. yy. sikkelerinde²⁶⁰ hem de Pergamon'la aynı kült bağlamında sıkı ilişkisi olan Kyzikos'un²⁶¹ sikkelerinde Grifon tasvirlerinin yer alması, ayrıca çeşitli vazo resimlerinde tanrının Grifonlar tarafından çekilen bir araba üzerinde yer alan betimleri (Lev. VII Res. 35)²⁶², figürün tanrıyla yaygın bir kültürel bağı olduğunu ortaya koymaktadır.

3.2.3. Kappadokia*

3.2.3.1. Gaziura (Kat. no. 44. Lev. XV)

Strabon, İris Irmağından (Yeşilırmak) bahsederken kaynağının Pontos'ta olduğunu ve Komana kentinin ortasından batıya doğru aktıktan sonra kuzeye dönerek artık terk edilmiş olan eski kralî Gaziura (Turhal) kentine doğru kıvrıldığını belirtir²⁶³. Strabon zamanında terk edilmiş olan kent, İskender'in Anadolu'ya egemen olduğu dönemde Pers satrabı Ariarathes'in idaresi altındaydı²⁶⁴. Sonraki dönemlerde buradaki kale Pontos Kralları için stratejik konumu itibariyle önem arz etmiştir²⁶⁵.

²⁵⁹ "İonia – Hellespontos Dionysos Sanatçıları ve Dionysos Kathegemon Derneği" (Κουού των περι τόν Διόνυσον Τεχνιτών επ Ιωνίας καί Ελλησπόντου καί τόν Καθηγεμόνα Διόνυσον) Bkz. (103) ÖZTÜRK, s. 51 – 52. Strabon, bunların Teos'ta çıkan bir iç ayaklanma sonrasında Ephesos'a taşındıklarını kaydeder. Strab. XIV.1.29.

²⁶⁰ BMC Mysia s. 119 no. 55; 121 no. 70; s. 122 no. 82.

²⁶¹ Bkz. (103) ÖZTÜRK, s. 56.

²⁶² LIMC, III, 2, res. 462

* Kapadokia Bölgesindeki Tyana şehrinin Antoninus Pius dönemi sikkelerinde arka yüzde yer alan Tykhe'nin oturduğu tahtta dekoratif kanatlı bir canavar olarak tanımlanan figürün Grifon olduğu şüphelidir. **BMC Galatia**, s. 97 no. 4.

²⁶³ Strab.XII.3.15.

²⁶⁴ Adem İŞİK, **Antik Kaynaklarda Karadeniz Bölgesi**, s. 11.

²⁶⁵ Murat ARSLAN, **Roma'nın Büyük Düşmanı. Mithradates VI Eupator**, s. 24.

I.Ariarathes Sinope ve Gaziura'da, drahmi biriminde gümüş sikkeler bastırmıştır. Sinope'de basılan sikkeler nadir olan sikkelerdir. Ön yüzlerinde Sinope'yi temsil eden Sinope başı vardır. Arka yüzde ise bir yunus ve deniz kartalı yer almaktadır. Kralın adı ise Aramice "Ariarath" biçiminde yazılmaktadır. Gaziura'da darb ettirdiği sikkelerde (Kat. no. 42 – 43) ise ön yüzde arkalıksız bir taht üzerinde oturan Baal Gazur, bir elinde asa diğer elinde kartalla otururken arka yüzde gemmalar üzerinde rastladığımız türde²⁶⁶, geyiğe saldıran Grifon figürü yer alır. Bu sikkeler Kilikia satrabı Mazaios'un sikkeleriyle²⁶⁷ çok benzerlik gösterir. Tek farkları Mazaios'un sikkelerindeki arka yüz betiminde, muhtemelen Kıbrıs'taki Kition sikkelerinden esinlenerek kullanılmış²⁶⁸, geyiğe saldıran figürün arslan olmasıdır²⁶⁹.

Sikkeler üzerindeki tasvirleri Zeus'un ikonografisini yansıtan Baal, Fenike kökenli Semitik bir bereket ve tabiat tanrısı olarak çeşitli türevlere sahiptir²⁷⁰. Gaziura sikkelerinde yer alan Grifon, açık kanatlarıyla avına yüklenmiş olarak betimlenmiştir. Sahnede, Mazaios sikkelerindeki arslan – boğa mücadelelerinde saldıran figürün galibiyeti, gücü sembolize etmesinde olduğu gibi²⁷¹ Grifonun da aynı sembolik anlamı yüklediğini düşünebiliriz.

²⁶⁶ Bkz. (30) DELPLACE, s. 221.

²⁶⁷ **SNG Levante – Cilicia** 100.

²⁶⁸ Bkz. (174) TEKİN, s. 113.

²⁶⁹ Bono SİMONETTA, **The Coins of the Cappadocian Kings**, s. 15.

²⁷⁰ Bkz. (9) ÖZTÜRK, s. 159 – 160.

²⁷¹ Savaş YILDIRIM, "Aslan – Boğa Mücadelesi Kompozisyonu", s. 2.

3.2.4. Karia

3.2.4.1. Kamiros (Kat. no. 44. Lev. XV)

Rodos Adasında yer alan Kamiros şehrinin Homeros'ta Akhalar'ın yanında savaştığı kaydedilmiştir²⁷². İ.Ö. 408'de adanın diğer iki kenti Lindos ve İalysos'la birleşip federal bir devlet oluşana dek bağımsız bir Dor kentiydi. Ayrıca Kamiros, altı Dor kentinin meydana getirdiği birliğin de (Heksapolis) üyesiydi²⁷³.

İ.Ö. 6. yy.'daki en erken sikkeleri elektron ve gümüşten, Aigina standardında basılmışlardır. Bu sikkelerin ön yüzünde genellikle incir yaprağı veya filizi yer almaktadır. İ.Ö. 5. yy.'da ise Pers standardında çeşitli birimlerdeki sikkelerinde aynı motifler görülmeye devam ettiği gibi Rodos'un geleneksel sembolü olan gül de ön yüz betimlerinde yer almıştır²⁷⁴.

Kamiros'un sikkelerinde Grifon betimi İ.Ö. 5. yy.'a ait bir obol üzerinde görülür. Imhoof – Blumer'in atribüsyonunu Casos'a yaptığı bu sikkenin (Kat. no. 44)²⁷⁵ ön yüzünde Rodos'un karakteristik sembolü olan gül yer almaktadır. Arka yüzde ise kare inkus içerisinde bir Grifon başı bulunur. Ağız açık, göz oyuğu vurgulanmış tip, bu tarihlerdeki diğer sikkelerde yer alan temel Grifon ikonografisini pek yansıtmamaktadır. Aynı şekilde Dierichs de Grifon kafasına benzemediğini belirttiği bu tip için köpek veya kurt kafasını andırdığını söylemekte ve atribüsyonuyla ilgili belirsizlikten bahsetmektedir²⁷⁶.

²⁷² Hom. İl. II.688.

²⁷³ Alper CAN, **Eskiçağ Rehberi**, s. 267.

²⁷⁴ **BMC Caria**, s. 223 – 225.

²⁷⁵ A.g.k., s. 225 no. 14.

²⁷⁶ Bkz. (32) DIERICHS, s. 261.

3.1.4.2. Kaunos (Kat. no. 45 – 46. Lev. XV)

Herodotos'un Karialılar'dan farklı bir halkı olduğunu söylediği²⁷⁷ Kaunos (Dalyan), Karia bölgesinin güneydoğusunda, Rodos Pereia'sı içinde yer almaktadır. İ.Ö. 8. yy.'dan beri iskân görmesine karşın adını İ.Ö. 545'teki Pers işgaline karşı gösterdiği direnişle duyurmuştur. Kent İ.Ö. 5. yy.'da Attika – Delos Deniz Birliğine üye olmuştur²⁷⁸.

Kaunos'un İ.Ö. 5. yy. başından 4. yy. başına kadarki erken dönem sikkeleri üzerine önemli bir yayın yapan Konuk'un, İ.Ö. 490 – 470'e tarihlediği ilk seri içerisinde Grifon betimli sikkeler yer almaktadır²⁷⁹. Bu sikkelerin (Kat. no. 45 – 46) ön yüzünde sağa veya sola dönük, başını arkaya çevirmiş, khiton giyimli, diz çöker veya koşar vaziyette kanatlı tanrıça İris yer almaktadır. Arka yüzde ise nokta bordürle çevrili kaba bir inkus içerisinde yine sağa veya sola dönük, ayakta duran Grifon tasvirleri bulunur. Tasvirlerin kuyrukları "S" şeklinde yukarı doğrudur. Açık kanatları başına doğru kıvrılan figürün baş kısmı Grifonun bilinen özelliklerini yansıtmaktadır: Ağız açık, dil dışarıda, kulaklar sivri... Ayrıca ön pençelerinden birisi yükseltilmiştir.

İris, gökkuşağını simgeleyen ve Zeus'la Hera'nın hizmetinde yer alan, Hermes gibi "ayağına tez" bir haberci tanrıdır²⁸⁰. Grifonla doğrudan herhangi bir bağı bulunmamaktadır; fakat tıpkı Hermes gibi psikopompos özelliğine sahip olması, benzer bir rol üstlenen Grifonla²⁸¹ yakınlığını oluşturabilir. Grifonun ölü kültüyle ilişkisini gösteren Mısır, Yunan ve Roma örnekleri mevcuttur. Yunan²⁸² ve Roma²⁸³

²⁷⁷ Hdt. I.172.

²⁷⁸ Bkz. (199) SEVİN, s. 128.

²⁷⁹ Koray KONUK, "The Early Coinage of Kaunos", s. 197 – 204.

²⁸⁰ Bkz. (89) ERHAT, s. 162.

²⁸¹ Bkz. (30) DELPLACE, s. 417 – 420.

²⁸² Bkz. (2) TEMÜR, s. 69.

²⁸³ Bkz. (9) FLAGGE, s. 85 – 86, res. 90.

lâhitlerinde, mezar resimlerinde²⁸⁴ veya İskenderiye'deki Hadra Hydrialarının üzerinde²⁸⁵ yer alan Grifon betimleri karışık yaratığın öte dünya ilişkisini açıklamakta kullanılmıştır. Grifon, İskenderiye'de İsis – Nemesis'le ilişkilendirilir ve Flagge²⁸⁶, Mısır'daki İsis - Nemesis'in senkretik kimliğini Grifon bağlamında yorumlamıştır. Bu, öte dünyayla ve ölü kültürle ilişkili bir roldür. Apuleius'ta bahsi geçen ve İsis ritüellerinde giyilen Olympos Şalının Grifon betimleriyle süslü olduğu bilgisi önemlidir²⁸⁷. Ayrıca Herodotos'taki bir kayıt²⁸⁸ Apollon'un İsis'in oğlu olarak gösterilmesiyle ilgi çekici hâle gelir; zira mitolojide Kaunos²⁸⁹, Apollon'un oğlu Miletos²⁹⁰ ile Ídotheia'nın oğludur. Bu ilişkileri anlamlı kılan ise, İsis kültürünün İskenderiye dışında en önemli merkezi olarak Karia'nın bilinmesi ve Kaunos'ta da varlığının kanıtlanmış olmasıdır²⁹¹.

3.2.5. Kilikia

3.2.5.1. Lyrbe (Kat. no. 47. Lev. XVI)

Ramsay'a göre Roma Çağından önce muhtemelen İsauria'ya ait şehirlerden biri olan Lyrbe, İ.S. 74'ten itibaren birkaç şehirle birlikte Lykia – Pamphylia Eyaletine dahil edilmiştir. Coğrafyacı Ptolemaios kenti Kilikia Thrakeia (Dağlık Kilikia) bölgesine ait olarak; fakat Roma Pamphylia'sında zikretmiştir²⁹².

²⁸⁴ Bkz. (166) DELPLACE, s. 89 – 90.

²⁸⁵ Bkz. (164) HASPELS, s. 236.

²⁸⁶ Bkz. (9) FLAGGE, s. 106.

²⁸⁷ Apul. met. XI. 24.

²⁸⁸ Hdt.II.156.

²⁸⁹ Bkz. (67) GRIMAL, s. 368.

²⁹⁰ A.g.k., s. 506.

²⁹¹ İsis kültürü İ.Ö. 7. yy.'da Aşağı Mısır'a yerleşen Yunan tacirlerince tanınmış ve Demeter'le bir tutulmuştur. İ.Ö. 5. yy.'da da Atina'ya ulaşmıştır. Erkan KART, **Anadolu'da İsis ve Sarapis Kültü ve Bunun Kaunos'ta İzleri**, s. 19, 60 – 70.

²⁹² William RAMSAY, **Anadolu'nun Tarihî Coğrafyası**, Çev. Mihri Pektaş, s. 505.

Lyrbe'nin İ.S. 3. yy.'da darb edilen, III. Gordianus Dönemi sikkelerinde (Kat. no. 47) ön yüzde imparatorun büstü, arka yüzde ise elinde çelenk tutan Nike – Nemesis figürü ile hemen önünde sola dönük Grifon tasviri yer almaktadır. Kanatlı ve bir elinde çelenk tutan bu Nemesis figürlerine gerek plastik eserlerde gerek imparatorluk dönemi sikke betimlerinde rastlarız²⁹³. Grifon, açık kanatlı olarak verilmiş, yükseltilmiş ön pençesini Nemesis kültüyle ilgili diğer sikkelerde gördüğümüz gibi bir tekerlek figürünün üzerine koymuştur.

3.2.5.2. Soloi – Pompeiopolis (Kat. no. 48 – 49. Lev. XVI)

Soloi (Taşköprü), antik kayıtlara göre Kilikia Thrakheia (Dağlık Kilikia) ile Kilikia Pedias (Ovalık Kilikia) arasında sınır oluşturan eski Lamas Çayı'nın doğusunda konumlanmıştır. Kent, Ovalık Kilikia'nın da batı sınırı olarak kabul edilmiştir²⁹⁴ ve İsos Körfezi onun bulunduğu kıyıda başlar²⁹⁵. Kent Pompeiopolis adını çok sonra, korsanlara karşı düzenlediği seferler sırasında Pompeius tarafından almıştır²⁹⁶. Arkeolojik buluntulara göre kent muhtemelen bir Rodos – Lindos kolonisidir. Kuruluşunu anakronik bir diyalogla Solon'a ve onun vasıtasıyla Atina'ya bağlayanlar da mevcuttur²⁹⁷. Ayrıca Dor lehçesiyle konuşulması ve Küçük Asya'da Roma idaresinin kurulacağı sıralarda Rodoslular'ın senato önünde Soloi ile ortak köklerine dikkat çekmeleri, kolonizasyonu Dorlar'la da ilişkili kılmaktadır. Bunu teyid eden antik kayıtlar da bulunmaktadır²⁹⁸. İskender'in, Kilikia seferi sırasında Soloi'de bir süre beklediğini biliyoruz. Hatta kente, Pers yanlısı tavrı nedeniyle 200

²⁹³ Fernand CHAPOUTHIER, "Némésis et Niké", s. 297, fig. 5.

²⁹⁴ Konumuyla ilgili antik kayıtlar için bkz. Hale GÜNEY, **Soloi – Pompeiopolis Sikkeleri**, s. 31.

²⁹⁵ Strab.XIV.3.1.

²⁹⁶ Strab.XIV.3.3.

²⁹⁷ Diog.Laert.I.51.

²⁹⁸ A.g.k., s. 35 – 38.

talantonluk bir ceza da kesilmiştir. İskender tarafından burada spor müsabakaları düzenlenmiş ve demokratik bir yönetim tesis edilmiştir²⁹⁹.

Soloi-Pompeiopolis kentinin yaklaşık İ.Ö. 5. yy.'ın ortalarından itibaren sikke bastığı görülmektedir ve bu darp Pers egemenliği boyunca da sürmüş, kent nisbî özgürlüğünü gösterircesine kendi adını taşıyan sikkeler darb etmiştir. Kentin okçu figürü yer alan ilk sikkelerinden hemen sonra ön yüz tipi olarak Athena kullanılmaya başlanmıştır. Athena'nın sorguçlu miğferinin üzerinde dekoratif bir Grifon betiminin yer aldığı bu sikkelerin arka yüzünde kimi zaman kare inkus içinde verilen bir üzüm salkımı motifi yer almaktadır³⁰⁰.

İ.Ö. 400 – 350 yıllarına tarihlenen bu sikkelerdeki (Kat. no. 48 – 49) Kuş - Grifon tasvirleri sorgucun hemen altında miğferin tamamını kapsayacak şekilde verilmiştir. Grifon, açık ve kıvrık kanatlı, sıçrama pozisyonunda ve buna uygun olarak gerilmiş vaziyette, ön pençelerini ileri uzatmış şekilde betimlenmiştir. Bu sikkeler muhtemelen Hill'in bahsettiği ve semiyotik anlamını Persler'e karşı kazanılan zaferlerde gördüğü³⁰¹ Athena miğferi üzerindeki Arslan - Grifon tasvirlerinin İskender tarafından dönüştürülmeden evvelki öncülerinden olabilir. Nitekim Hellenistik Çağ Küçük Asya sikkelerinde görülen bu tipteki (Arslan - Grifon) sikkelerin en erken doğuda, Fenike'de altından darb edildiğini de belirtmiştir³⁰². Bu düşüncenin çıkış noktası E. T. Newel'in çalışması olmuştur. O da Sidon'da basılan bu tip sikkeler için, böyle dehşet verici bir figürü, bir "savaşçı / tanrı" imgesinin üzerine resmeden Sidonlu bir sanatçının, Yunanlar'ın karşı konulamaz

²⁹⁹ Arr.an.II.5.

³⁰⁰ Bkz. (294) GÜNEY, s. 56 – 59. Bkz. (174) TEKİN, s. 113.

³⁰¹ Arslan - Grifon'un Pers kökeni daima Yunan sanatçıların bilincini etkilemiş olacak ki; bu yarattığı ya Persler'i avlarken ya da onlar tarafından avlanırken resmedilmiş şekilde görürüz. Bkz. (15) HILL, s. 158.

³⁰² A.g.m., s. 160.

gücünü tasvir etmek veya Athena'nın yardımıyla fethedilen Doğu topraklarını simgelemek istemiş olabileceğini düşünmüştür³⁰³. İskender'den evvel Yunanlar'dan etkilenmiş coğrafyalarda, Thurium ve Velia'da ayrıca Soloi'de basılan benzer tipteki sikkelerin ise salt tasarım amaçlı olduğunu da eklemiştir³⁰⁴. Diğer taraftan sikkelerin arka yüzündeki üzüm salkımı ile Dionysos kültüne gönderme yapıldığı ileri sürülmüş; Soloi ile Atina arasındaki özel bir kült ilişkisinin de bu Grifon – Athena ilişkisi bağlamında etkisi düşünülmüştür³⁰⁵.

3.1.5.3. Tarsos (Kat. no. 50 – 52. Lev. XVI)

Kilikia Pedias'ta yer alan Tarsos şehri Strabon'a göre Argoslular tarafından kurulmuştur³⁰⁶. Bununla birlikte kentin tarihi İ.Ö. 2. Binlere kadar gitmekte ve çiviyazılı kaynaklarda adı geçen Kizzuwatna şehri Tarše/Tarzi ile eşleştirilmektedir³⁰⁷. Kilikia'nın en önemli kenti olan Tarsos, Pers döneminde bir satraplık merkezidir ve Ksenophon tarafından Kilikia'nın geniş ve gelişkin şehri olarak tanımlanmıştır³⁰⁸. İ.Ö. 5. yy.'ın üçüncü çeyreğinden itibaren basmaya başladığı stater ve daha alt birimlerdeki sikkelerinde yer alan lejantlarda Aramice adı TRZ olarak kayıtlıdır.

Pers Kralı II. Artakserkses, İ.Ö. 386'da Salamisli Evagoras'a karşı yürüttüğü savaşta Sardes satrabı Tiribazos'u görevlendirmiş, kenti üs olarak kullanan bu satrabın sikkelerinden itibaren de hemen hemen tüm satrap sikkelerinde Arami

³⁰³ A.g.m., s. 156.

³⁰⁴ A.g.m., s. 161.

³⁰⁵ Bkz. (30) DELPLACE, s. 219 – 220.

³⁰⁶ Strab.XIV.5.12.

³⁰⁷ Ahmet ÜNAL – K. Serdar GİRGINER, **Kilikya – Çukurova. İlk Çağlardan Osmanlılar Dönemine Kadar Kilikya'da Tarihi Coğrafya, Tarih, Arkeoloji**, s. 58.

³⁰⁸ Xen.an.1.II.23.

yazısıyla satrap adları yer almaya başlamıştır³⁰⁹. Büyük İskender'in ilk kralı darphanesi de Tarsos'ta kurulmuş ve burası fethedilen eyaletin başkenti olmuştur³¹⁰.

Tarsos'ta İ.Ö. 5. yy.'ın sonundan itibaren Grifon tasvirli sikkelere rastlarız. En erken örnekte (Kat. no. 50) Grifon figürü protom olarak ön yüzde verilmiştir. Temel özellikleri Hill'in de söz ettiği gibi Babil örneklerinden türetilerek Pers sanatına uyarlanmış ve Khalkedon'dan bir silindir üzerinde gördüğümüz gibi boynuzlu Arslan – Grifon olarak yansıtılmıştır³¹¹. Ağız açık, pençeleri öne uzatılmış, kıvrımlı kanatları kuvvetli boynuna doğru eğilmiş bu tipin bulunduğu sikkelerin arka yüzünde iki Pers rahibi omuzlarında sadak ve yay, ellerinde mızrak, yüz yüze bakar vaziyette durmaktadırlar.

Aynı dönemden bir başka sikke serisinde Grifon arka yüz betimi olarak kullanılmıştır (Kat. no. 51). Sola dönük ve yürüyerek ilerler vaziyette, bütün vücudu şematik olarak yansıtılmış örnekte kuyruk ve kanatlar yukarı doğru dik ve aynı yöne kıvrılmış olarak verilmiş, ağız yine açık gösterilmiştir. Bu tipin ait olduğu sikkenin ön yüzünde ise Pers Kralı olarak tanımlanan figür, dalgalar üzerinde giden bir başka karışık yaratığı, Hippokampusu³¹² sürerken betimlenmiştir.

İ.Ö. 4. yy.'ın ilk çeyreğine, Pharnabazos' ait bir sikkede (Kat. no. 52) ise bu defa başlı başına bir tip olarak değil, arka yüzde yer alan ve yanındaki Aramice lejanttan Pharnabazos olduğunu anladığımız portrenin miğferinde işlenmiştir. Form olarak son derece stilize edilmiş bu örnekte Grifonun kanatları ve boynundan aşağısı miğferin kesim ve kıvrım bölümlerini çizgisel olarak belirleyen birkaç hatta

³⁰⁹ Bkz. (174) TEKİN, s. 111.

³¹⁰ Otto MÖRKHOLM, **Erken Hellenistik Çağ Sikkeleri**, Çev. Oğuz Tekin, s. 49.

³¹¹ Bkz. (15) HILL, s. 158, 159, fig. 2.

³¹² Gövdesinin yarısı at, yarısı balıktan oluşan kanatlı veya kanatsız tasvir edilen bir deniz yaratığıdır. Bkz. (2) TEMÜR, s. 74.

dönüşmüştür. Güçlü bir boyun, hafif aralık bırakılmış ağız ve göz çukurlarının belli olduğu bir yüze sahiptir. Kanatlar lineer kıvrımlardan oluşan bir spiral şeklinde iç içe geçmiştir. Bu sikkenin ön yüzünde ise kolyeli ve küpeli Nymphe başı $\frac{3}{4}$ cepheden verilmiş ve solunda yukarı doğru yüzen bir yunus yer almaktadır.

3.2.6. Lykaonia

3.2.6.1. Ikonion (Kat. no. 53. Lev. XVI)

Kappadokia ile Lykaonia'yı Dağlık Kilikia'dan ayıran yerde, bölgeye hakim durumdaki Ikonion (Konya) yer alır³¹³. Ikonion'un en erken sikkeleri İ.Ö. 1. yy.'da darb edilmiş; İ.S. 1. yy.'dan itibaren ön yüzünde imparator betimleri yer alan şehir sikkeleri basılmaya başlanmıştır. Roma çağından önceki darplarda ön yüz tipi olarak Perseus, Gorgo başı, Zeus, Dionysos gibi tanrı ve kahramanlara yer verilmiş, arka yüzde ise sıklıkla Gorgo başını tutan Perseus betimleri yer almıştır. Perseus ve Gorgo tasvirleri Roma Çağında da sürmüştür³¹⁴.

En erken sikke örnekleri içinde Grifon tasvirleri farklı bir şekilde yer almıştır (Kat. no. 53). Ön yüzde yer alan Perseus büstünün miğferindeki sorguç Grifon başı şeklinde uzamaktadır. Sorgucun Grifonun sırtı olarak düşünülen arka kısmında diken biçimli çıkıntılar yer almış; Grifon, güçlü bir boynun üzerinde açık ağızlı olarak resmedilmiştir. Bu şekilde süslenmiş miğferlerin salt sikkeler üzerinde yer almadığını

³¹³ Strab.XII.6.1.

³¹⁴ SNG France Pamphylie Pisidie 2268 – 2289.

bazı örneklerden biliyoruz. Napoli Ulusal Müzesinde yer alan gladyatör miğferinde de aynı şekilde sorgucun uç kısmı Grifon başı olarak tasarlanmıştır³¹⁵.

3.2.7. Lykia

3.2.7.1. Hanedan Sikkeleri (Kat. no. 54 – 55. Lev. XVI)

Bölgede yerel hanedanların ortaya çıkmasından önceki tarihi çok net olmayan ve Küçük Asya'nın güneybatısında yer alan bugünkü Teke Yarımadası antik çağda Lykia olarak adlandırılmaktaydı. Bölge, doğuda Pamphylia, batıda Karia, kuzeyde Phrygia ve güneyde Akdeniz ile sınırlanmıştır³¹⁶. İlk sakinleri Lykialılar'la ilişkilendirilen, Anadolu'nun batı ucundaki Lukka adlı topluluklardı³¹⁷. Ksanthos kazı başkanına göre Lykia halkının tarihini bilimsel olarak İ.Ö. 700 yıllarından başlatmak gerekmektedir – ki bu da çok cılız bir başlangıçtır³¹⁸. Lykler İ.Ö. 6. yy.'ın ortalarında tarih sahnesindeki yerlerini alırlar. İ.Ö. 546'da Ksanthos Vadisi'ne gelen Pers generali Harpagos kenti ele geçirir. Buna dair iç acıtan anlatıları Herodotos'ta³¹⁹ buluruz. Bu işgâlle birlikte Lykia'da Pers egemenliği başlamış olur.

Lykia'da Pers işgâli sonrasında birtakım hanedanlar ortaya çıkmıştır. İ.Ö. 6. yy.'ın ortalarından itibaren basılmaya başlanan erken dönem sikkeleri üzerinde bu hanedanların adları Yunanca, Pers dilinde veya yerli dilde yazılmıştır. En erken sikke örneklerinde ön yüzde bir yaban domuzu protomu, arka yüzde ise kaba bir inkuş yer

³¹⁵ Bkz. (30) DELPLACE, s. 282, fig. 275.

³¹⁶ Derya ÇIĞIR, **Antik Kaynaklarda Lykia ve Lykialılar**, s. 16.

³¹⁷ A.g.k., s. 25 – 26.

³¹⁸ Bkz. (316) ÇIĞIR, s. 27. Jacques des COURTILS, **Ksanthos ve Letoon Rehberi**, s. 18 – 27.

³¹⁹ Hdt.I.176.

almaktaydı. İ.Ö. 480'den sonra arka yüzde de Pegasos, çift yunus, aslan ve esas olarak triskeles gibi tipler görülmeye başlanır³²⁰.

Lykia'nın İ.Ö. 5. yy.'ın ilk yarısına ait sikkelerinde Grifonla karşılaşılır ve bu figürler iki farklı tip hâlinde ortaya konur. Bunlardan birisi protom, diğeri ise bütün olarak karışık yaratığın tasvir edildiği tiplerdir.

Protom örneğinin yer aldığı tetrobolde (Kat. no. 54) Grifon bir arka yüz tipi olarak, çift çizgili, noktalı bir bordüre sahip kare inkusun içerisinde yer almaktadır. Protomun ön pençeleri yükseltilmiş, yukarı doğru genişleyen kıvrımlı kanadı kalkık, Grifon ikonografisinin temel özelliklerine uygun olarak ağzı açık ve kulakları sivri betimlenmiştir. Ön yüzde bir domuz figürü sağa dönük ve erken Lykia sikkelerindeki protomlardan farklı, bütün olarak verilmiştir.

Diğer örnekte ise (Kat. no. 55) Grifon bir ön yüz tipi olarak karşımıza çıkmaktadır. Sola dönük, arka pençelerinin üzerine oturmuş, ön pençelerinden birisi yükseltilmiş figür doğal bir şekilde işlenmiştir. Omuz hizasından çıkan ve yarısından itibaren tüyleri çizgisel hatlarla verilen kanatlar sırtta paralel olarak yarı açık veya açılmak üzere gösterilmiştir. Ağız açık, kulaklarsa geleneksel tipe uygun olarak sivridir. Grifonun sağa dönük oturduğu benzer örnekler de mevcuttur³²¹. Bu sikkenin arka yüzünde Lykia sikkelerinde sık rastladığımız bir triskeles motifi yer almaktadır. Bu örneğin Antiphellos'ta darb edildiği düşünülen benzerleri de bulunmaktadır³²².

Arka yüzde yer alan triskelesin güneşle ilgili olduğu düşünülmektedir³²³. Dinî kaynaklı açıklamalar güneş ve bölgenin önemli tanrısı olan Apollon bağıntısını anlamlı kılmaktadır; fakat triskelesin Lykia'da, sonraki tüm dönemlerde karşımıza

³²⁰ Bkz. (174) TEKİN, s. 101.

³²¹ Charles FELLOWS, *Coins of Ancient Lycia Before The Reign of Alexander*, lev. X.5.

³²² *BMC Lykia*, s. 19 no. 87.

³²³ Bkz. (174) TEKİN, s. 138.

çıkması bu dinî dayanağı zayıflatmıştır. Lykia Birliğinin işareti olduğuna dair politik yorumlarsa bu birliğin Hellenistik Dönemde kurulması ve ayrıca Batı Lykia’da İ.Ö. 425 – 360 arasındaki sikke darplarında bu motifin görülüyor olması sebebiyle düşündürücü bulunmuştur³²⁴. Dolayısıyla Lykia sikkelerinde Grifonla Apollon arasında triskeles üzerinden kurulabilecek anlamlı bağlar zora girmiş görünmektedir.

Bununla birlikte en azından Apollon’la Grifon arasında doğrudan bağları dillendirebiliriz. Lykia’nın Apollon için önemli bir yurt olduğunu Homeros’tan da biliyoruz³²⁵. Ayrıca bölgede Apollon’un yanı sıra kardeşi Artemis ve annesi için kurulmuş tapınım alanları da mevcuttur³²⁶. Dolayısıyla bölgenin erken sikkelerindeki Grifon betimlerinin güneş kültü üzerinden anlamlandırılması zor değildir. Mısır’da Grifonunun, hem Apollon hem Suriye’de Malakbel’le olduğu gibi, Güneş tanrısıyla bağı bulunmaktadır³²⁷. Ayrıca Hindistan’da Helios kültü için ne kadar saygın bir hayvan olduğunu Philostratos’un kaydından da bilmekteyiz³²⁸. Dolayısıyla triskeles güneşle ilintili bir sembol olsun veya olmasın, Lykia sikkelerindeki Grifon betimlerinin Apollon kültürünün bölgedeki önemiyle ilişkisi olduğunu düşünmek mümkündür.

3.2.7.2. Gagae (Kat. no. 56. Lev. XVI)

Lykia bölgesinin güneydoğu ucunda yer alan kentin kuruluşu, iskân edecek toprak arayışı içinde olan Rodoslular’la ilişkilendirilir ve toprak anlamına geldiği düşünülen isminin kökeni de bu efsanelere bağlanır. Bu Yunan kaynaklı açıklamalar

³²⁴ Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Süleyman BULUT, “Erken Dönem Likya Sikkelerinde Triskeles Motifi”, s. 15 – 68.

³²⁵ Hom. İl.IV.103.

³²⁶ Bkz. (182) GÜRDAL, s. 131 – 132.

³²⁷ Bkz. (16) GOLDMAN, s. 327; bkz. (30) DELPLACE, s. 328.

³²⁸ Philostr. III. 48.

dışında isminin eski Anadolu dilleriyle bağlantılı olduğunu düşünenler de bulunmaktadır. Eusebios'un önemsiz bir kent olarak tanımladığı Gagae'nin³²⁹ Lykia Birliği döneminde bastığı gümüş sikkelerin ön yüzünde Apollon, arka yüzünde lyra ve miğfer yer almaktadır³³⁰.

Sikkeler üzerindeki Grifon tasvirlerine ise Roma İmparatorluk Çağında rastlarız. III. Gordianus dönemine ait örnekte (Kat. no. 55) ön yüzde imparatorun karısı Tranquillina'nın büstü yer alırken arka yüzde uzun bir khiton ve peplos giymiş, bir eli göğsünde diğer elinde arşın tutan Nemesis figürünün sağında Grifon yer almaktadır. Imhoof Blumer'in de benzettiği gibi bu sikke Hadrianopolis'in Grifon tasvirli sikkesiyle figürlerin konumlanması itibariyle benzeşmektedir. Genelde Pamphylia ve Pisidia sikkelerinde Nemesis'in yanında tekerlek figürüyle beraber ve ona pençesini uzatmış olarak betimlenen Grifon, Gagae ve Hadrianopolis sikkelerinde sağında, tekerlek ise solunda – birbirlerinden ayrı olarak - durmaktadır³³¹.

3.2.8. Mysia

3.2.8.1. Kyzikos (Kat. no. 57 – 63. Lev. XVII)

Propontis'te (Marmara denizi) üç doğal limana ve verimli topraklara sahip, çevresi 500 stadion genişliğinde bir yerleşim olan kent³³², stratejik açıdan hem anakara, hem de Kapıdağı'nı kontrol edebilecek konumdadır. Kyzikos'a (Belkıs) Tunç Çağı'nda yerleşildiğinin kabul edilmesine karşın, şimdilik bunu destekleyecek

³²⁹ Nevzat ÇEVİK – Süleyman BULUT, "The rediscovery of GAGAE/ 'GAXE' in the south-east corner of Lycia. New finds from the total surface surveys" s. 63 – 98.

³³⁰ BMC Lycia, s. 59. Oktay AKŞİT, **Hellenistik ve Roma Devrinde Likya**, s. 139.

³³¹ Friedrich IMHOOF-BLUMER, **Kleinasiatische Münzen I**, s. 233 no. 3.

³³² Reşit Mazhar ERTÜZÜN, **Kapıdağı Yarımadası ve Çevresindeki Adalar**, s. 107. Strabon, yanlış olarak iki limana sahip olduğu bilgisini aktarır. Strab. XII.8.11.

arkeolojik bulgulara sahip değiliz. Akurgal, burada yaptığı araştırmalarda en erken buluntular olarak rastladığı bazı Geç Geometrik Dönem seramik parçalarına dayanarak şehrin İ.Ö. 7. yy.'ın ilk dörtlüğünde kurulmuş olabileceğini ileri sürer³³³. Strabon, Lampsakos'lu Anaksimenes'den aktararak, Kyzikos'u Miletoslular'ın kolonize ettiğini bildirir³³⁴. Eusebios'un kroniğinde ise Miletos tarafından Kyzikos'un ilk olarak İ.Ö. 756'da ikinci olarak da İ.Ö. 685/679'da kolonize edildiği belirtilmektedir³³⁵.

Kent İ.Ö. 6. yy.'da başladığı elektron sikke darbını İ.Ö. 4. yy.'a değin sürdürmüştür. Antik Çağda Kyzikene staterleri olarak meşhur olan sikkeleri üzerinde 200'den fazla tip yer almaktaydı. Bu staterlerin Yunanistan ile Karadeniz arasındaki ticarete önemli bir rolü olduğu ve Atina'da da - ele geçen yazıtlardan anlaşıldığına göre - bilindikleri görülmüştür³³⁶. Anabasis'te askerlere denize açılmaları karşılığında verilecek ücret olarak da bu staterler taahhüt edilmiştir³³⁷. İ.Ö. 6. - 5. yy.'larda az sayıda gümüş sikke de basan kent İ.Ö. 4. yy.'da Küçük Asya'nın batısında kurulan bir birliğe üye olmuştur³³⁸.

Kyzikos'un sikkelerinde İ.Ö. 5. - 4. yy.'larda farklı tiplerde Grifon betimlemeleri yer almaktadır. Dierichs bu sikkelerdeki Grifonların Doğu Yunan özellikleri taşıdığını belirtmiştir³³⁹. İ.Ö. 5. yy.'ın ilk yarısı içinde yer alan örneklerden birinde (Kat. no. 57) Grifon ön yüzde, kentin arması olan ton balığının üzerinde ayakta dururken resmedilmiştir. Son derece doğal bir vücut yapısına sahip olan figürün kuyruğu yukarı doğru kıvrılmıştır. Kanatları hafifçe açılmış ve sırtına paralel olarak uzanmaktadır. Göğüs hizasından çıkan kanatların devamı çizgisel olarak

³³³ Bkz. (35) Akurgal (1995), s. 238.

³³⁴ Strab. XIV.1.6.

³³⁵ C. Roebuck, **Ionian Trade and Colonisation**, s. 113.

³³⁶ Bkz. (178) CARRADICE - PRICE, s. 83.

³³⁷ Xen.an.V.6.23.

³³⁸ Bkz. (174) TEKİN, s. 87.

³³⁹ Bkz. (32) DIERICHS, s. 260.

verilmiştir. Güçlü ayakları olan figürün ön pençelerinden birisi yükseltilmiştir. Başının arkasında dikensi çıkıntılar yer almış, ağzı ise açık olarak olarak betimlenmiştir. Sivri kulakları da bildik Grifon ikonografisini tamamlar mahiyettedir. Sikkenin arka yüzünde dört parçalı kare inkus yer almaktadır.

Aynı döneme ait diğer örneğin (Kat. no. 58) ön yüzünde Frankfort'un tanımladığı gibi bir Grifon – Demon yer almaktadır³⁴⁰. Frankfort çeşitli tasvirleri aracılığıyla Grifon ve Grifon – Demon arasında ikonografi dışında bazı simgesel ayrılıkların olduğunu saptamıştır. Ona göre her ikisi de kutsal ağacı koruyabilir; fakat daha detaylı baktığımızda Grifonu daima avlanma sahnelerinde ya da ölüm oyunlarında görülür. Genellikle bu sahnelerde ya bir okçu tarafından saldırıya uğrarken ya da esir alınmış veya Grifon - Demon tarafından avını öldürmesi engellenmiş durumdayken görülür. Grifon - Demon genellikle insanlara yarar sağlıyormuş gibidir. Frankfort bu bağlamda ikisinin arasındaki ilişkiyi sorgular. Acaba Grifon dehşet verici bir gücü temsil ederken, Grifon - Demonla bağdaştırılmış figür, insanlığın koruyucusu olarak mı resmedilmiştir? Koruyucu yaratıklar (demonlar) Ön Asya'da bilinen bir inanıştır ve bu açıdan baktığımızda Grifon – Demon yardım ve koruyuculuğa işaret ediyor olabilir. Grifon - Demonla ilgili en eski açıklamalar Asurlu ev sahiplerini şeytanî ruhlara karşı koruduğu söylenen metinlerde, Ur dolaylarında bulunmuştur. Belki de kozmik karşıtlık bu ikiz yaratıklarla resmedilmiş ve biri Grifon biçiminde korkunç bir güç ve dehşeti temsil ederken, diğeri -daha insansı özellikler barındırarak- insanların duasını duyan ve onlara yardım eden Grifon - Demon olarak şekillenmiştir³⁴¹.

Kyzikos sikkesindeki Grifon – Demon çok daha sonraki dönemlere ait olmakla birlikte arkasında yatan sembolik içerik bu şekilde özetlenebilir; bununla

³⁴⁰ Bkz. (25) FRANKFORT, s. 120.

³⁴¹ A.g.m., s. 120 – 121.

birlikte Grifonların salt dehşet saçmak ve ölüm getirmek dışında koruyucu işlevi olduğunu da unutmamalıyız. Sikke üzerindeki Grifon – Demonun alt kısmı ve başı profilden, gövdesi ise cepheden verilmiştir. Figür koşar vaziyette, sola doğru betimlenmiş, ağzı açık, sivri kulaklı ve sırtından çıkan kıvrımlı kanatlarla resmedilmiştir.

İ.Ö. 5. yy.'ın ilk yarısında protom olarak betimlenmiş Grifon tipleri de mevcuttur. Bunlardan birisinde (Kat. no. 59) Grifon protomu sola dönük olarak işlenmiş, ön pençelerinin hemen önünde bir ton balığı resmedilmiştir. Figürün kanatları yukarı doğru açık ve ensesine doğru kıvrımlıdır. Kuvvetli bir çene ve gagaya sahip Grifonun ağzı açık olarak tasvir edilmiştir.

Bir başka elektron sikkede (Kat. no. 60) figür, ilk örneğimizde olduğu gibi yine ton balığının üzerinde yer almaktadır. İki figür arasında dört temel fark bulunmaktadır. Bunlardan birincisi buradaki figürün oturuyor olmasıdır. İkinci fark ise kuyruktadır. İlk örneğimizden farklı olarak burada figürün kuyruğu bir “S” çizerek kalçasına dayanmıştır. Üçüncü fark kanat işlenişinde karşımıza çıkar. Burada kanat yukarı kalkık ve enseye doğru kıvrımlı olarak verilmiştir. Ayrıca vücuttan çıktıkları noktadan itibaren göğüs ve omzun tamamını kaplamaktadır. Son fark ise Kat. no. 59'daki figürün açık ağzından dışarı çıkan dilidir. Alnın üzerinde yer alan ve Grifon protomlarının çoğunda gördüğümüz topuz benzeri çıkıntı da (Lev. IV Res. 21) bu figürde yansıtılmıştır.

Bir başka oturan Grifon figüründe (Kat. no. 61) kanatlar bir önceki örnekle benzer; fakat daha yalın ve çizgisellik gittikçe kaybolmaya başlamıştır. Kuyruğu da benzer şekilde verilen figürün güçlü kalça ve bacak yapısı dikkati çekmektedir. Yürür vaziyette resmedilen Grifonun ağzı açık, dili dışarıda, kulakları ise son derece sivri ve özellikle vurgulanmıştır. Muhtemelen figürün altında, kesimin dışında kaldığı için göremediğimiz bir ton balığı yer almaktaydı.

Merkezi Daskyleion olan Hellespontos Phrygia'sına satrap olarak atanan Pharnabazos'a (İ.Ö. 413 – 373) ait olduğunu ön yüzdeki portrenin yanında yer alan [ΦΑΡ] Ν ΑΒΑ lejandından anladığımız bir başka örnekte (Kat. no. 62) Grifon diğer örneklerden farklı olarak arka yüzde çok küçük bir sembol şeklinde yer almaktadır. Arka yüzdeki gemi pruvasının çevresinde yunus ve şehrin en tanındık sembolü olan ton balığı yüzerken, pruvanın üzerinde, kapalı bir alan içerisinde oturan Grifon bulunmaktadır. Kuyruğu sırtına doğru kalkık, kanatları hafif açılmış ve sırtına paralel uzanan figürün ağzı açık, kulakları her zamanki gibi sivridir.

Kyzikos'un İ.Ö. 4. yy.'a ait Grifonlu sikkelerine son örnek ise (Kat. no. 63) diğer örneklerden çok farklı bir tipi yansıtmaktadır ve Apollon Hyperbore kültünün yer aldığı Khersonesos'ta bulunmuştur. Ön yüzünde yukarı doğru uçan bir Grifonun üzerinde geriye dönük olarak oturmuş Apollon yer almakta, Grifonun hemen altında ise ton balığı bulunmaktadır³⁴². Kyzikos sikkelerindeki Grifonların Apollon kültü ile ilişkili olduğu düşünülmektedir. Nitekim tanrı, bazı tradisyonlarda kentin kurucu kahramanının babasıdır³⁴³.

3.2.8.2. Pergamon (Kat. no. 64 – 66. Lev. XVII)

Adı çok eski ve Doğu Akdeniz havzasında iz bırakan Yunanca öncesi bir dile ait olan Pergamon'un (Bergama) ilk Yunan sakinleri İ.Ö. 1. binyıl başlarında bölgeye yerleşmiş Aiol soyuna mensup insanlardı. İ.Ö. 3. yy.'a kadar herhangi bir önem taşımayan kentin tarihi bu dönemden sonra daha aydınlıktır. İskender'in haleflerinden olan ve Thrakia Kralı unvanını taşıyan Lysimakhos İ.Ö. 301'den

³⁴² Bkz. (30) DELPLACE, s. 217; W. GREENWELL, *The Electrum Coinage of Cyzicus*, s. 56 – 57, no. 20, lev.I.21.

³⁴³ Bkz. (6) LENGGER, s. 216 dn. 37. Hacer MOTOR, *Bursa, Balıkesir ve Bandırma Müzelerindeki Kyzikos Sikkeleri*, s. 101, 119.

itibaren Mysia bölgesinin egemenliğini eline geçirdi ve Pergamon'daki hazineye bekçilik etmesi için daha önce Antigonos'un emrinde çalışan Philetairos isimli bir subayı atadı. Philetairos uzun yıllar sadakatle hizmet ettikten sonra İ.Ö. 282'de Anadolu'daki pek çok yöneticiyle birlikte isyan edip Seleukos'a sığındı. Kurupedion Savaşı'ndan bir süre sonra da bağımsızlık yoluna girdi ve Hellenistik Çağ boyunca ardılları tarafından yönetilecek Pergamon Krallığını kurdu³⁴⁴.

Pergamon, İ.Ö. 5. yy.'ın sonunda ön yüzünde Apollon, arka yüzünde satrap başı, boğa başı ve yaban domuzu başı gibi tiplerin yer aldığı bazı gümüş ve bronz sikkeler basmıştır³⁴⁵. Diğer tipler arasında ön yüzde Herakles ve Athena başı, arka yüzde Athena başı, çift yıldız gibi tip ve motiflerin olduğu sikkeler sayılabilir³⁴⁶. Krallığın kurucusu Philetairos zamanında ön yüzde I. Seleukos (Nikator)'un portreleri yer alırken, ardılları Philetairos'un hem portresini hem adını meşruiyetlerinin kaynağı olarak kullanmışlardır³⁴⁷.

Pergamon sikkelerindeki Grifon tasvirleri İ.Ö. 3. ve 2. yy.'larda kullanılmışlardır (Kat. no. 64, 65, 66). Bununla birlikte hem kullanım alanı hem de figürün ikonografisi temel olarak pek değişikliğe uğramamıştır. Grifonlar, tıpkı İ.Ö. 5. – 4. yy. Phokaia³⁴⁸ sikkelerinde, İ.Ö. 4. yy. Soloi³⁴⁹ sikkelerinde ve İ.Ö. 4. – 3. yy.'lara tarihlenen Myrina³⁵⁰ sikkelerinde olduğu gibi, ön yüzde yer alan miğferli Athena başının miğferinde, sağa dönük ve sıçrar pozisyonda verilmiştir.

Grifon tasvirli sikkeleri Dionysos kültüyle ilişkilendirilen Teos'ta etkin olan Ionia – Hellespontos Dionysos Sanatçıları II. Eumenes döneminde Pergamon'daki

³⁴⁴ Wolfgang RADT, **Pergamon. Antik Bir Kentin Tarihi ve Yapıları**, Çev. Suzan Tammer, s. 21 – 38.

³⁴⁵ Bkz. (174) TEKİN, s. 89.

³⁴⁶ **BMC Mysia**, s. 110 – 112.

³⁴⁷ A.g.k., s. 114 – 122.

³⁴⁸ **SNG Cop. Ionia** 1028.

³⁴⁹ **SNG Switzerland I Levante-Cilicie** 43

³⁵⁰ **SNG Cop. Aeolis – Lesbos** 213.

Dionysos Kathegemon kült derneği ile birleşmiştir ki bu tanrı aynı zamanda Pergamon Krallarının soy atası olarak kabûl edilmektedir³⁵¹. Pergamon'un hem bu kült hem de diğer manevî bağlarla Kyzikos'la olan ilişkisi de bilinmektedir³⁵². Bununla birlikte Kyzikos sikkelerindeki Grifonlar daha çok Apollon kültüyle ilişkilendirilir. Diğer yandan Pergamon'un koruyucu baş tanrısının Athena olması³⁵³ ve sikkeler üzerindeki Grifon betimlemelerinin doğrudan onunla ilişkili bulunması anlamlı bir sonuca götürebilir. Sikkelerde, Athena miğferleri üzerinde yer alan figürlerin, Parthenon'daki Athena heykelinden esinlenen dekoratif amaçlı uygulamalar olduğu ve herhangi bir sembolik içeriği bulunmadığı da öne sürülen bir başka görüşdür³⁵⁴.

3.2.9. Pamphylia

3.2.9.1. Aspendos (Kat. no. 67. Lev. XVIII)

Pamphylia Bölgesinin önemli kentlerinden birisi olan Aspendos (Belkis) Strabon'a göre Argoslu göçmenler tarafından kurulmuştur³⁵⁵. İ.Ö. 5. yy.'ın sonlarına ait ünlü güreşçi tipli staterlerinde ΕΣΤΦΕΔΙΠΥΣ olarak geçen³⁵⁶ adının Mopsos'un soyundan gelen Karatepe'nin Kralı Asitawanda ile ilişkili olabileceği düşünülür. Elverişli bir konumda, Eurymedon Irmağı kıyısındaki verimli bir ovanın önünde

³⁵¹ Bkz. (259); Hüseyin ÜRETEN, "Hellenistik Dönem Pergamon Tanrı ve Kültleri", s. 202.

³⁵² Bkz. (103) ÖZTÜRK, s. 56. Kyzikos ve Pergamon arasındaki dostluk ilişkisi Philetairos'un İ.Ö. 280–275 yılları arasında yaptığı yardımlarla başlamış, I. Attalos'un (İ.Ö. 241–197) Kyzikoslu Apollonis ile evlenmesi üzerine daha da güçlenmiştir. Pergamon'un, Bithynia Kralı II. Prusias (183 – 149) ile savaşmaları sırasında da donanmalarındaki 80 geminin 20'si Kyzikoslular'a aitti. Bu dönemde Kyzikos, ekonomi, sanat ve bilim alanında büyük ilerlemeler kaydetmiştir. İ.Ö. 156'da, Apollonis'in ölümü üzerine oğulları Kyzikos'ta annelerinin hatırasına bir tapınak yaptırmışlardır. Bkz. (324) ERTÜZÜN, s. 30.

³⁵³ Bkz. (350) ÜRETEN, s. 194.

³⁵⁴ Bkz. (15) HILL, s. 157; bkz. (30) DELPLACE, s. 281.

³⁵⁵ Strab.XIV.4.2.

³⁵⁶ Bkz. (174) TEKİN, s. 105 – 106.

kurulduğu için kısa sürede gelişmiş ve İ.Ö. 5. yy.'ın ilk yıllarında gümüş sikke basabilecek duruma gelmiştir. Kent İ.Ö. 5. yy.'ın sonunda Persler tarafından bir üs olarak kullanılmış, İ.Ö. 334'te İskender'in eline geçmiştir. Kentin gelişimi özellikle İ.S. 2. – 3. yy.'larda gerçekleşmiştir. Bugünkü kalıntıların çoğu da bu döneme aittir³⁵⁷.

Roma İmparatorluk Çağı sikkeleri üzerinde halkın adı daima ΑCΠΕΝΔΙΩΝ olarak yazılmış, bazı imparatorların sikkelerinde ΑΣ veya ΑC şeklinde kısaltılmıştır. Sikkelerin arka yüzlerinde bulunan tipler içerisinde Nemesis de yer almaktadır³⁵⁸ ki Grifonla bağlantısı çalışmanın birçok yerinde vurgulanmış olan mitolojik bir figürdür. Ayrıca Pamphylia Bölgesinde Grifon figürünü kullanan bütün kentlerin sikkelerinde karışık yaratığın yanında yer almıştır. Aynı tipin benzer biçimde kullanılması Pamphylia Bölgesinin sikke darb eden şehirlerinde karşılaştığımız bir özelliktir. Bu kentlere ait sikkelerin yapı ve üslûpları birbirine çok benzemektedir³⁵⁹.

Aspendos kentinin İ.S. 2. yy.'da Commodus dönemine tarihlenen sikkelerinde (Kat. no. 67) ön yüzde imparatorun defne çelenkli büstü yer alırken, arka yüzde Nemesis figürü ve hemen yanında, yükseltilmiş ön pençelerinden birisi Nemesis'in atribüsü olan tekerleğin üzerinde duran, oturur vaziyette Grifon yer almaktadır. Grifonun başı Nemesis'e dönük olarak verilmiştir. Benzer şekilde Smyrna'nın³⁶⁰ İ.S. 2. – 3. yy. sikkelerinde ve Pisidia'nın³⁶¹ İ.S. 3. yy. sikkelerinde de Grifon ön pençelerinden birini tekerleğin üzerine koymuş olarak ayakta resmedilmiştir; fakat Smyrna örneklerine göre Pamphylia ve Pisidia'daki tipler çok daha basittir.

³⁵⁷ Bkz. (199) SEVİN, s. 170.

³⁵⁸ Oğuz TEKİN, **Aspendos Sikkeleri**, s. 92 – 93.

³⁵⁹ A.g.k., s. 88.

³⁶⁰ **BMC Ionia** s. 258 no. 189

³⁶¹ **BMC Lycia** s. 59 no. 2; s. 218 – 219 no. 17 – 18; s. 207 no. 4; **SNG France Pamphylie Pisidie** 1507, 1608.

3.2.9.2. Attaleia (Kat. no. 68. Lev. XVIII)

İ.Ö. 2. yy.'ın ortalarında Pergamon Kralı II. Attalos Philadelphos tarafından Doğu Akdeniz ticaretini denetleyebilmek için kurulan bir liman kentidir. Asia eyaletinin kurulmasından sonra bir süre korsanların elinde kalmış, İ.Ö. 78'de Roma yönetimi altına girmiştir. Asıl gelişmesi ise İ.S. 130'da İmparator Hadrianus'un gerçekleştirdiği ziyaret sonrasında olmuştur³⁶².

İ.Ö. 2. yy.'dan itibaren bastırıldığı bronz sikkelerde ön yüzde yer alan Athena ve Poseidon gibi tanrıların başları Roma Çağında da kullanılmış, ön yüzde imparator büstlerinin yer aldığı örneklerin arka yüzlerinde de genellikle Athena büstü, Serapis, Nemesis gibi mitolojik figürler yer almıştır³⁶³.

Attaleia'nın (Antalya) Roma İmparatorluk Çağı sikkelerinde Grifona rastlarız. İ.S. 2. yy.'da Commodus³⁶⁴, İ.S. 3. yy.'da ise Volusianus (Kat. no. 68) ve Gallienus³⁶⁵ dönemlerinde darp edilen sikkelerde ön yüzde imparatorların portreleri yer alırken arka yüzdeki kanatlı Nemesis figürünün yanında yükseltilmiş ön pençesi tekerleğin üzerinde duran, yüzü Nemesis'e dönük, oturan Grifon tasvirleri bulunmaktadır. Nemesis'in elindeki arşın, karakteristik atribülerindedir. Genelde kanatlı Nemesis tasvirlerinde bir elinde yer alan çelenk dolayısıyla bu senkretik figürler Nemesis – Nike olarak adlandırılmıştır³⁶⁶.

³⁶² Bkz. (199) SEVİN, s. 168.

³⁶³ **BMC Lycia** s. 110 – 114. Ayrıntılı bilgi için bkz. Nezahat BAYDUR, “Die Münzen von Attaleia in Pamphylien 1”, s. 33 – 72. Nezahat BAYDUR, “Die Münzen von Attaleia in Pamphylien 2”, s. 37 – 78

³⁶⁴ A.g.k., s. 113 no. 20.

³⁶⁵ A.g.k., s. 114 no. 26.

³⁶⁶ Fernand CHAPOUTHIER, “Némésis et Niké”, s. 291 fig. 3, s. 295.

3.2.9.3. Side (Kat. no. 69. Lev. XVIII)

Melas Irmağı'nın 10 km. batısında yer alan Side'nin (Manavgat) İ.Ö. 8. yy.'da Aiolis'ten gelen Kymelilerce kurulduğu söylenir. Erken tarihine ilişkin yeterli bilgimiz olmayan kent, önce Pers ardından İskender'in egemenliğine girmiş, Diadokhlar döneminde sürekli bir çekişme konusu olmuştur. En parlak dönemini İ.Ö. 2. yy.'da yaşamış, İ.Ö. 1. yy.'da Roma idaresine girmiştir. İ.S. 3. yy. kent için, esir ticaretinin sağladığı olanaklar nedeniyle, bir başka parlak dönem olmuştur³⁶⁷.

Kent, İ.Ö. 5. yy.'dan itibaren Pers standardıyla bastırıldığı gümüş sikkelerde sembol olarak, ismiyle fonetik ilişkisi bulunan, narı kullanmıştır. Roma Çağında arka yüzde özellikle Athena ve Apollon yer alırken, Tykhe, Nike gibi mitolojik figürler, tapınak tasviri gibi mimarî öğeler de işlenmiştir. Bu dönemde nar bir sembol olarak kullanılmaya devam etmiştir³⁶⁸.

Grifon tasviri kentin İ.S. 3. yy. sikkelerinde (Kat. no. 69) diğer Pamphylia örneklerinde, özellikle Side'de, olduğu gibi arka yüzde ve kanatlı Nemesis figürünün yanında yüzü intikam tanrıçasına dönük şekilde verilmiştir. Pamphylia sikkelerinde Grifonun başının Nemesis'e dönük olması ondan gelecek bir komutu beklediğine yorumlanabilir. Bu da Grifonları Nemesis'in boyunduruk vurduğu hayvanlar olarak anlatan Nonnos'un³⁶⁹ kaynakları arasında bu türde pek çok tasvirin olduğunu düşündürebilir. Ayrıca benzer örnekler, Pamphylia'da Nemesis kültünün özellikle Roma İmparatorluk Çağında yaygın olduğunu göstermektedir.

³⁶⁷ Bkz. (199) SEVİN, s. 171.

³⁶⁸ BMC Lycia, s. 143 – 163.

³⁶⁹ Nonn. Dion. XLVIII. 370 – 392.

3.2.10. Phrygia

3.2.10.1. Hadrianopolis (Kat. no. 70. Lev. XVIII)

İkonion'a uzanan ana yol üzerinde yer alan ve Roma İmparatorluk Çağından önceki adı Thymbrion olan Hadrianopolis³⁷⁰ (Argıthanı), adını İmparator Hadrianus'tan alan ve kimi zaman idarî olarak Pisidia'ya dahil edilen bir kenttir³⁷¹. İmparatorluk Çağında darb edilen sikkelerinin başlıca tipleri, Men veya Selene, Tykhe, nehir tanrısı Karmeios, kalkanlı Nike ve Athena başıdır³⁷².

Kentin Caracalla Dönemine ait bazı sikkelerinde (Kat. no. 70) Grifon figürü arka yüzde, ayakta duran ve elinde bir arşın tutan Nemesis'le aynı yöne, sağa dönük olarak ve ayakta betimlenmiştir. Pamphylia ve Pisidia örneklerinden farklı bir şekilde - tıpkı Lykia kenti Gagae'de olduğu gibi - Nemesis'in atribüsü olan tekerlek Grifonun önünde değil, Nemesis figürünün solunda yer almaktadır³⁷³.

3.2.11. Pisidia

3.2.11.1. Baris (Kat. no. 71. Lev. XVIII)

Kestros Irmağını (Aksu Nehri) besleyen kaynakların yakınında yer alan Baris antik kentinin isminin, modern Isparta'nın adında korunduğu düşünülmektedir. Roma İmparatorluk Çağından itibaren sikke basan kentin sikkelerinde Artemis,

³⁷⁰ Bkz. (199) SEVİN, s. 208.

³⁷¹ Mary T. BOATWRIGHT, **Hadrian and the Cities of the Roman Empire**, s. 105.

³⁷² **BMC Phrygia**, s. xlv, 223 – 227.

³⁷³ Bkz. (331) IMHOOF-BLUMER, s. 233 no. 3.

Dionysos, Apollon, atlı Men, savaşan Serpent gibi tipler yer almıştır. Hıristiyanlık döneminde Pisidya bölgesine bağlı bir piskoposluk bölgesi olmuřtur³⁷⁴.

Sikkeleri zerinde Grifon tasvirine Severus Alexander döneminde ait örneklerde (Kat. no. 71) rastlarız. Karışık yaratık, bölgede yaygın olduğu şekliyle arka yüzde sağ eli göğsünde, diğer eliyle arşın tutan Nemesis figürünün sağında, n pençelerinden birisini tekerlek figürünün üzerine koymuş, oturur vaziyettedir.

3.2.11.2. Isinda (Kat. no. 72. Lev. XVIII)

şehrin adı antik kayıtlarda, ilk defa İ.Ö. 189'da konsül Manlius'un bölgeden geçişiyle ilgili olarak yer alır. İ.Ö. 25'te Galatia eyaletine dahil edilen İsinda'nın da (Korkuteli) içinde yeraldığı Güneybatı Pisidia, Vespasianus devrinde Lykia eyaletine bağlanmıştır. Kentin İ.Ö. 2. yüzyıla ait tek bir sikkesi bulunmuştur. Daha sonra kral Polemon idaresinde (İ.Ö. 39–36) sikke darb etmiştir. İmparatorluk devrinde ise Antoninus Pius'tan (İ.S. 138–161) Gallienus'a (İ.S. 260–268) kadar sikke darb etmiřtir³⁷⁵.

Grifon betimli sikkeleri Severus Alexander'ın büyük annesi Julia Maesa, Maximinus ve Volusianus³⁷⁶ örneklerinde aynı ikonografiyle grlr³⁷⁷. Katalogta yer alan, Maximinus'a ait sikkede (Kat. no. 72) n yüzde imparatorun defne çelenkli portresinin yer aldığı sikkenin arka yüzünde bir elinde arřın³⁷⁸ yer alan Nemesis

³⁷⁴ BMC Lycia, s. cx. SNG France Pamphylie Pisidie lev. 75 – 76. Mehmet ZSAIT, **Hellenistik ve Roma Devrinde Pisidya Tarihi**, s. 145 – 146. Bkz. (199) SEVİN, s. 156.

³⁷⁵ A.g.k., s. 117 – 118.

³⁷⁶ SNG v. Aul Pisidiens I, 924 – 926.

³⁷⁷ A.g.k., 833 – 836.

³⁷⁸ Nemesis, ll davranmayanları tecziye ettiği için sembollerinden birisi elinde tuttuğu ve bir ölçü aleti olan arşındır. Grifonsa  almanın öldürücü doğasını ve çabukluğunu temsil etmektedir. Nuriye KARAYAKA, **Hellenistik ve Roma Döneminde Pisidia Tanrıları**, s. 167. Bu, tanrıçanın dizginlediği Grifonlar sayesinde dünyanın dört bir yanına süratle yetiştiğini ifade eden Nonnos'un kaydından da anlaşılabilir. Bkz. Nonn. Dion. XLVIII. 370 – 392.

ayakta durmakta, sol yanında açık kanatlı bir Grifon figürü, ön pençelerinden biri yükseltilmiş olarak tekerleğin üzerinde, yer almaktadır.

3.2.11.3. Kremna (Kat. no. 73 – 74. Lev. XVIII)

Bölgenin önde gelen kentlerinden biri olarak Kestros Vadisine egemen yalçın bir tepe üzerine kurulu Kremna'nın (Girme, Çamlık Köyü) erken tarihi hakkında fazla bilgiye sahip değiliz³⁷⁹. Uçurum anlamına gelen isminin kökeni de muhtemelen bu yüksek akropolisinden kaynaklanıyordu. İ.Ö. 39- 25 tarihleri arasında Galat Kralı Amyntas'ın idaresi altında kalmıştır. Onun ölümünden sonra Galatia eyaletine dahil olan şehir, Augustus tarafından Roma kolonisi haline getirilmiştir. Şehir Probus' un hükümdarlığının ilk yıllarında Pamphylia'yı yağmalayan Lydius tarafından zaptedilmiş; fakat aynı dönemde tekrar Roma idaresi altına alınmıştır. Aurelianus döneminin (İ.S. 270 – 275) ilk yıllarında kıtlık sınıtı çeken şehre imparator tarafından ihsanda bulunulduğu bilinmektedir. Kremna'ya ait en erken sikkeler İ.Ö. 1. yüzyıla tarihlenmektedir. Şehir, Roma İmparatorluk Çağında Hadrianus'tan (İ.S. 117–138) Aurelianus'a (İ.S. 270–275) kadar sikke basmıştır³⁸⁰.

Kremna'nın Grifon tasvirli nümismatik örneklerine İ.S. 3. yy. boyunca Geta (Kat. no. 73), Philippus Arab'ın eşi Otacilla³⁸¹, II. Philippus³⁸², Decius Traianus³⁸³, Volusianus³⁸⁴, Herennius Etruscus³⁸⁵, Hostilianus³⁸⁶, ve Aurelianus'un (Kat. no. 74) sikkelerinde rastlanmaktadır. Grifon, Aurelianus'unki haricinde diğer örneklerde

³⁷⁹ Bkz. (199) SEVİN, s. 160.

³⁸⁰ Bkz. (374) ÖZSAİT, s. 134 – 136.

³⁸¹ SNG v. Aul Pisidiens II, 1454 – 1455. Grifonun yanında tekerlek figürü yoktur.

³⁸² A.g.k., 1827.

³⁸³ Bkz. (378) KARAYAKA, s. 166.

³⁸⁴ A.g.k., 1515. Grifonun yanında tekerlek figürü yoktur.

³⁸⁵ BMC Lycia s. 218 no. 13

³⁸⁶ SNG v. Aul Pisidiens II, 1497 – 1498.

Nemesis'in solunda yer alırken Aurelianus döneminde, Nehir Tanrısı Kestros'un üzerine basar biçimde betimlenen Fortuna'nın sağında yer almaktadır. Sikkelerin hepsinde arka yüzdeki figürün kanatları açık, ön pençelerinden birisi tekerleğin üzerindedir. Tıpkı kanatlı örneklerinde Nike'yle³⁸⁷ veya özellikle İskenderiye'de İsis'le senkretize edildiği gibi³⁸⁸, Nemesis'in Fortuna'yla da ilişkisi vardır. Çünkü Nemesis, asıl doğası tartışılmakla birlikte, yaşam – ölüm döngüsünden sorumlu khitonik karakteri dışında, talihine aşırı güven duyanları da cezalandıran bir kader tanrıçasıdır. Dolayısıyla Fortuna figürünün yanındaki Grifonun bir pençesinin yine tekerlek üzerinde gösterilmesi olağandır. Nemesis'in Kremna'daki varlığı, adalet dağıtıcı rolüyle, yazıtlarda da ortaya konulmuştur³⁸⁹.

3.2.11.4. Pednelissos (Kat. no. 75. Lev. XVIII)

Selge'den batıya doğru gidilirken Kestros Irmağının doğusundaki ilk büyük yerleşim Pednelissos'tur³⁹⁰ (Bodrumkaya). Pisidia'nın güneyinde yer alan ve Polybios dışındaki kaynaklarda kısaca bahsedilen kent, İ.Ö. 102'de bölgenin diğer şehirleriyle birlikte Kilikia eyaletine bağlandı. İ.Ö. 50'de Kilikia'da prokonsüllük yapan Cicero'nun Curio'ya yazdığı mektuplarda adı – muhtemelen yerel ismi olan - Pindenissos şeklinde geçmektedir³⁹¹. Kentin, Roma İmparatorluk Çağında Traianus'tan Gallienus zamanına kadar olan sikkeleri bilinmektedir³⁹².

³⁸⁷ Bkz. (366) CHAPOUTHIER, s. 287 – 303. Bkz. (378) KARAYAKA, s. 164.

³⁸⁸ Bkz. (9) FLAGGE, s. 106. Bkz. (30) DELPLACE, s. 329 – 330.

³⁸⁹ Bkz. (378) KARAYAKA, s. 163 – 164. Hüseyin KÖKER, “Sikkeler Işığında Kremna Kenti Tanrıları”, s. 680.

³⁹⁰ Bkz. (199) SEVİN, s. 159 – 160.

³⁹¹ Gül IŞIN, “The Ruins at Kozan – Bodrumkaya: Pednelissos”, s. 111 – 112, dn. 18.

³⁹² Bkz. (374) ÖZSAİT, s. 112 – 113, dn. 546.

Grifon, Commodus dönemi sikkelerinde (Kat. no. 75), geleneksel tasvirlerine uygun olarak arka yüzde, elinde dizgin tutan Nemesis'in önünde küçük ve belirsiz bir figür olarak yer almaktadır³⁹³.

3.2.11.5. Termessos (Kat. no. 76. Lev. XVIII)

Pisidia'nın güneybatı ucunda, Solymos Dağı üzerinde kurulan Termessos (Güllük), bölgenin önde gelen yerleşimlerinden birisidir; fakat adı Hitit metinlerinde geçmesine rağmen, kent düzeyine ancak Hellenistik Çağda ulaşmıştır. Şehir, adını ilk kez, İskender'e gösterdiği direnişle duyurmuştur. İ.Ö. 2. yy.'dan itibaren Roma yanlısı bir tutum takınmış, Pergamon Krallığıyla da dostane ilişkiler sürdürmüştür³⁹⁴.

İ.Ö. 1. yy.'dan Roma İmparatorluk Çağına kadar – bazı fasıllar dışında - sikke darb edilmiş, Roma Çağında da tanrı ve kahraman betimleri ön yüz tipi olarak kullanılmış ve sikkelerde otonom olduğuna dair yazılar yer almıştır ki bunlar da nisbeten bağımsız olduğunun göstergeleridir³⁹⁵.

Kentin İ.S. 3. yy.'da darb edilen sikkelerinde (Kat. no. 76) Grifon betimlemesine rastlarız. Ön yüzünde defne çelenkli Zeus başının yer aldığı bu sikkelerin arka yüzünde elinde meşale tutan Nemesis figürünün yanında, pek çok Pamphylia ve Pisidia örneğinde gördüğümüz gibi tek pençesi tekerleğin üzerine yükseltilmiş küçük bir Grifon tasviri bulunur. Nemesis, Pisidia Bölgesinde İ.S. 2.

³⁹³ SNG v. Aul Pisidiens I, 1206; BMC Lycia, s. 234 no. 4.

³⁹⁴ Bkz. (199) SEVİN, s. 161.

³⁹⁵ Bkz. (374) ÖZSAİT, s. 105 – 107.

yy.'dan itibaren kutsanmaktaydı. Termessos'ta ise, Adrasteia epitetiyle tapınım gördüğü bilinmektedir³⁹⁶.

3.2.12. Troas

3.2.12.1. Aleksandreia Troas (Kat. no. 77. Lev. XIX)

İ.Ö. 310'da Büyük İskender'in "tek gözlü" (Monophthalmos) lâkabıyla meşhur komutanlarından Antigonos tarafından çevredeki birkaç kentin nüfusunu göçürmek sûretiyle kurulmuş ve Antigoneia adıyla anılmıştır³⁹⁷. İskender sonrasında bu şekilde birkaç yerleşimin birleştirilmesi yoluyla kurulan kentlerin kısmen başarılı olmuş tek örneği olan kent, İ.Ö. 301 yılındaki İpsos Savaşı sonrasında Lysimakhos'un egemenliğine girmiş ve adı Aleksandreia Troas (Dalyan Köyü) olarak değiştirilmiştir. Kent, Augustus zamanında bir Roma kolonisi hâline getirilmiş, aynı dönemde yapay limanı sayesinde zengin bir ticaret merkezine dönüşmüştür³⁹⁸.

Aleksandreia Troas'ta Hellenistik Çağdan itibaren basılan sikkelerin yaygın tipi tanrı Apollon'dur. Hellenistik Çağda ön yüzde Apollon başı, arka yüzde ise tanrının atribüleri olan tripod veya lyra bulunmaktaydı. Roma kolonisi olduğu dönemlere ait sikkelerde ise ön veya arka yüzde şehrin personifikasyonu ve koloni olduğunu belirten lejantlarla (COL TROA), yer alıyordu. İmparatorluk Çağı boyunca

³⁹⁶ Bkz. (378) KARAYAKA, s. 167. Nonn. Dion. XLVIII. 449.

³⁹⁷ Elmar, SCHWERTHEIM, "Die Beinahe-Hauptstadt des Römischen Reiches: Neue Forschungen und Ausgrabungen in Alexandreia Troas (Türkei) erhellen die Geschichte der antiken Stadt", s. 64.

³⁹⁸ Bkz. (199) SEVİN, s. 67 – 68.

Apollon'un Smintheus kültüyle ilgili heykel tasvirinin yer aldığı çok sayıda sikke darb edilmiştir³⁹⁹.

Grifon tasvirli sikkelerini İ.S. 3. yy.'da görmekteyiz. Bu sikkelerde tıpkı Kyzikos'un İ.Ö. 4. yy.'a ait sikkesinde olduğu (Kat. no. 63) gibi⁴⁰⁰ sık karşılaşmadığımız bir ikonografiyle, tanrı Apollon Grifonun üzerinde⁴⁰¹ resmedilmiştir (Kat. no. 77). Kyzikos sikkesinde figür yukarı doğru yükselirken, Aleksandreia Troas'ın geç örneğinde tanrı koşa sıçraya giden bir Grifonun üzerinde bir elini başına kaldırmış, diğer elinde lyra tutmaktadır. Grifon, kanatları açık, ön ayakları ileri doğru uzatılmış vaziyette ve başı tanrıya dönük olarak betimlenmiştir. Ağzı açık, kulakları sivridir ve bir "ölüm kuşu"ndan beklenmeyecek biçimde Apollon'un evcil ve neşeli köpek yavrusu gibi koşmaktadır.

Aleksandreia Troas'ın sikkeleri bize kentin Apollon Smintheus'u kutsadığını göstermektedir. Ayrıca batı kapısından başlayan yol kenti doğrudan Smintheus Tapınağına bağlamaktaydı⁴⁰². Diğer yandan Smintheion'da ele geçen ve İ.Ö. 165 yılına ait olan en erken tarihli yazıt, Aleksandreia Troas vatandaşları tarafından Apollon'u onurlandırmak için dikilmiştir⁴⁰³. Strabon bu kültün kaynağının Girit olduğunu, göçmenlerin bir kehanetin bildirdiği şekilde topraktan çıkan tarla farelerinin silahlarını yemesi üzerine bölgeyi iskân ettiklerini belirtir⁴⁰⁴. Sminthos sözcüğünün de Girit dilinde fare anlamına gelmesi bu antik iddianın dayanaklarından⁴⁰⁵.

³⁹⁹ BMC Troas, s. 9 – 32.

⁴⁰⁰ A.g.k., s. 27 dn.

⁴⁰¹ Bkz. (89) BELLINGER, s. 137, 149. Bkz. (6) LENGGER, s. 217.

⁴⁰² Nurettin ARSLAN – B. Böhlendorf ARSLAN, *Assos. Taşın Hayat Verdiği Kent*, s. 14.

⁴⁰³ Bkz. (182) GÜRDAL, s. 72.

⁴⁰⁴ Strab.XIII.604.48.

⁴⁰⁵ Coşkun ÖZGÜNEL, *Smintheion. Troas'ta Kutsal Bir Alan*, s. 12 – 13.

L. Lazzarini Assos'taki Grifonlu sikkelerin Apollon Smintheus kültüyle ilgili olduğunu belirtmiştir. Oysa Assos'un hiçbir Grifonlu sikkesinde tanrı Apollon yer almaz⁴⁰⁶. Bununla birlikte söz konusu bağlantıyı Aleksandreia Troas'ta kurmak daha anlamlıdır.

3.2.12.2. Assos (Kat. no. 78 – 86. Lev. XIX)

Yerli halkını Lelegler'in oluşturduğu kentin eski adının Pedasos olduğu sanılmaktadır; fakat Satnioeis Irmağı (Tuzla Çayı) kıyısında yer alan ve İlyada'da da adı geçen⁴⁰⁷ Pedasos'la Assos'un (Behramkale) aynılığını kanıtlayacak yeterli veri bulunmamaktadır. Assos, İ.Ö. 7. yy.'da Lesbos Adasındaki Methymna şehrinden gelen Aiol kökenli göçmenler tarafından iskân edilmiş, İ.Ö. 545'te bütün Batı Anadolu ile birlikte Pers egemenliğine girmiştir. Attika – Delos Deniz Birliğinin de ilk üyelerinden olan şehir, İskender'in seferlerini ve ölümünü takiben Seleukos idaresine geçmiş, İ.Ö. 188'deki Apameia Barışından sonra ise Bergama Krallığına dahil olmuştur. Krallığın veraset yoluyla Roma'ya kalmasıyla Asia eyaletine katılan Assos, Geç Antik Çağda da bir piskoposluk merkezi olarak önemini sürdürmüştür⁴⁰⁸.

En erken Assos sikkeleri İ.Ö. 5. yy.'ın ikinci çeyreğinden itibaren gümüşten darb edilmiştir. Aynı yüzyılın sonlarından itibaren gümüşün yanı sıra bronz sikkelerin de kullanıldığı kentte İskender'in ölümünden sonra ön yüzde Herakles tipiyle gösterildiği gümüş tetradrahmleri de basılmıştır. İ.Ö. 4. yy.'dan İ.Ö. 2. yy.'a

⁴⁰⁶ Bkz. (6) LENGGER, s. 217.

⁴⁰⁷ Hom.İl.XXI.85 – 87.

⁴⁰⁸ Bkz. (199) SEVİN, s. 69 – 70. Bkz. (402) ARSLAN, s. 34 – 43.

kadar Athena başının yaygın bir ön yüz tipi olduğu kentte sikke basımı Roma İmparatorluk Çağında da sürer ve Severus Alexander zamanında son bulur⁴⁰⁹.

Assos'un en erken gümüş darpları üzerinde Grifon tasvirleri görülür. Bronz örnekler üzerinde de aynı tipler kopyalanmıştır. Kentin ikinci ve dördüncü serileri dışında tüm sikke serileri içerisinde Roma İmparatorluk Çağına kadar Grifon temel tiptir⁴¹⁰. İ.Ö. 479 – 450'ye tarihlenen gümüş sikkelerde Grifon çizgisel bir bordür içinde yer alırken arka yüzde kare inkus içinde kükreyen arslan başı bulunur (Kat. no. 78). Grifon, ön pençelerini kaldırmış vaziyette uzanmaktadır. Dolgun kanatları yukarı doğru açılmış ve başının hemen üzerine kadar kıvrılmıştır. Kuyruğu kanadıyla temas edecek kadar kalkık bir "c" şeklindedir. Figürün ağzı açık, göz yuvarlağı vurguludur.

İ.Ö. 5. yy.'a tarihlenen bir obolde (Kat. no. 79) benzer pozisyonda, bu defa sağa dönük olarak, verilen Grifon, ön pençeleriyle sikkenin kesim çizgisine yaslanmakta, arka ayaklarından destek alarak şahlanmak üzere gösterilmektedir. Arka yüzde yine arslan başının eşlik ettiği bu örnekte vücut daha ince işlenmiş, kanatlar da aynı incelikte yukarı kalkık, kıvrımlı olarak resmedilmiştir. Figürün ince bir boynu, açılmış ağzı ve sivri kulakları vurgulanmıştır.

Grifon, İ.Ö. 4. – 3. yy. boyunca ön yüzünde miğferli Athena başının bulunduğu bronz sikkelerde bir arka yüz tipi olarak kullanılır. Temel tip olarak birbiriyle benzeşen bu örneklerde işleniş açısından bazı farklılıklar görülmektedir. Kat. no. 80'deki örnek "S" şeklindeki kuyruğu, açık ve ikincisi de belli olacak şekilde yan yana verilen doğal kanatları ve yalın vücut yapısıyla uzanmış olarak betimlenmiştir. Ön pençeleri ileride duran figürün kıvrımlı, ince bir boynu vardır ve ağzı kapalıdır. Kat. no. 81'deki örnek ise yine uzanan bir Grifondur. Diğerinden farklı

⁴⁰⁹ BMC Troas, s. 36 – 39. Bkz. (402) ARSLAN, s. 47 – 48.

⁴¹⁰ Bkz. (6) LENGGER, s. 216 – 217.

olarak figürün kanatları vücudundan çıktığı kısımda daha dolgun, yukarı doğru açıldığı noktada yer alan tüylere daha ayırık çizgilerle yansıtılmıştır. Yine “S” şeklinde olan kuyruğu vücuduna bitişiktir. Benzer biçimde ağzı kapalı olan karışık yaratığın gözleri ve sivri kulakları belirgindir.

İskender’in ölümünden sonra onun gümüş tetradrahmilerini basan kentler içinde Assos’un da yer aldığı önceki bölümlerde vurgulanmıştır. Bu sikkelerde temel tipler ön yüzdeki Herakles / İskender ve arka yüzde tahtında oturan Zeus’tur. Grifon betimli sikkelere sahip bazı başka kentlerde de gördüğümüz bu örneklerde figür benzer bir ikonografiyle yansıtılmıştır. Uzanmış olarak resmedilen bu Arslan - Grifonlarla ilgili semiyotik açıklamalara⁴¹¹ Phokaia sikkelerini anlatırken (Kat. no. 14) değinilmişti.

Roma İmparatorluk Çağında Grifon ikonografisi esaslı bir değişikliğe uğramaz ve Antoninler dönemi sonuna kadar aynı kalır. Commodus’tan itibaren sikkeler üzerinde Grifon görülmez⁴¹². Augustus Döneminde uzanmış vaziyette verilen; ancak zeminden çok fazla yükselen karnı sebebiyle koşar bir görünüm çizen Grifonun, kalkık eğri bir bıçak ucu gibi yukarı yükselen kanatları (Kat. no. 83), aynı dönemin diğer örneklerinde (Kat. no. 84) sırtta paralel uzanacak şekilde betimlenmiştir. Kat. no. 83’teki ağzı açık, sivri kulaklı, göz yuvaları belirgin örnek, gerçek bir uzanma pozisyonunda sonraki örneklerde de sağa veya sola dönük olarak tekrarlanmıştır (Kat. no. 85 – 86).

Assos sikkelerindeki Grifonlar kentin baş tanrısı olan Athena ile ilişkilidir⁴¹³. Kentte, tanrıça Athena adına inşa edilmiş, Arkaik Dönemden günümüze ulaşan

⁴¹¹ Bkz. (15) HILL, s. 158 – 159.

⁴¹² Bkz. (6) LENGGER, s. 217.

⁴¹³ Bkz. (6) LENGGER, s. 219.

Anadolu'nun en eski peripteros planlı Dor Tapınağı yer almaktadır⁴¹⁴. Tapınakta sadece ön ayağı belirgin köşe akroteri parçaları ele geçmiştir. D. Baykan, Hangi karışık yaratığa ait olduğu belirsiz olan bu parçaların, metop ve frizlerde yer alan karşılıklı Sfenks figürlerine dayanarak bitkisel görünümlü orta akrotere dönük bakışimli iki Sfenks olması gerektiğini ileri sürmüş ve buna uygun bir restitüsyon denemesi yapmıştır⁴¹⁵. Kutsal ağaç veya hayat ağacının karşılıklı iki karışık yaratık tarafından korunması geleneği kaynağını İ.Ö. 2. bin Suriye – Filistin bölgesi tasvir sanatlarından almaktadır. Arkaik Dönem Chiusi vazolarına, Korinthos seramiğine, Klazomenai lâhitlerine de yansıyan bu düzenleme Assos Athena Tapınağı köşe akroterlerinin nasıl yerleştirilmesi gerektiğine ilişkin bir fikir vermektedir⁴¹⁶; fakat bu akroterlerin Sfenks olabileceğine ilişkin net bir kanıt sağlamazlar. Nitekim Küçük Asya'da bulunan terrakottalar üzerinde yükseltilmiş ön pençelerinin arasındaki hayat ağacını koruyan karşılıklı Grifon figürleri de bilinmektedir⁴¹⁷.

Lenger ise Baykan'ın aksine, Ionia bölgesinin en eski tapınaklarından olan Phokaia Athena Tapınağı'nda 2005 yılı kazılarında ele geçen ve tapınağı süslediği düşünülen tuf taşından Grifon protomlarına⁴¹⁸ dayanarak, tıpkı Phokaia'da tanrının sembolü olan ve sikkelerde de tüm dönemler boyunca yansıtılan Grifonların tapınağın da sembolleri olduğu düşüncesinden yola çıkıp, Assos Athena Tapınağına ait, tuf taşından köşe akroterlerinin de Grifon olması gerektiği sonucuna ulaşır⁴¹⁹.

⁴¹⁴ Daniş BAYKAN, *Assos Athena Tapınağı Heykeltraşlık Eserleri ve Bölgesel Mitolojiyle Bağlantıları*, s. 10.

⁴¹⁵ A.g.k., s. 58; lev. 55b.

⁴¹⁶ A.g.k., s. 29 – 31. Grifonların Kutsal ağacın koruyucusu rolü için Bkz. (25) FRANKFORT, s. 107 – 108. Bkz. (71) SEVİN, s. 35, Res. 30 – 31. Ayrıca bkz. (42).

⁴¹⁷ Bkz.(32) DIERICHS, s. 196, lev. 97.

⁴¹⁸ Bkz. (99) ÖZYİĞİT, s. 417.

⁴¹⁹ Bkz. (6) LENGGER, s. 219.

Böylece Assos sikkelerinde Athena ile Grifon arasında kurulan ilişkinin tapınakta da somutlaşması, karışık yaratığa ilişkin sikke betimlerinin doğrudan Athena kültüyle bağlantılı olduğu düşüncesiyle anlamlı bir şekilde örtüşmektedir.

3.3. Küçük Asya Dışındaki Örnekler

Konumuzun öznesi olan Küçük Asya sikkelerindeki sembolik ve ikonografik çeşitliliğe ulaşmamakla birlikte bu coğrafya dışında da Grifon betimli sikkelere rastlamaktayız. Burada kısaca diğer coğrafyalarda Grifonun sikkelere yansıtıldığı örneklerden bazılarına değineceğiz.

3.3.1. Abdera

İ.Ö. 654'teki ilk Yunan kolonizasyonundan önce Fenikeliler tarafından iskân edilen Trakya kenti Abdera, adını da Fenike dilinden almıştır. Fenikeliler'in bölgedeki varlığı Thasos Adası dolayısıyla Herodotos tarafından da doğrulanır. Yunanlıların şehri ilk iskânı Klazomenailılar, ikinci iskânı ise İ.Ö. 545'te Persler'den kaçan Teoslular tarafından gerçekleştirilmiştir⁴²⁰.

Abdera sikkeleri hakkında en kapsamlı çalışma J. M. F. May tarafından yapılmış, kazı sikkeleri ve defineler üzerinde yapılan araştırmalar da onun ulaştığı sonuçları doğrulamıştır⁴²¹. May, Abdera sikkelerini dokuz evre halinde incelemiştir⁴²². Bu evreler içerisinde Grifonu İ.Ö. 6. yy. ila 4. yy. arasında belli bir ikonografik şema hâlinde çeşitli arka/ön yüz tiplerine eşlik eden bir ön/arka yüz tipi olarak izleyebilmekteyiz⁴²³. Arka yüzünde inkus⁴²⁴, tripot⁴²⁵, Hermes⁴²⁶, Apollon başı⁴²⁷,

⁴²⁰ Bkz. (242) GRAHAM, s. 44 – 48. Herodotos'taki kayıt için bkz. Hdt. II. 44.

⁴²¹ Katerina CHRYSSANTHAKI-NAGLE, *L'histoire Monétaire D'Abdère en Thrace*, s. 32.

⁴²² John Maunsell Frampton MAY, *The Coinage of Abdera (540 – 345 BC)*, 1. Evre (540/35–520/15), s. 49 – 66; 2. Evre (520/15–492), s. 67 – 81, 3. Evre (492–473), 4. Evre (473–449/8), s. 82 – 142, 5. Evre (439/7–411), s. 143 – 176, 6. Evre (411–386/5), s. 177 – 237, 7. Evre (386/5–375), 8. Evre (375/3–365), 9. Evre (365–350/45), s. 238 – 293. Ayrıca bkz. (30) DELPLACE, s. 96 – 101.

⁴²³ *SNG Manchester* vol. VII, 762 – 768.

⁴²⁴ NAC Auction 48 (21.10.2008) Lot: 69. MAY, a.g.k., no: 54.

⁴²⁵ NLM Auction 145 (05.01.2009) Lot: 13. MAY, a.g.k., no: 348.

⁴²⁶ Baldwin's Auction Ltd. Autumn 2008 Argentum Auction (08.11.2008) Lot: 531. MAY, a.g.k., no: 428.

⁴²⁷ Stack's Auction Coin Galleries September 2008 (10.09.2008) Lot: 558. MAY, a.g.k., no: 545.

oturan Herakles⁴²⁸, üzüm salkımı⁴²⁹ olduğu gibi ön yüzünde petasoslu Hermes başı⁴³⁰ ve Apollon başının⁴³¹ yer aldığı örnekler de mevcuttur ve Grifon sola dönük olarak genelde oturur biçimde betimlenmiştir. Nagle'ın çalışmasıyla Abdera sikkeleri sonraki zaman dilimleri de dâhil edilerek on dört evreye ulaşılmış, son evrede Roma İmparatorluk Çağı sikkeleri değerlendirilmiştir⁴³². Buna göre Roma Çağında Abdera'nın, Maroneia ve Thasos'ta eski ikonografiye sadık kalınmış olmasına rağmen pseudo-otonom sikkelerinin olmadığı ve Grifonun hiçbir şekilde kullanılmadığı anlaşılmaktadır⁴³³.

Abdera'nın mühürlü amphoralarında da yer alan Grifon, gerek Teos'un gerek koloni kenti Abdera'nın önde gelen sembolü sayılmaktadır. Nagle'a göre Abdera'da Grifonu Dionysos kadar Apollon'la da ilişkilendirmek mümkündür. İki tanrıyla da apotropeik bağı olan Grifon Abdera'da Dionysos'un şarap dolu kadehinin koruyucusu iken, ki bunu Teos sikkelerinde de (Kat. no. 36) görürüz⁴³⁴, İskit ülkesinde Apollon'un altınlarının muhafızıdır. Diğer yandan Bu Hyperbore mitosunun İonialı kökeni Arkaik Dönemin sonuna tarihlenir ve Grifonun Dionysos'a bağlanmasından çok daha erken dönemde ortaya çıkıp gelişmiş bir tradisyonu oluşturur. Ayrıca yine Nagle'a göre Apollon'un kentin koruyucu tanrısı olabileceğine ilişkin nümismatik açıdan iki argümana sahip bulunmaktayız. Bunlardan ilki Apollon Derainos adlı yerel tanrının kült heykelinin iki ayrı versiyonunun Abdera sikke memurları Apollas ve Kallianakas'ın sikkelerinde

⁴²⁸ LHS Numismatik Auction 102 (29.04.2008) Lot: 105. MAY, a.g.k., no: 391. Thasos'ta, Tyros'ta da kültü bulunan ve Fenikeliler'le ilişkilendirilen bir tanrı olarak Herakles'e ait tapınağın bulunması hemen karşısındaki Abdera için Fenike varlığını teyid eden bir bulgu olarak Herodotos'ta geçer. Bkz. Hdt. II. 44.

⁴²⁹ Stack's Auction Stack & Kroisos Collections (14.01.2008) Lot: 2161. MAY, a.g.k., no: 275.

⁴³⁰ Heritage Auctions 2007 September Long Beach, CA Signature Coin Auction (27.09.2007) Lot: 50181.

⁴³¹ Stack's Auction Coin Galleries February 2007 (21.02.2007) Lot: 60. MAY, a.g.k., no: 545.

⁴³² Bkz. (421) CHRYSSANTHAKI-NAGLE, s. 325 – 382.

⁴³³ A.g.k. s. 327 – 329.

⁴³⁴ SNG v. Aul. Ionien 2262. BMC Ionia s. 313 no: 30 – 31.

görülmesidir. Diğer argüman ise defne çelenkli Apollon başının May'in tasnifindeki sekizinci evreden itibaren sikkelerde sabit bir tip olarak görülmek suretiyle Dionysos'un yerini almış olmasıdır. Bu nümismatik kanıtlara karşın epigrafik belgeler Abdera'nın baştanrısı olarak Dionysos'u göstermektedir⁴³⁵. Teos'tan bağımsız olarak ele alınamayacağına göre Abdera'da da Grifonu Dionysos'la ilişkilendirmek daha doğru bir yaklaşım olacaktır.

3.3.2. Taurus Khersonesos'u

Antik kaynaklardan öğrendiğimize göre Herakleia'nın kolonisi olan kent⁴³⁶, buradan gelen göçmenlerce İ.Ö. 5. yy.'ın sonunda iskân edilmiştir⁴³⁷. Ksenophon tarafından da güzel ve gelişmiş olarak tanımlanmış⁴³⁸, İskit ülkesinde olması dolayısıyla Hellen varlığına karşın bazı kaynaklarca bölge barbarların elinde gösterilmiştir⁴³⁹.

İ.Ö. 4. yy. ila 2. yy. arasında otonom evre olarak adlandırılan dönemde sikkeler hacim ve tip olarak değişik varyasyonlar halinde darp edilmiştir⁴⁴⁰. İ.Ö. 4. yy.'da Grifon gerek ön yüzde gerek arka yüzde betimlenmiştir. İ.Ö. 2. yy.'da ön yüzünde Athena'nın yer aldığı sikkelerde bir arka yüz tipi olarak karşımıza çıkmayı sürdürmüştür⁴⁴¹.

⁴³⁵ Bkz. (421) CHRYSSANTHAKI-NAGLE, s. 95 – 96. Magistratların söz konusu sikkeleri için bkz. MAY, a.g.k., no: 349 – 350 (Kallianaks) ve 449 – 453 (Apollas)

⁴³⁶ Strab. XII.3.6.

⁴³⁷ V. A. ANOKHIN, *The Coinage of Chersonesus*, s. 1.

⁴³⁸ Xen. An. V.VI.25.

⁴³⁹ Bkz. (264) IŞIK, s. 199.

⁴⁴⁰ Bkz. (435) ANOKHIN, s. 11.

⁴⁴¹ Özhan ÖZTÜRK, *Pontus*, s. 873.

Pomponius Mela'nın⁴⁴² toprağı zengin olan İskit bölgesinde Grifonların altın koruyucu rolüne yaptığı atıf bu uzak coğrafyada da muhafız olarak görüldüklerini ortaya koymaktadır. Kaldı ki İskit sanatına ait kimi plastik uygulamalarda Grifonların mücadele sahnelerinde betimlenmesi bu ve benzeri yazınsal kayıtları desteklemektedir⁴⁴³.

Sadece sikkeler üzerindeki beraber kullanımları değil, başka verileri de değerlendirdiğimizde Grifonun bağlantılı olduğu tanrılara dair farklı sonuçlara ulaşabiliriz. Kentte Artemis Tauropolos'a tapınıldığı bilinmektedir. Bunu, sikkeler üzerinde yer alan boğa tasvirleri de doğrular⁴⁴⁴. Diğer yandan Strabon'un Artemis'i bir Grifon üzerinde doğarken betimleyen ve Elis'teki Artemis Alpheionia Tapınağında yer alan resimlerden bahsetmesi⁴⁴⁵ ve aynı bölgede yer alan Pantikapeon'da Artemis'in bu defa Grifon üzerinde yer alan kardeşi Apollon'la resmedilmesi⁴⁴⁶ Khersonesos bağlamında da benzer bir ilişkiyi düşündürmektedir.

3.3.3. Pantikapeon

Kırım yarımadasının en doğusunda, Kimmer Boğazının kıyısında İ.Ö. 7. – 6. yy.'larda Miletoslular tarafından kurulmuş bir Yunan kolonisidir. Kentte İ.Ö. 6. yy.'ın ikinci yarısından itibaren gümüş, İ.Ö. 4. yy.'dan itibaren de altın ve bronz sikkeler basılmıştır. Kentin sikkelerinde Pan portresi başta olmak üzere Poseidon ve Apollon gibi tanrıların portreleri de yer almıştır⁴⁴⁷.

⁴⁴² Mela II.1. 1; III. 7. 2.

⁴⁴³ Jale Özlem OKTAY, **Türk Sanatında Grifon Tasvirleri**, s. 190.

⁴⁴⁴ Bkz. (439) ÖZTÜRK, s. 873.

⁴⁴⁵ Strab. VIII. 3. 12.

⁴⁴⁶ Bkz. (9) FLAGGE, s. 75.

⁴⁴⁷ Bkz. (439) ÖZTÜRK, s. 888 – 889.

İ.Ö. 4. yy.'da kente ait sikkelerde ön yüzde Pan yer alırken arka yüzde ağzında mızrak tutan ve bir buğday başağının üzerinde hareket halinde resmedilmiş, boynuzlu, arslan vücutlu Grifon (Lev. X Res. 44) yer alır⁴⁴⁸. Buğday başağı antik kayıtların belirttiği gibi bölgenin bereketli toprağına⁴⁴⁹ yapılan bir atıf olmalıdır. Yine İ.Ö. 4. yy. sikkeleri üzerinde protom olarak da kullanılan Grifon resminin altında bulunan Mersin Balığı da⁴⁵⁰ Herodotos'tan öğrendiğimize göre İskit ülkesinde, Borysthenes Irmağında (Dinyeper) bol miktarda tutulmaktaydı. Aynı şekilde Strabon da Karadeniz'de bu balığın avlandığından bahseder⁴⁵¹. Bölgenin kara ve deniz ürünleri açısından zengin oluşuna antik literatürün yer altı zenginlikleri açısından da değindiğini biliyoruz. Mela'ya göre İskitya, toprağı zengin olan bir bölgedir ve Grifonlar bir yer altı zenginliği olan altını şaşırıcı biçimde sevip muhafaza ederler⁴⁵².

Pantikapeon'da Grifonun Pan'la doğrudan bir ilişkisini kurmak güçtür. Arkadia kökenli ve Grimal'in tabiriyle "rüstik idillerin pitoresk daiomonu"⁴⁵³ olan bu ikincil tanrısal figür belki de bu bereketli toprağın bir başka koruyucu unsuru olarak kabül görmekteydi.

Hyperbore olarak adlandırılan bu bölgenin halkı Apollon'un hizmetçileri olarak bilinirdi⁴⁵⁴ ve sikkelerden büyük bir Apollon Tapınağının varlığı da teyid edilmektedir⁴⁵⁵. Bazı araştırmacılara göre Teos ve Phokaia'da Grifonun sikke tipi olarak seçilmesinin nedeni Bosphorus bölgesiyle ticarî ilişkilerdir. Bazı araştırmacılar ise bunun sebebini ticarete değil Apollon Hyperbore kültürüne

⁴⁴⁸ Bkz. (30) DELPLACE, s. 217. Bkz. (10) HEAD, s. 238 – 239.

⁴⁴⁹ Mela II.1. 1; III. 7. 2.

⁴⁵⁰ NAC Auction 46 (02.04.2008) Lot: 861.

⁴⁵¹ Strab. VII.3.18.

⁴⁵² Mela II.1. 1; III. 7. 2.

⁴⁵³ Bkz. (67) GRIMAL, s. 599.

⁴⁵⁴ Pind. I. O. III. 16 – 17.

⁴⁵⁵ Bkz. (86) HIND, s. 490.

bağlarlar⁴⁵⁶. Unutulmaması gereken nokta bu Anadolu şehirlerinde gerek sikke darbının gerek Grifon betimlerinin daha eskiye dayanmasıdır. Fakat Grifonlar hakkındaki tradisyon Anadolu'dan çok önce bu bölgede yayılmış olmalıydı. Muhtemelen bahsi geçen kült ve Grifon efsaneleri Herodotos'un da kaydettiği gibi⁴⁵⁷ bölge hakkında eser veren ve İ.Ö. 7. yy.'da buralara seyahat eden⁴⁵⁸ Aristeas'tan da önceye dayanmaktadır.

3.3.4. Diğer Örnekler

Akdeniz dünyasında ve hatta bu dünyanın periferisinde kalan birbirinden uzak pek çok bölgede İ.Ö. 5. yy.'dan İ.S. 3. yy.'a kadar Grifon tasvirli sikkeler darp edilmiştir. Karadeniz'in kuzeyindeki Maeotis'in kıyısında yer alan Sinde'nin⁴⁵⁹ İ.Ö. 4. yy. sikkelerinde, Hellas'ta Leukas⁴⁶⁰, Korinthos⁴⁶¹, Locris⁴⁶², Ambracia'da⁴⁶³ ve Atina'nın yeni stil sikkelerinde⁴⁶⁴ fantastik figürü görürüz. İtalya'nın Bruttium⁴⁶⁵ bölgesinde Hera ve Pan betimleriyle birlikte karşımıza çıkar.

Hellenistik kralların sikkelerinde de Grifona rastlarız. İskender'in doğu darphanelerinde basılan sikkelerinde⁴⁶⁶ veya İskender'den sonraki kralların – örneğin

⁴⁵⁶ Bkz. (30) DELPLACE, s. 365 – 372. Bkz. (6) LENGGER, s. 217.

⁴⁵⁷ Hdt. IV. 13, 14, 15

⁴⁵⁸ Bkz. (56) BIGWOOD, s. 302.

⁴⁵⁹ A.g.k., s. 423.

⁴⁶⁰ İ.Ö. 5. yy. **BMC Corinth**, s. 131 no. 76.

⁴⁶¹ İ.Ö. 4. yy. A.g.k., s. 15 no. 154.

⁴⁶² İ.Ö. 4. yy. **BMC Central Greece**, s. 4 no. 27 – 34.

⁴⁶³ İ.Ö. 3. – 2. yy. **BMC Thessaly**, s. 96 no. 29.

⁴⁶⁴ İ.Ö. 2. – 1. yy. Bkz. (10) HEAD, s. 317, 322; **BMC Attica**, s. 37 no. 326; Bkz. (30) DELPLACE, s. 220.

⁴⁶⁵ İ.Ö. 4. yy. Bruttium'da Pandosia: Bkz. HEAD, a.g.k., s. 90.

⁴⁶⁶ Bkz. (15) HILL, s. 159 – 160.

Makedonya'da V. Philippus, Perseus ve VI. Philippus⁴⁶⁷, Suriye'de I. Demetrios⁴⁶⁸ - darplarında bu karışık yaratık kullanılmıştır.

Salt Yunan dünyasında değil, İ.Ö. 3. yy.'da Latium'daki Alba Fucentis'te⁴⁶⁹ ön yüzünde Hermes'in yer aldığı sikkelerde, İ.Ö. I. yy.'da Roma'da darp edilmiş denariuslarda Diana⁴⁷⁰ veya Juno Sospita'yla⁴⁷¹ (Lev. X Res. 45) birlikte yer alır. Britanya'nın güneydoğusunda Geç Demir Çağına (İ.Ö. 1. yy. sonu – İ.S. 1. yy. başı) tarihlenen ve Augustus'la ilişkilendirilen bir Romanizasyonu yansıtan sikke imajlarında (Lev. X Res. 46) bile Grifona rastlarız⁴⁷².

Sonraki dönemlerde, Nemesis'in sembolü olan tekerlekle birlikte Roma İmparatorları Domitianus⁴⁷³, Hadrianus⁴⁷⁴ (Lev. X Res. 48) ve Antoninus Pius'un⁴⁷⁵ İskenderiye'de darp edilen sikkelerinde, Gallienus'un ise Roma darplı bronz Antoninianuslarının⁴⁷⁶ arka yüzünde, yürür veya oturur vaziyette resmedilmiştir.

Diğer yandan Parth Kralları IV. Phraates'in İ.Ö. 1. yy.'ın ikinci yarısında darp edilen tetradrahmilerinde⁴⁷⁷, Gotarzes'in İ.S. 1. yy.'ın ilk yarısına ait bronz

⁴⁶⁷ Bkz. (30) DELPLACE, s. 220 – 221.

⁴⁶⁸ İ.Ö. 2. yy. **BMC Syria**, s. 49 no. 58.

⁴⁶⁹ Latium'da Alba Fucentis: Bkz. (10) HEAD, s. 23; **BMC Italy**, s. 44 no. 2.

⁴⁷⁰ C. Herbert A. GRUBER, **Coins of the Roman Republic in the British Museum vol. 1. Aes rude, aes signatum, aes grave and Coinage of Rome from BC 268**, s. 239 no. 1765.

⁴⁷¹ A.g.k., s. 378 no. 3060; bkz. (30) DELPLACE, s. 329.

⁴⁷² John CREIGHTON, **Coins and Power in Late Iron Age Britain**, s. 101, 112 – 113, fig. 4.9. Ayrıca bkz. John EVANS, **An Account Some Rare and Unpublished Ancient British Coins**, s. 4, 5, 16.

⁴⁷³ **BMC Alexandria**, s. 39 no. 323.

⁴⁷⁴ A.g.k., s. 96 no. 823 – 825.

⁴⁷⁵ A.g.k. s. 140 no. 1181.

⁴⁷⁶ **RIC** vol.5.1 s. 145 no. 165 – 166.

⁴⁷⁷ **BMC Parthia**, s. 99 no. 2 – 7.

sikkeleriyle⁴⁷⁸ Osroes'in İ.S. 2. yy. bronzlarında (Lev. X Res. 47)⁴⁷⁹ Grifonla karşılaşırız⁴⁸⁰.

Ön Asya tasvir sanatlarının yaratımı olarak ortaya çıkan ve sonraki binyıllar boyunca mitolojik ve dinsel işlevlerinin de şekillenmesiyle gelişimini sürdüren bu vahşi figürün popülerliği, uzak coğrafyaları aşan yaygınlığı, betimlendiği obje ve yansıtıldığı malzemelerin çeşitliliğiyle net olarak anlaşılmaktadır. Bu bağlamda sikkelerin en yaygın malzeme ve anlamsal içeriği itibariyle temsil değeri en fazla olan örnekleri bize sunduğu görülmektedir.

⁴⁷⁸ A.g.k., s. 175 no. 138.

⁴⁷⁹ A.g.k., s. 208 no. 25.

⁴⁸⁰ Bkz. (30) DELPLACE, s. 331.

4. KATALOG

AIOLIS

Lesbos, Mytilene

İ.Ö. 454 – 428

Öy : Defne çelenkli Apollon başı, sağa.

Ay : Nokta bordürle çevrelenmiş kare inkus içinde stilize Grifon başı sağa.

Ref : *Bodenstedt 1981 60.1; BMC Troas s. 162 no. 60 Lev.XXXIII.3.*
*[Gemini Auction VI (10.01.2010) Lot no: 145]**

1 - EL, Hekte, 2,55 gr. Lev. XI, s. 128: Çiz. 1.

İ.Ö. 428 – 427

Öy : Miğferli Ares (?) başı, üzerinde Grifon, sağa.

Ay : Kare inkus içinde çerçevellenmiş Amazon başı, sağa.

Ref : *Bodenstedt 1981 65; BMC Troas s. 166 no. 95 – 97 Lev. XXXIV. 9–11.*
[Lanz Auction147 (11.2009) Lot no: 112]

2 - EL, Hekte, 2,55 gr. Lev. XI, s. 128: Çiz. 2.

Myrina

İ.Ö. 4. yy.

Öy : Miğferli Athena başı, üzerinde Grifon, sağa.

Ay : 3/4 cepheden Artemis başı, hafifçe sağa dönmüş, sağında ve solunda
 M-Y

Ref : *SNG Cop. Aeolis – Lesbos 213.*

3 - AR, Hemidrahmi, 1,73 gr. Lev. XI, s. 128: Çiz. 3

İ.Ö. 4. – 3. yy.

Öy : Miğferli Athena başı, üzerinde Grifon, sağa.

Ay : MY – PI;
 Amphora.

* [] içindeki mezat katalogları sikke imajının alındığı kaynaklardır.

Ref : *SNG Turkey 4, 456 – 471; SNG Cop. Aeolis – Lesbos 216; BMC Troas s. 137 no. 20, Lev. XXVII.7.*

4 – Æ, 3,8 gr. Lev. XI.

IONIA

Phokaia

İ.Ö. 545

Öy : Yuvarlak kanatlı Grifon, çok sayıda küçük bölmeye ayrılmış eksergual hattı üzerinde, sola.

Ay : Dört parçalı kare inkus.

Ref : *BMC Ionia s. 214 no.79A Lev. XXIII.3.*

5 – AR, Tétradrahmi, 12,50 gr. Lev. XI, s. 128: Çiz. 4

İ.Ö. 6. yy. sonu

Öy : Ağzı açık, dili dışarıda Grifon başı, sola. Arkasında damga.

Ay : Kare inkus.

Ref : *SNG Turkey 1, 513; SNG v. Aul. Ionien 2116 – 2118; Weber 6072; Traité Lev. CLVIII. 2; BMC Ionia s. 205 no. 13 Lev. IV. 9; Bodenstedt 22.1*

6 – EL, Hekte, 2,58 gr. Lev. XI, s. 128: Çiz. 5.

İ.Ö. 6. – 5. yy.

Öy : Ağzı açık Grifon protomu sola, arkasında damga.

Ay : Kare inkus.

Ref : *BMC Ionia s. 205 no. 12, Lev. IV.8.*

7 – EL, Hekte, 2,52 gr. Lev. XII, s. 128: Çiz. 6.

İ.Ö. 478 – 387

Öy : Üzerinde Grifon yer alan Attika miğferli Athena başı, sola.

Ay : Dört parçalı kare inkus.

- Ref** : *SNG Cop. Ionia 1028.*
 8 – EL, Hekte, 2,55 gr. Lev. XI, s. 128: Çiz. 7.

İ.Ö. 3. – 2. yy.

Öy* : Miğferli Athena başı, sola.

Ay : ΦΩ; ΔΙΟΝΥ;

Grifon boynu ve başı, sola.

Ref : *SNG München Ionien 814.*

- 9 – AR, Hemidrahmi, 1,78 gr. Lev. XII, s. 128: Çiz. 8.

Öy : Korinth miğferli Athena başı, sağa.

Ay : Altta ΦΩΚΑΙΕ/ΩΝ;

Yukarıda yıldız ile pileus arasında Grifon, sağa.

Ref : *SNG München Ionien 818; SNG Cop. Ionia 1045; BMC Ionia s. 217 no. 109 Lev. XXXIII.10.*

- 10 – Æ, Obol, 6,62 gr. Lev. XII, s. 128: Çiz. 9.

Öy : Petasoslu Hermes başı, sola.

Ay : Altta görevli ismi, ΠΙΟΛ[Y]

Grifon protomu, sola.

Ref : *SNG München Ionien 823; SNG Cop Ionia 1042; BMC Ionia s. 217 no. 99 – 100.*

- 11 – Æ, Hemidrahmi, 5,92 gr. Lev. XII, s. 128: Çiz. 10.

Öy : Petasoslu Hermes başı, sağa.

Ay : ΠΥΘΙΣ

Grifon protomu, sağa.

Ref : *SNG München Ionien 829; SNG Cop. Ionia 1038; BMC Ionia s. 217 no. 105 – 106.*

* Öy'de sphendoneli kadın başı yer alan Æ örnekler: SNG München Ionien 811–812; Imhoof- Blumer s. 92, 2; SNG v. Aul Ionien 2135; SNG Cop. Ionia 1031 – 1033; SNG Leipzig 1206.

12 – Æ, Hemidrahmi, 3,39 gr. Lev. XII, s. 128: Çiz. 11.

Öy : ΦΩ-ΚΕΩΝ (ters)

Sur taçlı Tykhe büstü, sağa.

Ay : Ön pençesini ileri uzatmış Grifon, sağa.

Ref : *SNG München Ionien 836; SNG Cop. Ionia 1050.*

13 – Æ, Hemidrahmi, 2,77 gr. Lev. XII.

İ.Ö. 210 – 160

Öy : Aslan postu takılı Herakles başı, sağa.

Ay : ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ

Kartal ve asa tutan Zeus tahta oturuyor, sola. Yanında oturan bir Grifon, sola;

Ref : *Price 1991, 2223 – 2224 Lev. LXIV; Müller 928. [CNG Inc. Electronic Auction 99 (13.10.2004) Lot no: 6]*

14 – AR, Tetrarahmi, 16,40 gr. Lev. XII.

Claudius (İ. S. 41 – 54)

Öy : ΚΛΑΥΔΙΟC-KAICAP

Defne çelenkli Claudius başı, sola.

Ay : Φ-Ω, ΕΡΜΟΚΡΑΤΗC

Grifon protomu, sağa.

Ref : *SNG Glasgow I RPC 1415; RPC 2437 – 2442; SNG v. Aul Nach. III 7961.*

15 – Æ, 4,84 gr. Lev. XII.

Commodus (İ. S. 180 – 192)

Öy : Α AVP KOMOΔOC KAICAP

Paludamentumlu Commodus büstü, sağa.

Ay : ΕΡΙΚΤΡΑ ΤΗΓΟΥΑΥ ΔΟΥ ΤΟΥ ΜΑΡ ΚΟΥ ΦΩΚΑΕΩΝ

Yürüyen Grifon, sağa.

Ref : *BMC Ionia, s. 223 no. 143 Lev. XXIII.14.*

16 - Æ, 22,83 gr. Lev. XII, S. 127: Çiz. 12.

Samos

İ.Ö. 494 – 439

Öy : Oturan Grifonun ön pençesi kalkık, sola.

Ay : Kare inkus içinde aslanın kafa derisi.

Ref : *BMC Ionia s. 355 no. 64 Lev. XXXIV.20.*

17 – AR, Hemidrahmi, 1,22 gr. Lev. XII.

Öy : Boynuzlu koç kafası, sağa.

Ay : Kare inkus içinde oturan Grifonun ön pençesi kalkık, sağa.

Ref : *BMC Ionia s. 357 no. 77 Lev. XXXIV.23.*

18 – AR, Obol, 0,57 gr. Lev. XII, s. 128: Çiz. 13.

Smyrna

II. Faustina [Antoninus Pius'un (İ.S. 138 – 161) kızı]

Öy : CEBACTH-ΦΑΥCΤΕΙΝΑ;

II. Faustina'nın büstü, sağa.

Ay : ΘΕΥΔΙΑΝΟC ΑΝΕΘΗ-ΚΕ;

Ön pençesi tekerleğin üzerindeki Grifon, sağa.

Ref : *Klose 1987, 10 vd; BMC Ionia s. 280 no. 349 – 350; MClean 8308.*

19 – Æ, 4,58 gr. Lev. XIII.

Öy : CMVPNA-ΑΔΡΙΑΝΗ;

Smyrna Amazon'u büstü, sola.

Ay : ΘΕΥΔΙΑΝΟC ΑΝΕΘΗΚ;

Ön pençesi tekerleğin üzerindeki Grifon, sağa.

Ref : *Klose 1987, 5 vd; BMC Ionia s. 257 no.188.*

20 – Æ, 6,79 gr. Lev. XIII, s. 128: Çiz. 14.

Marcus Aurelius (İ.S. 161 – 180)

Öy : AVT KAI M AVPH-ANTΩNINOC;
Marcus Aurelius büstü, sağa.

Ay : Ön pençesi tekerleğin üzerindeki Grifon, sağa.

Ref : *Klose 1987, 18 vd.*

21 – Æ, 5,01 gr. Lev. XIII.

Commodus (İ.S. 180 – 192)

Öy : Λ AVP KOMOΔOC KAICAP;
Paludamentumlu Commodus* büstü, sağa.

Ay : CTP ΠO AIA APIZ-ΗΛOY, CMVPNAIΩN;
Grifonlu biga, sola; dizginleri iki Nemesis tutuyor.

Ref : *Klose 1987, 3 vd; BMC Ionia s. 281 no. 359.*

22 – Æ, 24,53 gr. Lev. XIII, s. 128: Çiz. 15.

İ.S. 175 – 200

Öy : CMVPNAIΩN;
Kybele Sipylene büstü, sağa.

Ay : CMVPNAIΩN;
Ön pençesi tekerleğin üzerindeki Grifon, sağa.

Ref : *Klose 1987, 18 vd; BMC Ionia s. 258 no. 189; SNG Turkey 5, 286.*

23 – Æ, 4,22 gr. Lev. XIII.

Öy : CMV-PNA;
Omzunun üstünde bipennis (savaş baltası) olan Smyrna Amazonu büstü, sağa.

Ay : CMVPNAIΩN;
Ön pençesi tekerleğin üzerindeki Grifon, sağa.

Ref : *Klose 1987, 23 vd; BMC Ionia s. 257 no. 186 – 187; Weber 6153.*

24 – Æ, 4,85 gr. Lev. XIII.

* İki Nemesis'li S. Severus örneği: *BMC Ionia s. 282 no. 364.*

İ.S. 2. – 3. yy.

Öy : ZEVC A-KPAIOC
Zeus Akraios büstü, sağa.

Ay : CMVPNAION;
Ön pençesi tekerleğin üzerindeki Grifon, sağa.

Ref : *Klose 1987 61 vd; BMC Ionia s. 257 no. 179 – 183; Mclean 8287; SNG Cop Ionia 1283 – 1284; Weber 6148; Tekin 2003 249.*

25 – Æ, 4,20 gr. Lev. XIII.

Teos

İ.Ö. 6. yy.'in sonu

Öy : Sol pençesini kaldırmış, oturan Grifon, sağa.

Ay : Dört parçalı kare inkus

Ref : *SNG v. Aul. Ionien 2254; Traité Lev. XIII.10; BMC Ionia s. 309 no. 3; Mclean 8341.*

26 – AR, Drahmi, 11,46 gr. Lev. XIV.

İ.Ö. 530

Öy : Grifon protomu, ön pençeleri havada, sağa.

Ay : Düzensiz dört parçalı kare inkus.

Ref : *SNG v. Aul. Ionien 2253.*

27 – AR, Drahmi, 3,49 gr. Lev. XIV.

Öy : Grifon protomu, ön pençeleri havada, sağa.

Ay : Dört parçalı kare inkus

Ref : *SNG v. Aul. Nach III 8013.*

28 – AR, Drahmi, 6,77 gr. Lev. XIV, s. 129: Çiz. 16.

İ.Ö. 6. yy.'in sonu

Öy : Oturan Grifon, ön sol pençesi kalkık, ağzı açık, sağa

- Ay** : Dört parçalı kare inkus.
Ref : *SNG v. Aul. Nach III 8015.*
- 29 –** AR, Stater, 11,66 gr. Lev. XIV.
- İ.Ö. 5. yy.
Öy : TH
 Sol ön pençesini kaldırmış, dairesel bir çizgiyle sınırlanmış Grifon, sağa. Kalkık pençesinin altında bir sağ insan ayağı;
- Ay** : Dört parçalı kare inkus.
Ref : *SNG v. Aul. Ionien 2257; Weber 6203–6204.*
- 30 –** AR, Stater, 11,60 gr. Lev. XIV, s. 129: Çiz. 17
- Öy** : Sol ön pençesini kaldırmış oturan Grifon, sağa.
Ay : Dört parçalı kare inkus.
Ref : *SNG v. Aul. Nach. III 8017.*
- 31 –** AR, Trihemiobol, 1,30 gr. Lev. XIV.
- İ.Ö. 4. yy.
Öy : Ön pençesi kalkık oturan Grifon, sola.
Ay : İnkus içinde aslanın kafa derisi.
Ref : *SNG v. Aul Ionien 2260.*
- 32 –** AR, Drahmi, 1,55 gr. Lev. XIV.
- Öy** : Ön pençesi kalkık oturan Grifon, sağa.
Ay : THIQN ATNQN;
 İçi granüllü dört parçalı kare inkus.
Ref : *SNG v. Aul. 2261; SNG Cop. Ionia 1443; Weber 6215; Traité Lev. CLIV.11; BMC Ionia 24 – 25 Lev. XXX.10.*
- 33 –** AR, Drahmi, 3,55 gr. Lev. XIV.

Öy : Ön pençesi kalkık oturan Grifon, sağa.

Ay : THI ΔΙΟΓΕΝΗC
Kantharos.

Ref : *SNG v. Aul Nach. III 8019; BMC Ionia s. 312 no. 27 Lev. XXX.12.*

34 – AR, Triobol, 1,52 gr. Lev. XIV.

İ.Ö. 3. yy.

Öy : Pençeleri zemine basan oturur vaziyetteki Grifon, sağa. **Çiz. 18**

Ay : THIQN

Sarmaşık çelengi içinde monogram:

Ref : *SNG Tübingen Ionien 3254; SNG Cop. Ionia 1478; BMC Ionia s. 315 no. 43.*

35 – Æ, Tetartemorion, 3,26 gr. Lev. XIV, s. 129: Çiz. 18.

Öy : Sıçrayan Grifon, sağa.

Ay : Yukarıda THI; aşağıda KPATHC
Kantharos, lyra;

Ref : *SNG v. Aul. Ionien 2262; BMC Ionia s. 313 no. 30–31 Lev. XXX.14.*

36 – AR, Triobol, 1,40 gr. Lev. XIV.

Öy : Sol ön pençesi kalkık, oturan Grifon, sağa.

Ay : Altta THIQN

Sarmaşık çelengi içerisinde monogram

Ref : *SNG v. Aul Ionien 2263; SNG Cop. Ionia 1476.*

37 – Æ, Drahmi, 3,22 gr. Lev. XIV.

İ.Ö. 2. yy.

Öy : Arka bacaklarıyla oturan Grifonun, ön pençeleri kantharosun üzerinde sağa, zemin noktalı yarım bordür

Ay : Üzüm salkımı, yarım bordür içinde; THIQN

Ref : *SNG v. Aul Ionien 2268; SNG Cop. Ionia 1489.*

38 – Æ, Drahmi, 3,71 gr. Lev. XV, s. 129: Çiz. 19.

İ.Ö. 2. – 1. yy.

Öy : Sıçrayan Grifon, sağa.

Ay : Yukarıda THION, aşağıda BION

Üç telli lyra.

Ref : *SNG v. Aul Ionien 2265; SNG Cop. Ionia 1466–1467; BMC Ionia s. 315 no. 40; Weber 6221.*

39 – Æ, Drahmi, 3,66 gr. Lev. XV, s. 129: Çiz. 20.

Augustus (İ.Ö. 27 – İ.S. 14)

Öy : ΣΕΒΑΣΤΟΣ ΚΤΙΣΤΗΣ

Augustus başı, sağa.

Ay : THION;

Dionysos kantharos ve thyrsosuyla, sola; yanında oturan Grifon, sola.

Ref : *RPC 2515.*

40 – Æ, 5,45 gr. Lev. XV, s. 129: Çiz. 21.

Nero (İ. S. 54 – 68)

Öy : ΝΕΡΩΝ ΚΑΙCΑΡ

Nero başı, sağa; yıldız.

Ay : THION;

Ref : *RPC 2516; SNG Cop. Ionia 1518.*

41 – Æ, 5,49 gr. Lev. XV.

KAPPADOKIA

Gaziura

I. Ariarathes (İ.Ö. 333 – 322)

Öy : ↓ϣϣⲗⲗⲟϣ Baal-Gazur).

Sakallı Gaziura Baali. Himation giymiş, sol elinde kartal, hemen altında asma dalı, sağ elinde asa, sola. Nokta bordür. Monogram:

Ay : ϣϣⲗⲗⲟϣ (Ariorath).

Grifon bir alageyiğin üzerine atlamış, sola. Çizgizel bordür.

Ref : *Simonetta 1977 s. 15, Ia, Lev. I.1; Head s. 631.*

42 – AR, Drahmi, 5,35 gr. Lev. XV, s. 129: Çiz. 22.

Ref : *Simonetta 1977 s. 16, Ic, Lev. I.2.*

43 – Monogram yok. Lev. XV.

KARIA

Rodos, Kamiros

İ.Ö. 500 – 408

Öy : Gül.

Ay : KA

Kare inkus içinde Grifon başı, sola

Ref : *BMC Caria s. 225 no. 14 Lev. XXXIV.14.*

44 – AR, Obol, 0,92 gr. Lev. XV, s. 129: Çiz. 23.

Kaunos

İ.Ö. 490 – 470

Öy : Khiton giyen kıvrık kanatlı, başı arkaya dönük İris diz çökmüş, sağa.

Ay : Kaba bir kare damganın içinde ayakta duran Grifon, sağa.

Ref : *Konuk 1998, 36 vd.*

45 – Æ, Stater, 2,49 gr. Lev. XV, s. 129: Çiz. 24.

Öy : Khiton giyen kıvrık kanatlı, başı arkaya dönük İris diz çökmüş, sola.

Ay : Kaba bir kare damganın içinde ayakta duran Grifon, sola.

Ref : *Konuk 1998, 56; SNG Turkey 1, 793.*

46 – Æ, Trihemiobol, 1,19 gr. Lev. XV.

KILIKIA

Lyrbe

İ.S. 238 – 244.

Öy : AV K M ANT ΓΟΡΔΙΑΝΟC CEB.

Defne taçlı Gordianus büstü, sağa.

Ay : AVPBEITΩN

Nike-Nemesis, sola, sol elinde çelenk, solunda yürüyen Grifon, sola.

Ref : *SNG Switzerland I Levante-Cilicia Supp. 1, 30.*

47 – Æ, 7,39 gr. Lev. XVI, s. 129: Çiz. 25.

Soloi – Pompeiopolis

İ.Ö. 400 – 350

Öy : Sorguçlu, Attika miğferli Athena başı, sağa.

Ay : İnkus çevresinde ΣΟΛΕΩΝ; İncus içinde A-B.

Kare inkus içinde üzüm salkımları; bitki sapı.

- Ref** : *SNG Switzerland I Levante-Cilicie 43; Head s. 611.*
48 – AR, Stater, 10,55 gr. Lev. XVI, s. 129: Çiz. 26.

Öy : Sorguçlu, Attika miğferli Athena başı, sağa.

Ay : ΣΟΛ

Bitkisel çerçeve içinde üzüm salkımı.

Ref : *SNG France Cilicie 176; SNG Delepierre 2873.*

- 49** – AR, Stater, 10,18 gr. Lev. XVI.

Tarsos

İ.Ö. 425 – 400

İ.Ö. 425 – 400

Öy : Grifon protomu, sola.

Ay : İki Pers (?) rahibi, omuzlarında sadak ve yay, ellerinde mızrak, yüz yüze

Ref : *SNG France Cilicie 208; Trait  II, 527.*

- 50** – AR, 3,56 gr. Lev. XVI. S. 129: Çiz. 27.

Öy : Dalgaların üzerinde kral tarafından sürülen hippocamp, sağa.

Ay : Alt solda TRZ;

Ayakta duran Grifon, sola.

Ref : [*Baldwin's Auctions Ltd Auction 34 (13.10.2003) Lot no: 216.*]

- 51** – AR, Tetrobol, 3,01 gr. Lev. XVI, s. 129: Çiz. 28.

Pharnabazos (İ.Ö. 379 – 374)

Öy : Kolyeli ve küpeli Nymphe başı 4/3 cepheden, solda, yukarı doğru yüzen bir yunus

Ay : Aramî karakterleriyle FRNBZ-HLK
Pharnabazos başı, sola; miğferinde Grifon.

Ref : *SNG. v. Aul. Kilikien 5917; SNG Berry 289.*

52 – AR, Stater, 10,60 gr. Lev. XVI, s. 129: Çiz. 29.

LYKAONIA

Ikonion

İ.Ö. 1. yy.

Öy : Perseus büstü, sola. Omzunda Gorgo başı, başlığın sorgucu Grifon şeklinde.

Ay : EIKONIEΩN MENEΔH M TIMOΘEOV;
Tahtında oturan Zeus, sol elinde asası.

Ref : *SNG France Pamphylie Psidie 2268.*

53 – Æ, 7,58 gr. Lev. XVI, s. 129: Çiz. 30.

LYKIA

İ.Ö. 500 – 440

Öy : Yaban domuzu, sağa.

Ay : Grifon protomu, çift çizgili, dört parçalı kare inkus içinde, sağa.

Ref : *SNG v.Aul. Lykien 4075.*

54 – AR, Tetrobol, 2,57 gr. Lev. XVI, s. 130: Çiz. 31.

Täththiväibi Hanedanı (İ.Ö. 480 – 460)

Öy : Ön pençesini kaldırmış, oturan Grifon, sola.

Ay :

Kare inkus içinde triskeles.

Ref : *Imhoof-Blumer s. 303, Lev. X.1.; BMC Lycia s. XXXIV. (15).*

55 – AR, Stater, 8,06 gr. Lev. XVI, s. 130: Çiz. 32.

Gagae

Tranquillina (III. Gordianus'un [İ.S. 238 – 244] karısı)

Öy : CABEINIATP ANK VΛΛINA

Tranquillina'nın stephaneli büstü, sağa.

Ay : ΓΑΓΑ Τ ω Ν

Uzun bir chiton ve peplos giymiş Nemesis, sağ eli göğsünde, diğer elinde arşın, ayağının yanında Grifon.

Ref : *BMC Lycia s. 59 no. 2 lev. XIII.2.*

56 – Æ, 0,080 gr. Lev. XVI.

MYSIA

Kyzikos

İ.Ö. 500 – 475

Öy : Ön sağ pençesini kaldırmış Grifon, ton balığı üzerinde, sola.

Ay : Dört parçalı kare inkus, punch.

Ref : [*CNG, Inc. Auction: Mail Bid Sale 61 (25.09.2002) Lot no: 631.*]

57 – EL, Stater, 16,2 gr. Lev. XVII, s. 130: Çiz. 33.

Öy : Pers aslan başlı Grifonu koşar vaziyette, başı geriye dönük, sola.

Ay : Dört parçalı kare inkus.

Ref : *SNG France Mysie 271; SNG v. Aul Mysien 1198.*

58 – EL, Stater, 16,11 gr. Lev. XVI, s. 130: Çiz. 34.

İ.Ö. 500 – 450

Öy : Grifon protomu, sola. Önünde ton balığı.

Ay : Yel değirmeni benzeri kare inkus.

Ref : *BMC Mysia s. 24 no. 53 Lev. V.16.; Nomisma VII Lev. III. 17.*

59 – EL, 16,2 gr. Lev. XVII, s. 130: Çiz. 35.

Öy : Ön pençesi kalkık, oturan Grifon, sola; altta ton balığı.

Ay : Yel değirmeni benzeri kare inkus.

Ref : *BMC Mysia s. 25 no. 54 Lev. V.17 – 96 Lev. VIII.3; Nomisma VII. Lev. III. 20.*

60 – EL, 16 gr. Lev. XVII.

Öy : Sağ ön pençesi kalkık, ağzı açık Grifon, sola.

Ay : Dört parçalı kare inkus.

Ref : *SNG France Mysie 240; Nomisma VII Lev. III.19.*

61 – EL, 16,04 gr. Lev. XVII, s. 129: Çiz. 36.

Pharnabazos (İ.Ö. 413 – 373)

Öy : [ΦΑΡ]NABA

Pharnabazos, başında tiara, sağa.

Ay : Gemi pruvası içinde Grifon, yunus, ton balığı.

Ref : *SNG v. Aul Mysien 1216.*

62 – AR, Tetradrahmi, 14,62 gr. Lev. XVII, s. 130: Çiz. 37.

İ.Ö. 4. yy.

Öy : Yukarı doğru yükselen Grifonun üzerinde Apollon, sağa, altta ton balığı.

Ay : Dört parçalı kare inkus.

Ref : *Greenwell, s. 56 – 57, Lev. I. 21.*

63 – EL, Stater. Lev. XVII, s. 129: Çiz. 38.

Pergamon

Philetairos – I. Eumenes – I. Attalos (İ.Ö. 281–197)

Öy : Grifonla süslenmiş miğferli Athena başı, sağa.

Ay : ΦΙΛΕΤΑΙΡΟΥ;

Gerilmiş yay.

Ref : *BMC Mysia s. 119 no. 55 Lev. XXV.3.*

64 – Æ, Tétradrahmi, 2,06 gr. Lev. XVII, s. 130: Çiz. 39.

II. Attalos (İ.Ö. 159 – 138)

Öy : Grifonla bezeli Attika miğferli Athena başı, sağa.

Ay : ΦΙΛΕΤΑΙΡΟΥ

Thyrsos.

Ref : *BMC Mysia s. 121 no. 70 Lev. XXV.8.*

65 – Æ, Tétradrahmi, 4,15 gr. Lev. XVII.

Öy : Grifonla bezeli Attika miğferli Athena başı, sağa.

Ay : [ΦΙ]ΛΕΤΑΙΡΟΥ; M;

Serpent, sağa.

Ref : *BMC Mysia s. 122 no. 82 Lev. XXV.11.*

66 – Æ, Tétradrahmi, 4,45 gr. Lev. XVII.

PAMPHYLIA

Aspendos

Commodus (İ.S. 166 – 177)

Öy : KOMMOΔΟ ΚΑΙ;

Defne çelenkli Commodus* başı, sağa.

Ay : ΑCΠΕΝΔΙΩΝ;

Ayakta duran Nemesis, sol yanında bir pençesi tekerlek üzerinde ve Nemesis'e bakan Grifon.

Ref : *SNG France Pamphylie Pisidie 163; Waddington 3237.*

67 - Æ, 3,52 gr. Lev. XVIII, s. 130; Çiz. 40.

Attaleia

Volusianus (İ.S. 251 – 253)

Öy : Bir küre üzerinde Volisanus* büstü, sağa.

Ay : ΑΤΤΑΛΕΩΝ

Ayakta duran kanatlı, bir elinde arşın tutan Nemesis, sola. Solunda tek pençesi tekerlek üzerinde ve Nemesis'e bakan Grifon.

Ref : *SNG France Pamphylie Pisidie 283; Waddington 3290.*

68 - Æ, 4,38 gr. Lev. XVIII.

* ÖY'de Elagabalus'un büyük annesi Julia Maesa'nın yer aldığı örnekler: SNG France Pamphylie Pisidie 173 – 174; III. Gordianus'un karısı Tranquillina'nın yer aldığı örnek: A.g.k. 192; Gallienus'un karısı Salonina'nın yer aldığı örnek: A.g.k. 216, BMC Lycia s. 109 no. 103; I. Valerianus'un yer aldığı örnek: BMC Lycia s. 108 no. 99. Bu örneklerin hepsinde Grifon tipi aynıdır ve figür, Nemesis'in yanında yer alır.

* ÖY'de Commodus (BMC Lycia s. 113 no. 20) ve Gallienus'un (BMC Lycia s. 114 no. 26) yer aldığı örneklerde de Grifon tipi aynı şekilde Nemesis'in yanında yer alır.

Side

Julia Mamae (Severus Alexander'ın [İ.S. 208 – 235] annesi)

Öy : IOVΛΙΑ ΜΑΜΕΑ;

Julia Mamaea büstü, sağa.

Ay : CΙΔΗΤΩΝ;

Kanatlı Nemesis, ayakta, sola. Bir elinde bereket boynuzu, diğerinde arşın. Solunda ona bakan Grifon.

Ref : *SNG France Pamphylie Pisidie 836; Waddington 3469; Atlan, s. 45 no. 102.*

69 - Æ, 14,67 gr. Lev. XVIII.

PHRYGIA

Hadrianopolis

Caracalla (İ.S. 198 – 217)

Öy : Solda: AV K M AVP sağda: ANTWNEINO aşağıda: C CEB
Caracalla'nın defne çelenkli, sakallı büstü, sağa.

Ay : Nemesis, ayakta, khiton giymiş, bir elinde arşın, sağa. Solunda tekerlek, sağında Grifon, sağa.

Ref : *Imhoof-Blumer s. 233 no. 3 lev. VII.27.*

70 - Æ, Lev. XVIII.

PISIDIA

Baris

Severus Alexander (İ.S. 208 – 235)

Öy : AVTKMAVCE ΛΔΕ ΞΑΝΔΡΟCC;

Severus Alexander'ın zırhlı ve paludamentumlu büstü, sağa.

Ay : Nemesis, ayakta, sağ eli göğsünde, diğer elinde arşın, üzerinde uzun bir chiton ve peplos, sağında pençesi tekerleğin üzerinde Grifon.

Ref : *BMC Lycia s. 207 no. 4 lev. XXXIV.3.*

71 - Æ, 0,064 gr. Lev. XVIII.

Isinda

Maximinus (M.İ. 235 – 238)

Öy : A K Γ I O V H M A E I M E I N O C E V C ;

İmpatator Maximinus'un defne çelenkli portresi, sağa.

Ay : I C I N Γ Δ Ω N ;

Nemesis ayakta, cepheden. Sol elinde arşın, diğer eli yüzünde, ayağının yanında Grifon.

Ref : *SNG France Pamphylie Pisidie 1608; SNG v. Aul Pisidiens I 849.*⁴⁸¹

72 - Æ, 9,21 gr. Lev. XVIII.

Kremna

Geta (İ.S. 198 – 209)

Öy : P S E P G E T A F O R C A E S

Geta büstü, sağa.

Ay : U L T R I C O L C R ;

Nemesis, elinde arşın, ayakta, sola; solunda tekerlek üzerine pençesini koymuş Grifon⁴⁸², sola.

Ref : *SNG. v. Aul. Pisidien 5097; SNG Cop. Pisidia 139; SNG France Pamphylie Pisidie 1507.*

73 - Æ, 4,72 gr. Lev. XVIII.

Aurelianus (İ.S. 270 – 275)

Öy : I M P C S L D O M A U R E L I A N O

Defne çelenkli Aurelianus büstü, sağa

Ay : F O R T V N C O L C R E M N

⁴⁸¹ Julia Maesa örnekleri için bkz. SNG v. Aul Pisidiens I 833 – 836.

⁴⁸² Herennius Etruscus sikkelerinde arka yüzde Nemesis'le birlikte yer alır. Tip aynıdır. Herennius

Etruscus için bkz. BMC Lycia s. 218 no. 13 lev. XXXV.8

Fortuna ayakta, elinde imparator büstü, sol ayağıyla nehir tanrısı Kestros'a basıyor; sağ ayağının yanında Grifon.

Ref : *SNG v. Aul Pisidien 5116; SNG France Pamphylie Pisidie, 1526; BMC Lycia s. 218 – 219 no. 17 – 18 Lev. XXXV. 11.*

74 – Æ, 11,96 gr. Lev. XVIII. S. 130: Çiz. 41.

Pednelissos

Commodus (İ.S. 198 – 217)

Öy : A Y KAI KOMM ANTON€INOC.

Commodus'un defne çelenkli büstü, sağa.

Ay : Nemesis, ayakta, uzun bir khiton giymiş, bir elinde dizgin, sola. önünde Grifon, sola.

Ref : *SNG v. Aul Pisidiens I 1206. BMC Lycia, s. 234 no. 4.*

75 - Æ, 3,90 gr. Lev. XVIII.

Termessos

İ.S. 3. yy.

Öy : TEPMH€ CEΩN;

Defne çelenkli Zeus başı, sağa.

Ay : TΩN MEIZONΩN;

elinde meşale tutan Nemesis ayakta, ayağının yanında tek pençesi tekerlek üzerinde Grifon.

Ref : *SNG France Pamphylie Pisidie 2194; BMC Lycia s. 274 no. 46.*

76 – Æ, 12 gr. Lev. XVIII.

TROAS

Aleksandreia Troas

Trebonianus Gallus (İ.S. 251 – 253)

Öy : IMP VIB TREB GALLVS AUG

büst, sağa.

Ay : COL AV TROA;

Apollon, koşan bir Grifonun üzerinde lyra çalıyor, Grifonun başı geriye dönük, sağa.

Ref : *SNG v. Aul. Troas 1481; SNG Cop. Troas 178; BMC Troas s. 27 no. 142; Bellinger 1961 s. 137 Lev.23 A403 - s. 149, Lev. 25 A483.*

77 – Æ, 6,45 gr. Lev. XIX, s. 130: Çiz. 42.

Assos

İ.Ö. 479 – 450

Öy : Grifon, sola, çizgisel bordür içinde.

Ay : Kare inkus içinde aslan başı.

Ref : *BMC Troas s. 36 no. 1 Lev. VII.9; BMC Troas s. 36 no. 2; SNG Turkey 4, 342.*

78 – AR, 3,56 gr. Lev. XIX, s. 130: Çiz. 43.

İ.Ö. 5. yy.

Öy : Grifon, sağa doğru yaslanmış.

Ay : Kare inkus içinde aslan başı.

Ref : *Weber 5318; Traité Lev.CLXIII. 27.*

79 – AR, Obol, 0,52 gr. Lev. XIX, s. 130: Çiz. 44

İ.Ö. 400 – 241

Öy : Attika miğferli Athena başı, sağa.

Ay : ΑΣΣΙ

Oturan Grifon, sola.

Ref : *SNG Tübingen Ionien 2562; BMC Troas s. 37 no. 8 vd; SNG München Troas 155 – 163; SNG Cop. Troas 235 – 240; SNG v. Aul Troas 7587 – 7589; Weber 5326; SNG Turkey 4, 343.*

80 – Æ, 4,04 gr. Lev. XIX, s. 130: Çiz. 45.

İ.Ö. 4. – 3. yy.

Öy : Attika miğferli Athena başı, sağa.

Ay : ΑΣΣΙ

Oturan ön pençesi kalkık Grifon, sola, altta arı.

Ref : *SNG v. Aul Nach II 7583. BMC Troas s. 37 no. 10 Lev. VII.13.*

81 – Æ, 8,40 gr. Lev. XIX.

İ.Ö. 210 – 160

Öy : Aslan postu takılı Herakles başı, sağa.

Ay : ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ

Kartal ve asa tutan Zeus tahta oturuyor, sola. Yanında oturan bir Grifon, sola.

Ref : *Price 1991, 1606, 1609, 1610 Lev. LIII; Waggoner 1979 s. 12, 41; [CNG Inc. Auction: Mail Bid Sale 66 (19.05.2004) Lot no: 214]*

82 – AR, Tétradrachmi, 16,88 gr. Lev. XIX, s. 130: Çiz. 46.

Augustus (İ.Ö. 27 – İ.S. 14)

Öy : ΣΕΒΑΣΤΟΣ

Augustus başı, sağa.

Ay : ΑΣΣΙ

Uzanmış grifon, sağa.

Ref : *RPC 2320/1; SNG Cop. Troas 245.*

83 – Æ, 3,83 gr. Lev. XIX, s. 130: Çiz. 47.

Öy : ΣΕΒΑΣΤΟΣ;

Augustus başı, sağa.

Ay : ΑΣΣΙ

Uzanmış Grifon, sola, monogram: ✱

Ref : *RPC 2321/1.*

84 – Æ, 3,30 gr. Lev. XIX.

Claudius (İ.S. 41 - 54)

Öy : ΚΛΑΥΔΙΟΣ

Claudius ve II. Agrippina başı, yüz yüze.

Ay : ΑΣΣΙΩΝ

Uzanmış Grifon, sola.

Ref : *RPC 2322/2.*

85 – Æ, Lev. XIX.

Öy : ΤΙ ΚΛΑΥΔΙΟΣ ΣΕΒΑΣΤΟΣ

Claudius başı, sağa.

Ay : ΑΣΣΙ

Uzanmış Grifon, sağa; altta fulmen(?)

Ref : *RPC 2323.*

86 – Æ, 4,63 gr. Lev. XIX.

5. SONUÇ

Grifon figürünün, Klasik uygarlıkların öncesine uzanan geçmişinde dinsel içeriği yoğun ve son derece yaygın bir tasarım olduğu anlaşılmaktadır. Mısır, Mezopotamya veya Suriye tasvir sanatlarında ilk ortaya çıktığı andan itibaren binlerce yıl sonrasına uzanacak bir betimleme ve anlam bütünlüğüne sahiptir. Suriye'nin güneş tanrısı Malakbel'le, Mısır'da yine güneş tanrısıyla olan bağı Hindistan'da Helios kültüyle ve Yunan dünyasında Apollon'la olan ilişkisi binlerce yıl boyunca sembolik içeriğini bazı çeşitlemeler ve değişiklikler dışında koruyan bir yaratıkla karşı karşıya olduğumuzu ortaya koyar. Karışık bağlantıların ağında Grifonu salt bir resim olarak sanat tarihinin öznelerinden biri şeklinde görüp bu resimler üzerinden spekülasyon yorumlarla anlamlandırmak doğru değildir; zira figürün taşıdığı sembolizmi ve işlevlerini yazınsal izleri aracılığıyla takip edebiliyoruz. Bazı kaynaklar karışık yaratığın ana vatanı olarak, eski bir Apollon kültürünün de bulunduğu Hyperbore ülkesini, İskit atlılarının koşturduğu Karadeniz'in kuzeyindeki puslu bozkırların ötesini işaret ederken, kimi kaynaklar Hindistan'ı gösterir ve orada da bu fantastik özneyi Helios'un kutsal hayvanı olarak buluruz. Aynı şekilde kökeni bu gizemli doğu ülkesine bağlanan Dionysos'la da bağı unutulmamalıdır. Grifon figürü, ilk ortaya çıktığı zamanlardan itibaren belli başlı temel özelliklere sahiptir. Bunlar sözlensel ve yazınsal kaynakların atfettiği doğal özelliklerdir: Yırtıcılık ve sürat... Bir de bunlardan bağımsız olmayan birtakım işlevlerle yüklüdür: Muhafızlık, öte dünyayla ilişkili ruh göçüren (psikopompos) rolü... Eski Yakın Doğu'da kutsal hayatın koruyucusu olan fantastik yaratıklardan birisi de Grifondur. Bu rol, Mısır'da kralın muhafızlığına, Yunan dünyasında ise altın kaynaklarının koruyuculuğuna evrilmiştir. En erken zamanlardan itibaren oynadığı "ölüm kuşu" rolü ise yine Yunan – Roma uygarlıklarına aktarılmıştır. Minos sanatındaki toprak lâhitler üzerinde,

Yunan ve Roma lâhitlerinde, Hellenistik vazolarda, Roma'nın ölü kültüyle ilgili sunaklarında bu işleviyle karşımıza çıkan figürün bu anlamsal içeriğiyle en eski örneklerinden birine Sahure Tapınağında rastlarız. Burada firavunun doğrudan sembolü ve ölüm sonrası huzurunun bekçisi olarak kabûl edilmiştir. Bu özelliğin en eski yazılı kanıtını da – Frankfort'un belirttiği gibi – Gılgamış Destanı'ndaki ölüm kuşunda görürüz.

Grifon hakkında Yunan ve Roma kaynaklarındaki yazınsal kayıtlar İ.Ö. 6. yy.'dan İ.S. 4. – 5. yy.'lara kadar uzanmaktadır. Kimi yaşadıkları coğrafya, kimi biyolojik özellikleri hakkında fikir veren bu kayıtlarda Grifonlardan hem muhafız, hem öte dünyayla bağları olan, çeşitli tanrılarla kültüsel birliğe sahip fantastik özneler olarak bahsedilir.

Tezimizin asal konusu olan Küçük Asya sikkelerinde Grifonun benzer bir role, dinsel bir içeriğe sahip olup olmadığı sorusu da yanıtını bir ölçüde bulmuştur. Darb edildiği kentlerin sikkelerindeki çoğu tasvirinin kentteki önde gelen tanrı kültleriyle bağlantılı olduğu anlaşılmaktadır. Assos'ta, Phokaia'da Athena; Teos'ta ve Pergamon'da Dionysos; Kyzikos'ta, Aleksandreia Troas'ta Apollon; Smyrna'da ve Pamphylia – Pisidia bölgesi kentlerinde Nemesis'le doğrudan ilişki içerisindedir (Bkz. 6.6. ve 6.7.). Karia'da ön yüzünde İris'in yer aldığı sikkelerin arka yüz betimi olarak kullanılması spekülasyon de olsa ruh taşıyıcı rolüne yapılan bir gönderme olarak düşünülebilir. Ayrıca bölgede İskenderiye kaynaklı bir İsis kültürünün bulunması, bu kültürün Mısır'da Nemesis'le senkretik bir inanç olarak ortaya çıkması da düşündürücüdür. Lykia sikkelerindeki triskeles motifinin güneşle ilgili olabileceği savı doğru kabûl edilirse, Grifonun, bölgenin en önemli tanrısı olan Apollon'la bir başka bağı daha ortaya konmuş olur ki yaratığın en eski zamanlarda ve Hindistan gibi en uzak coğrafyalarda dahi güneş tanrısıyla kurulan kutsiyet ortaklığı bilinmektedir.

Gaziura'da geyiğe saldıran Grifon figürü muhtemelen krallığın gücünü sembolize etmekteydi. Teos'ta, Grimal'e göre tanrı Dionysos'un şarap kadehinin koruyucusu rolüne uygun olarak, kantharosla birlikte betimlenmişti. Ayrıca Hill'e göre İskender'in zaferleri sonrasında Fenike bölgesinde basılan altın sikkelerde Grifonun yer alması bir altın koruyucusunun üstlenebileceği en uygun roldür. Bu örneklerde Arslan – Grifonun kullanılması da bir Pers tasarımı olan figür aracılığıyla Persler üzerinde kurulan hâkimiyetin sembolize edilmesini sağlamıştır. Küçük Asya sikkelerinde iki temel tip görülmektedir. Bunlardan birincisi Arslan – Grifon, ikincisi ise Kuş/Kartal – grifondur. Arslan – Grifonu Tarsos ve Kyzikos'un Pers satraplarına ait sikkelerinde görmekteyiz. Sonraki dönemde İskender tetradrahmilerinde de bu tipin yer alması Hill'in önermesini doğrular niteliktedir.

Sembolik içeriği doğulu erken dönem tasvirlerinin anlamıyla örtüşen Grifon figürünün ikonografik kaynağı nedir? Bu sorunun cevabını özellikle Yunan örneklerine doğrudan etki eden erken Grifon tasvirlerinde bulmaktayız. Tasvirlerin açık ağızlı, dil dışarıda, sivri kulaklı işlenişinin temel kaynağı İ.Ö. 8. – 7. yy.'larda Kuzey Suriye'de üretilen Grifon protomları olmalıdır. Genel olarak Yunan sanatına aktarılan oryantalizan etkilerin önemli kaynaklarından birisi Doğu Akdeniz olduğu ve Demir Çağında batıya açılan birkaç ticaret rotasından biri buradan başladığı için bu görüş makul sayılabilir. Ayrıca doğrudan Anadolu içinde Urartu ülkesinden başlayıp Gordion üzerinden Batı Anadolu'ya açılan güzergah da bu kültürel etkileşimin diğer bir hattını oluşturuyor olmalıydı. İ.Ö. 7. yy.'daki Yunan kolonizasyon hareketiyle karşılıklı olarak süren bu alış –veriş sanatta büyük tesirlere sebep olmuştur. Plastik sanatlarda, vazo resimlerinde vb. kabul edilen bu etkileri sikke tasvirlerinde de aramak çok zor olmasa gerek. Delplace'nin de belirttiği gibi sikkeler üzerindeki etkilerin daha geniş dönemler içerisinde değişmeden yansıtılması İ.Ö. 6. – 5. yy. sikke tasvirlerinde 2 -3 asır önceye ait doğulu etkileri izleyebilmemizi sağlamaktadır ve kendisi bu erken dönem sikkeleri "Greko-oryantal" tanımıyla

nitelendirmiştir. Sonraki dönemlerde pek çok tip ortaya çıkmakla birlikte özellikle Grifon başlarındaki temel ayrıntıların Roma Çağına kadar gerek diğer tasvir sanatlarında gerek sikkeler üzerinde yerleşik bir hâl aldığı görülmektedir.

Sikkeler üzerindeki betimlemelerden yola çıkarak dokuz farklı tip ortaya koyabildik. Bunlar: **1.** Grifon başı (Kat. no. 1, 6, 9, 44) **2.** Grifon protomu (Kat. no. 7, 11, 12, 27 – 28, 50, 54, 59) **3.** Ayakta duran Grifon: 3.1. Ayakta duran (Kat. no. 16, 51), 3.2. Ön pençesi havaya kalkmış (Kat. no. 5, 10, 13, 22 – 25, 45 – 47, 57, 61, 70) **4.** Oturan Grifon: 4.1. Oturan (Kat. no. 35), 4.2. Ön pençesi havaya kalkmış (Kat. no. 17 – 21, 26, 29 – 37, 40 – 41, 55, 60, 67 – 68, 71, 73 – 74) **5.** Uzanan Grifon (Kat. no. 14, 62, 78, 80 – 86) **6.** Şahlanan Grifon (Kat. no. 38, 79) **7.** Koşan / Sıçrayan Grifon (Kat. no. 2 – 4, 8, 36, 39, 48 – 49, 52, 64 – 66, 77) **8.** Saldıran Grifon (Kat. no. 42 – 43) **9.** Uçan Grifon'dur (Kat. no. 63).

Baş ve protom figürleri erken örneklerde yoğun olarak kullanılırken Roma İmparatorluk Çağında ayakta, oturan ve uzanan Grifon tiplerine rastlamaktayız. Kullanım sürekliliği açısından en çok ele alınan tip “Ön pençesi yükseltilmiş” tiptir. Belli bir dönemde karşılaştığımız ve süreklilik arz etmeyen ünik tipler ise Saldıran ve Uçan Grifonlardır (Bkz. Tab. 6.3.).

Grifonun sikkeler üzerinde en erken dönemlerden itibaren hem bir tip hem de bir tipe eşlik eden sembol olarak kullanıldığı görülmektedir. Bununla birlikte katalogtaki sikkelerden 30'unda bir sembol olarak ana tipe eşlik etmektedir (Bkz. Tab. 6.6.). Bu örnekleri çoğunlukla Roma Çağı Pamphylia ve Pisidia sikkeleri teşkil eder ve Grifon bunlar üzerindeki betimlemelerde Nemesis'in yanında yer almıştır.

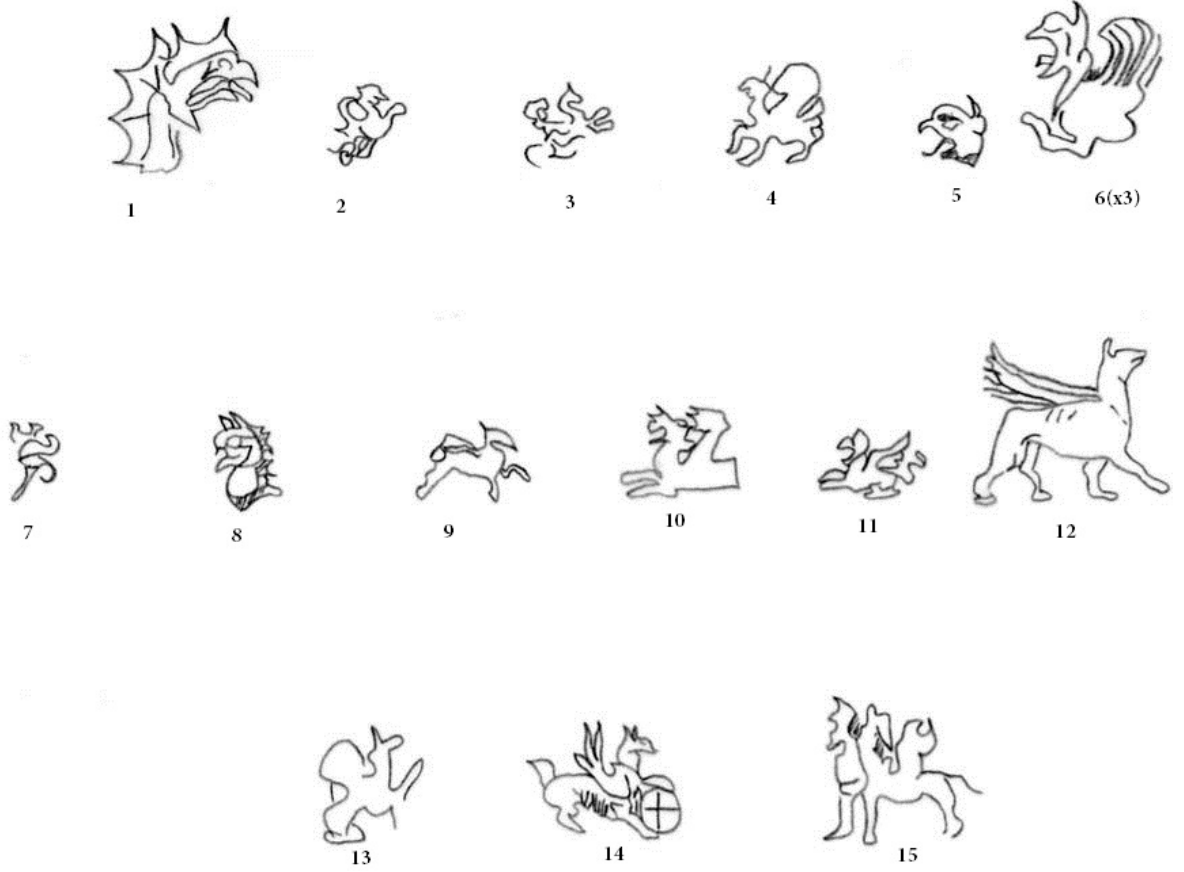
Grifonlu sikkelerin hemen her dönemde süreklilik arz ederek kullanıldığı bölgelerin başında Ionia ve Troas gelirken Lykaonia, Kilikia, Karia ve Kappadokia gibi bölgelerde tek bir dönemde kullanım gördüğünü anlıyoruz (Bkz. Tab. 6.4.).

Katalogta temsil edilen sikkelerin çoğunluğunu İ.Ö. 5. yy. darpları oluşturmaktadır (Bkz. Tab. 6.5.). Muhtemelen bu dönemde Delplace'nin de belirttiği gibi henüz nümismatik malzeme üzerinde devam etmekte olan Arkaik, Doğu kökenli etkilerin ve figürün popülerliğinin payı büyüktür.

Katalogta başta Ionia olmak üzere Troas ve Mysia bölgesine ait sikkeler çoğunluktadır (Bkz. Tab. 6.5.). Salt Grifon açısından bakıldığında değil, genel olarak sikke darbı, tip ve hacim çeşitliliği açısından da bu bölgeler Küçük Asya'nın en verimli bölgeleridir. Sadece Mysia'nın ünlü kenti Kyzikos'un 200'den fazla sikke tipine sahip olması bu gerçeğin maddî karşılığıdır. En eski örneklerin Ionia'da bulunduğunu da unutmamalıdır. Bölge kentleri istikrarlı bir şekilde Grifonu Roma Çağını da dahil ederek yaklaşık sekiz yüzyıl boyunca kullanmışlardır.

6. KATALOĞUN GENEL DEĞERLENDİRMEĞİ (ÇİZİM VE TABLOLAR)

6.1. Grifon Tip ve Sembollerinin Çizimleri

NO	KENT	ÖY	AY	TIP	SEM	TARİH/YY	Kat. Nr.
1	Mytilene		X	X		M.Ö.5.	(x3) 1
2	Mytilene	X			X	M.Ö.5.	2
3	Myrina	X			X	M.Ö.4.	3
4	Phokaia	X		X		M.Ö.6.	5
5	Phokaia	X		X		M.Ö.6.	6
6	Phokaia	X		X		M.Ö.6.-5.	(x3) 7
7	Phokaia	X			X	M.Ö.5.-4.	(x3) 8
8	Phokaia		X	X		M.Ö.3.-2.	9
9	Phokaia		X	X		M.Ö.3.-2.	10
10	Phokaia		X	X		M.Ö.3.-2.	11
11	Phokaia	X			X	M.Ö.3.-2.	12
12	Phokaia		X	X		M.S.2.	16
13	Samos		X	X		M.Ö.5.	18
14	Smyrna		X	X		M.S.2.	20
15	Smyrna		X	X		M.S.2.	22

16

17

18

19

20

21

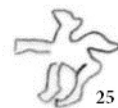
22

23

24

25

26

27

28

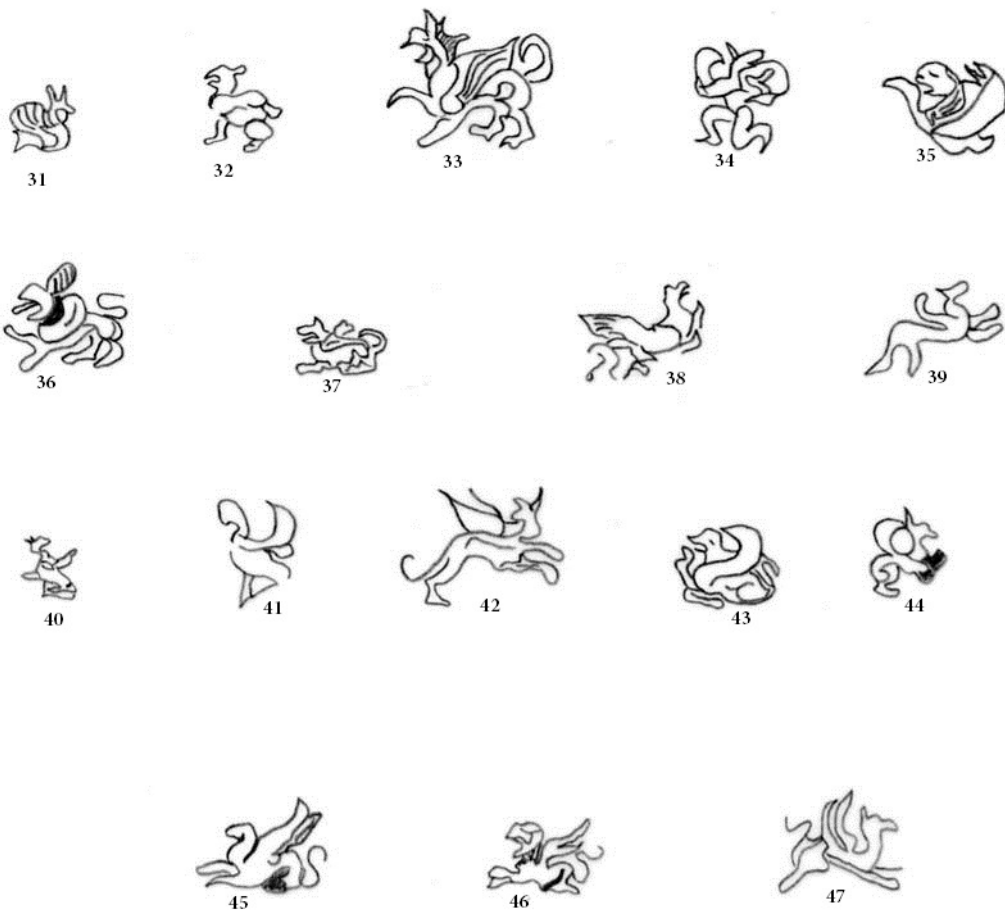

29

30

NO	KENT	ÖY	AY	TİP	SEM	TARİH/YY	KAT.Nr.
16	Teos	X		X		M.Ö.6.	28
17	Teos	X		X		M.Ö.5.	30
18	Teos	X		X		M.Ö.3.	35
19	Teos	X		X		M.Ö.2.	38
20	Teos	X		X		M.Ö.2.-1.	39
21	Teos		X		X	Augustus	40
22	Gaziura		X	X		M.Ö.4.	42
23	Kamiros		X	X		M.Ö.5.	(x3) 44
24	Katnos		X	X		M.Ö.5.	45
25	Lyrbe		X		X	M.Ö.3.	(x2) 47
26	Soloi	X			X	M.Ö.4.	48
27	Tarsus	X		X		M.Ö.5.	50
28	Tarsus		X	X		M.Ö.5.	(x3) 51
29	Tarsus		X		X	M.Ö.4.	52
30	Iconium	X			X	M.Ö.1.	53

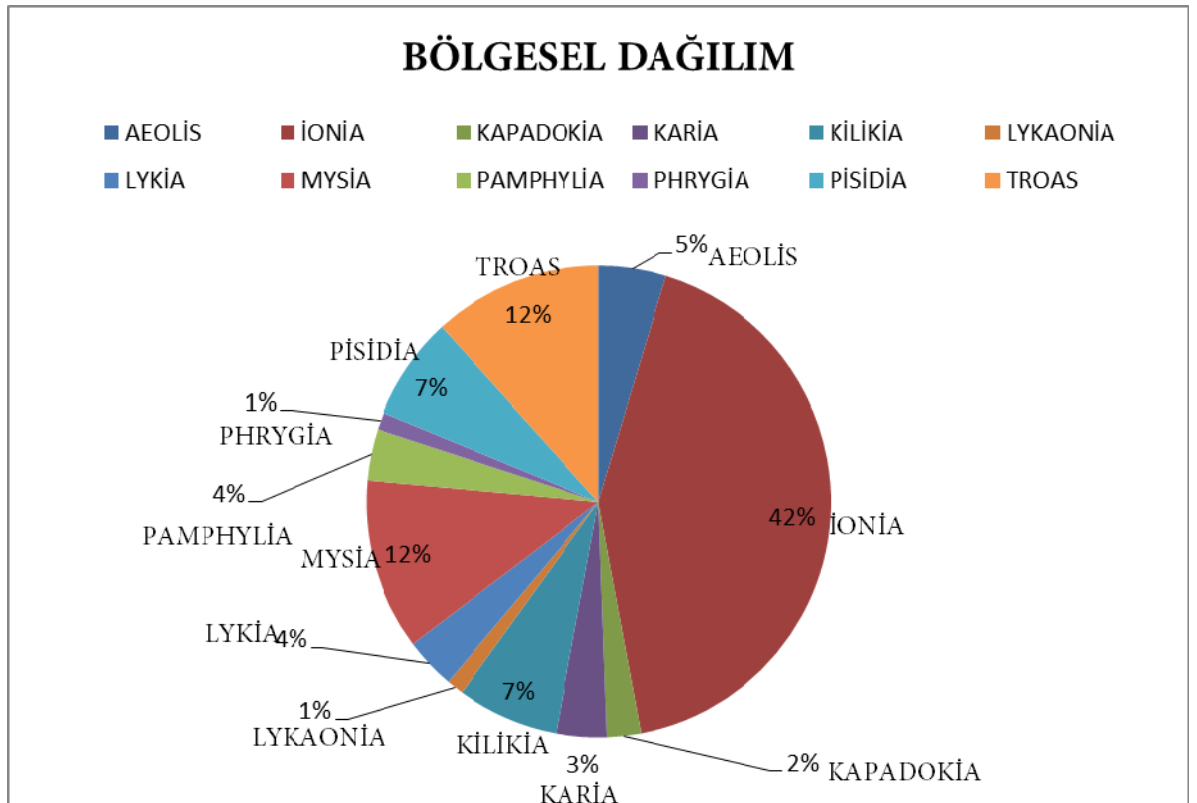
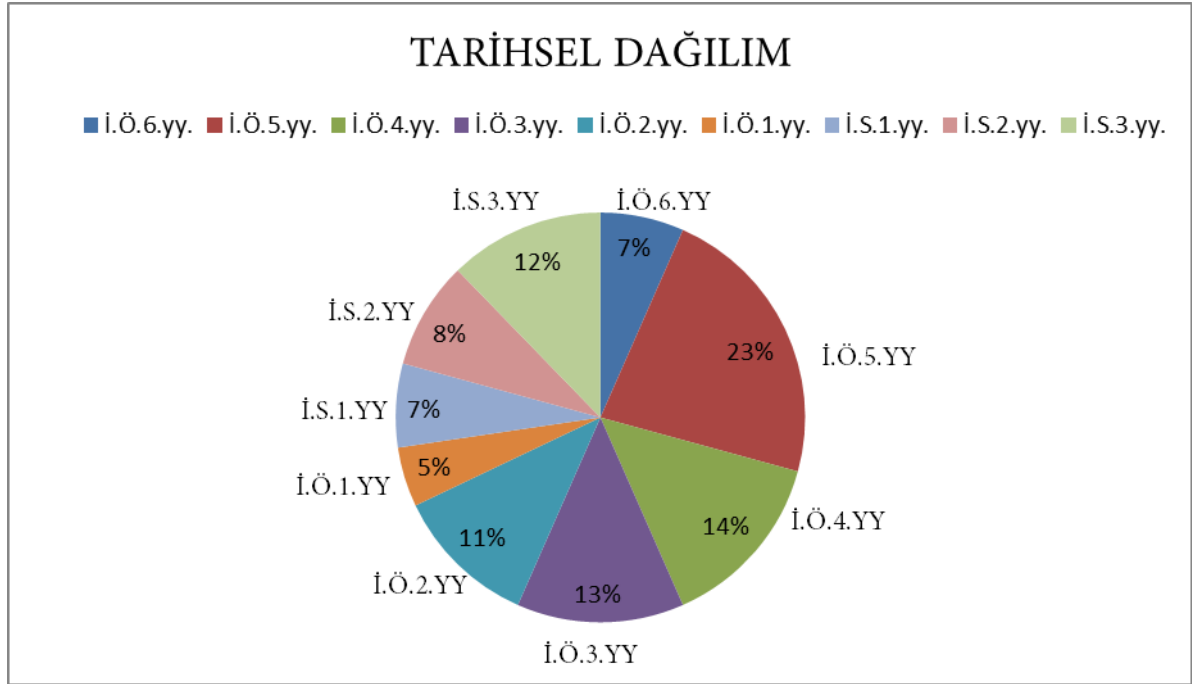

NO	KENT	ÖY	AY	TIP	SEM	TARİH/YY	Kat.No.
31	Lykia		X	X		M.Ö.5.	54
32	Lykia	X		X		M.Ö.5.	55
33	Kyzikos	X		X		M.Ö.5.	57
34	Kyzikos	X		X		M.Ö.5.	58
35	Kyzikos	X		X		M.Ö.5.	59
36	Kyzikos	X		X		M.Ö.5.	61
37	Kyzikos		X		X	M.Ö.5.-4.	62
38	Kyzikos	X		X		M.Ö.4.	63
39	Pergamon	X			X	M.Ö.3.-2.	64
40	Pamphylia		X		X	M.S.2.	67
41	Kremna		X		X	M.S.3.	74
42	A. Troas		X	X		M.S.3.	77
43	Assos	X		X		M.Ö.5.	78
44	Assos	X	X			M.Ö.5.	79
45	Assos		X	X		M.Ö.4.-3.	80
46	Assos		X		X	M.Ö.3.-2.	82
47	Assos		X	X		Augustus	83

6.2. Asal Tiplerin Kentlere Göre Dağılımı											
KENTLER	1.	2.	3.		4.		5	6.	7.	8.	9.
			1	2	1	2					
Lesbos (Mytilene)	1								2		
Myrina									3 – 4		
Phokaia	6, 9	7, 11 – 12	16	5, 10, 13		26, 29 – 34, 37, 40	14				
Samos	44					17–18					
Smyrna				22 – 25		19 – 21					
Teos	SNG Turkey 1, 602 – 603	27 – 28			35			38	36, 39		
Gaziura										42 – 43	
Kamiros											
Kaunos				45 – 46							
Lyrbe				47							
Soloi									48 – 49		
Tarsos		50	51						52		
Ikonion											
Lykia		54				55					
Gagae											
Kyzikos		59		57 – 61		60	62				63
Pergamon									64 – 66		
Aspendos						67					
Attaleia						68					
Side											
Hdr.polis				70							
Baris						71					
Isinda											
Kremna						73–74					
Pednelissos					75						
Termessos						76					
A. Troas									77		
Assos							78, 80 – 83, 86	79			

1. Grifon Başı. 2. Grifon Protomu. 3. Ayakta Duran Grifon [3.1. Ayakta Duran – Ön Pençesi Havaya Kalkmış]. 4. Oturan Grifon [4.1. Oturan – 4.2. Ön Pençesi Havaya Kalkmış]. 5. Uzanan Grifon. 6. Şahlanan Grifon. 7. Koşan / Sıçrayan Grifon. 8. Saldıran Grifon. 9. Uçan Grifon.

6.5. Çeşitli Yoğunluk Dağılımları

6.6. Grifonun Sikkeler Üzerinde İlişkili Olduğu

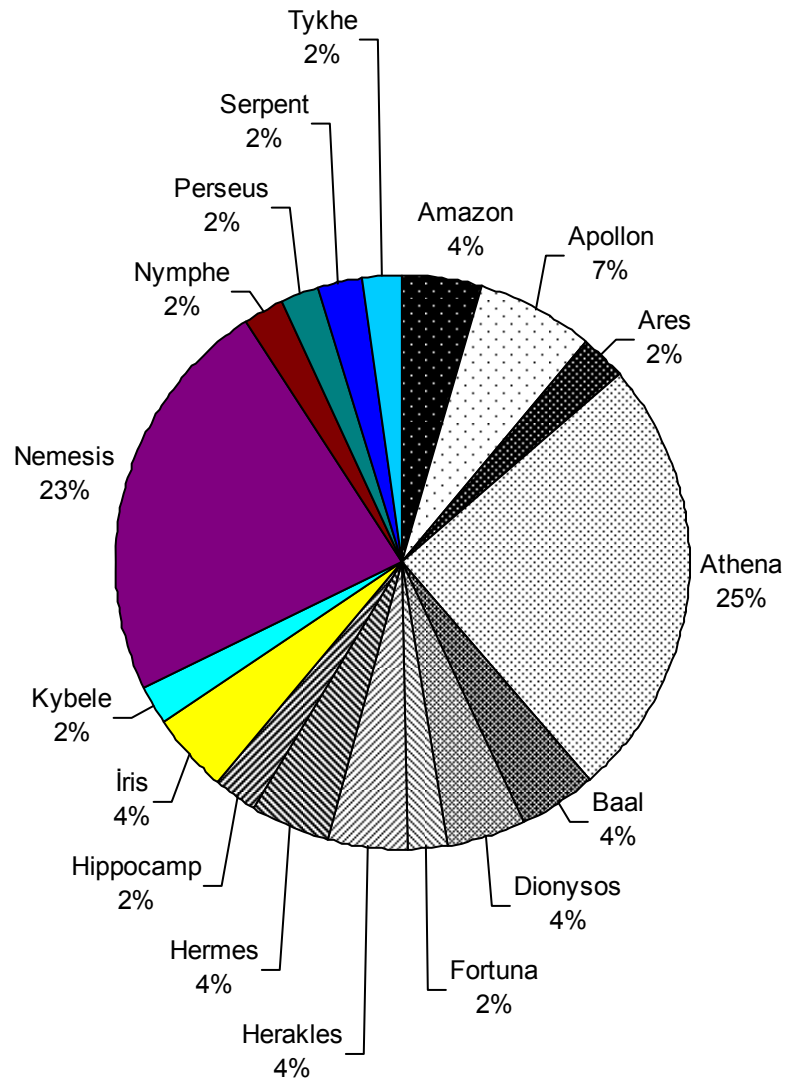
Tanrısal / Mitolojik Figürler

Kent	Tanrı/Mitsel	Grifon				Tip	Sem.	Kat. No.
		Ayrı		Birlikte				
		ÖY	AY	ÖY	AY			
Mytilene	Apollon		X			X		1
Mytilene	Ares (?)			X			X	2
Myrina	Athena			X			X	3 – 4
Myrina	Artemis	X					X	3
Phokaia	-----	X				X		5
Phokaia	-----	X				X		6
Phokaia	-----	X				X		7
Phokaia	Athena			X			X	8
Phokaia	Athena		X			X		9
Phokaia	Athena		X			X		10
Phokaia	Hermes		X			X		11
Phokaia	Hermes		X			X		12
Phokaia	Tykhe		X			X		13
Phokaia	Herakles		X				X	14
Phokaia	Zeus				X		X	14
Phokaia	-----		X			X		15
Phokaia	-----		X			X		16
Samos	-----	X				X		17
Samos	-----		X			X		18
Smyrna	-----		X			X		19
Smyrna	Amazon		X			X		20
Smyrna	-----		X			X		21
Smyrna	Nemesis				X	X		22
Smyrna	Kybele		X			X		23
Smyrna	Amazon		X			X		24
Smyrna	Zeus		X			X		25
Teos	-----	X				X		26 – 39
Teos	Dionysos				X		X	40
Teos	Dionysos				X		X	41
Gaziura	Baal		X			X		42 – 43
Kamiros	-----		X			X		44
Kaunos	İris		X			X		45
Kaunos	İris		X			X		46
Lyrbe	Nemesis				X		X	47

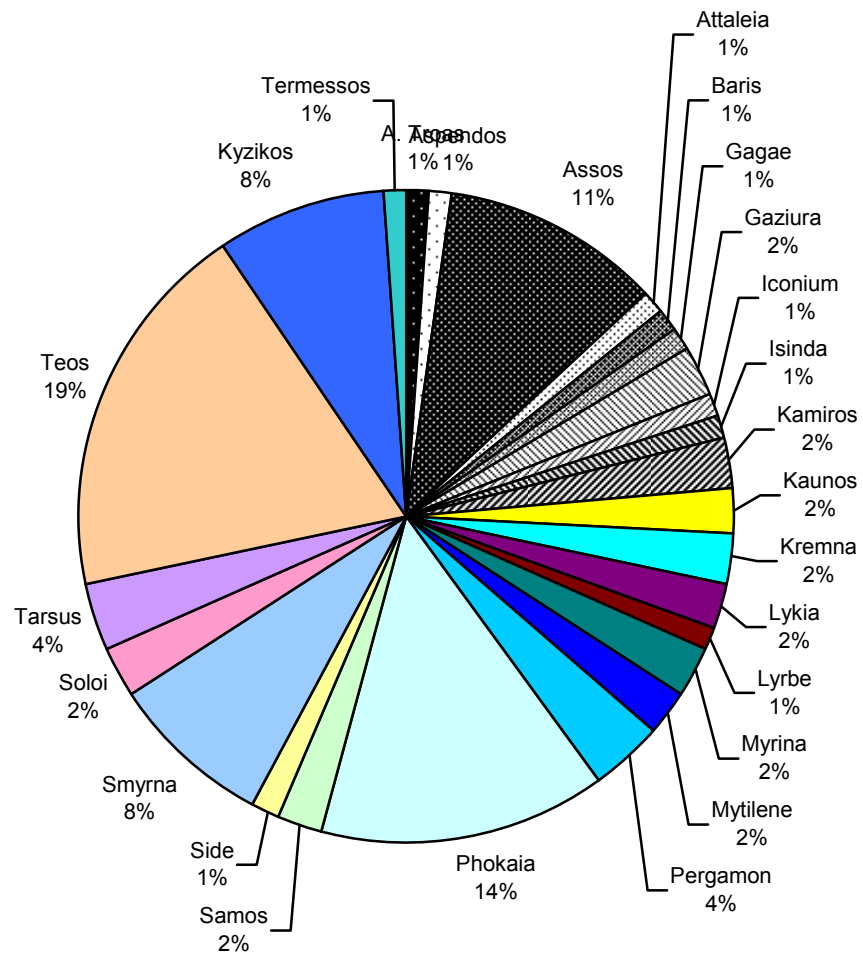
Kent	Tanrı/Mitsel	Grifon				Tip	Sem.	Kat. No.
		Ayrı		Birlikte				
		ÖY	AY	ÖY	AY			
Soloi	Athena			X			X	48 – 49
Tarsos	-----	X				X		50
Tarsos	Hippokampos		X			X		51
Tarsos	Nymphe		X				X	52
Ikonion	Perseus			X			X	53
Ikonion	Zeus	X					X	53
Lykia	-----		X			X		54
Lykia	-----	X				X		55
Gagae								56
Kyzikos	-----	X				X		57 – 61
Kyzikos	-----		X				X	62
Kyzikos	Apollon			X		X		63
Pergamon	Athena			X			X	64
Pergamon	Athena			X			X	65
Pergamon	Serpent	X					X	66
Aspendos	Nemesis				X		X	67
Attaleia	Nemesis				X		X	68
Side	Nemesis				X		X	69
Hadrianopolis	Nemesis				X		X	70
Baris	Nemesis				X		X	71
Isinda	Nemesis				X		X	72
Kremna	Nemesis				X		X	73
Kremna	Fortuna				X		X	74
Pednelissos	Nemesis				X		X	75
Termessos	Zeus		X				X	76
Termessos	Nemesis				X		X	76
A. Troas	Apollon			X		X		77
Assos	-----		X			X		78 – 79
Assos	Athena		X			X		80 – 81
Assos	Herakles		X				X	82
Assos	Zeus				X		X	82
Assos	-----		X			X		83 – 86

6.7. Grifonun Sikkeler Üzerinde İlişkili Olduğu

Tanrısal / Mitolojik Figürlerin Yoğunluk Dağılımı

6.8. Grifonlu Sikkelerin Kentlere Göre Yoğunluk Dağılımı

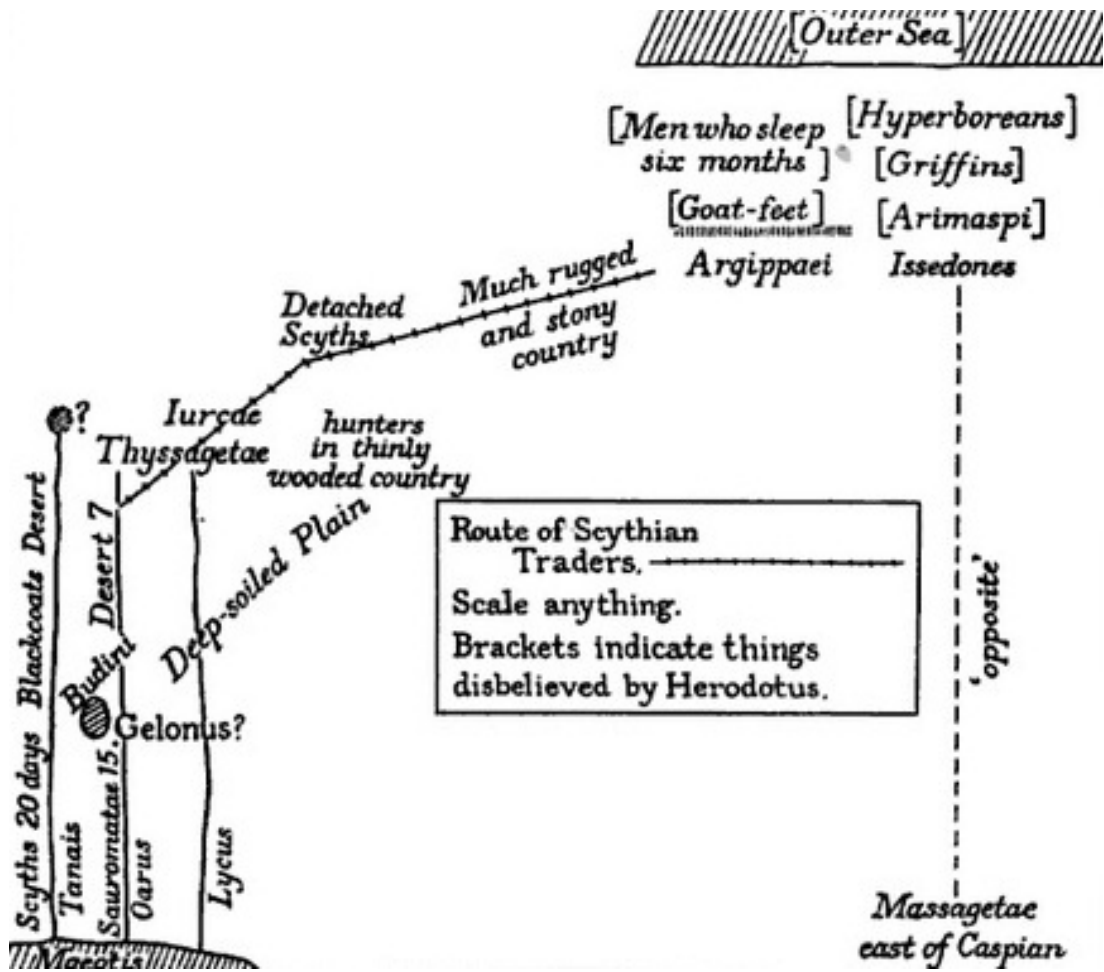
6.9. Sikkelerin Kronolojik Dizini

Kent	Tarih								
	İ.Ö.						İ.S.		
	6. yy.	5. yy.	4. yy.	3. yy.	2. yy.	1. yy.	1.yy.	2.yy.	3.yy.
Mytilene		1-2							
Myrina			3-4	4					
Phokaia	5-6-7	7-8	8	9-10-11- 12-13-14	9-10-11- 12-13-14		15	16	
Samos		17-18							
Smyrna								19-20- 21- 22-23- 24-25	25
Teos	26-27- 28-29	30-31	32-33- 34	35-36- 37	38-39	39-40	40-41	LENGER, s. 218. dn. 51	
Gaziura			42 - 43						
Kamiros		44							
Kaunos		45 - 46							
Lyrbe									47
Soloi		48-49	48-49						
Tarsos		50-51	52						
Ikonion						53			
Lykia		54-55							
Gagae									56
Kyzikos		57-58-59- 60- 61	62-63						
Pergamon				64	64-65-66				
Aspendos								67	
Attaleia									68
Side									69
Hadrianopolis									70
Baris									71
Isinda									72
Kremna									73-74
Pednelissos									75
Termessos									76
A.Troas									77
Assos		78-79	80-81	80-81- 82	82	83-84	83-84 -85-86	LENGER, s. 217. dn. 33	

7. EKLER

7.1. Haritalar

1

1. Lesbos, Mytilene
2. Myrina
3. Phokaia
4. Samos
5. Smyrna
6. Teos
7. Gaziura
8. Kamiro
9. Kaunos
10. Lyrbe
11. Soloi
12. Tarsos
13. Ikonion
14. Gagae
15. Kyzikos
16. Pergamon
17. Aspendos
18. Attaleia
19. Side
20. Hadrianopolis
21. Baris
22. Isinda
23. Krenna
24. Pednelissos
25. Termessos
26. A. Troas
27. Assos

7.2. Levhalar

1

2

3

4

5

6

7

8

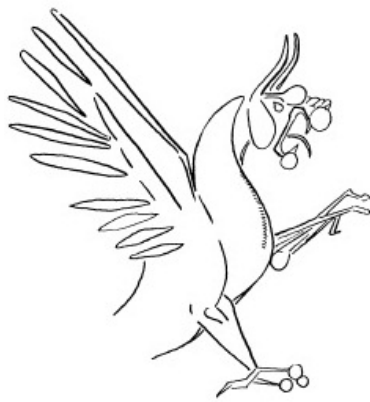
9

10

11

12

13

14

15

16

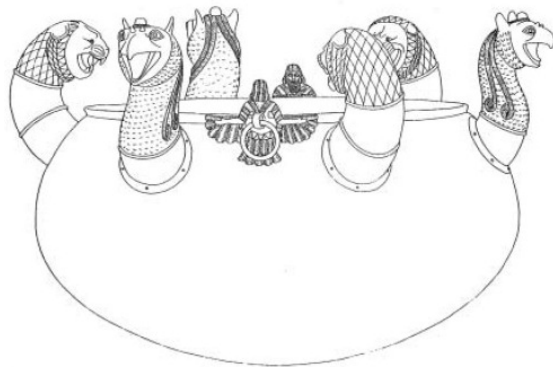
17

18

19

20

21

22

23

24

25

26

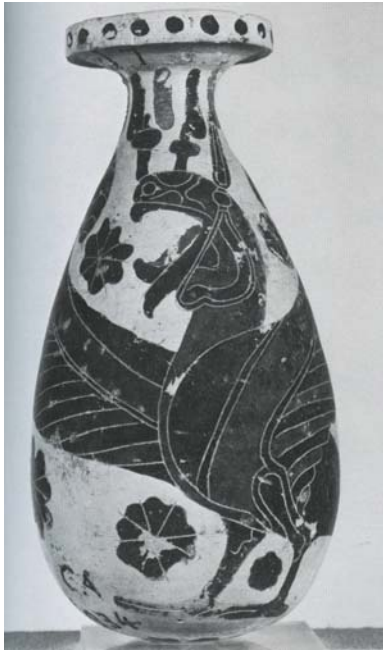
27

28

29

30

31

32

33

34

35

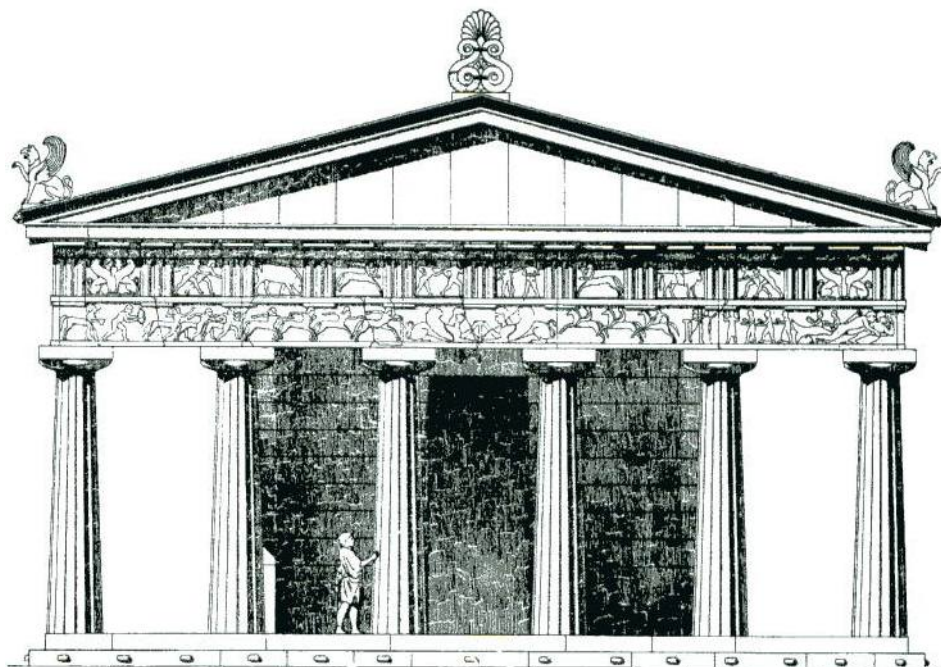
36

37

38

39

40

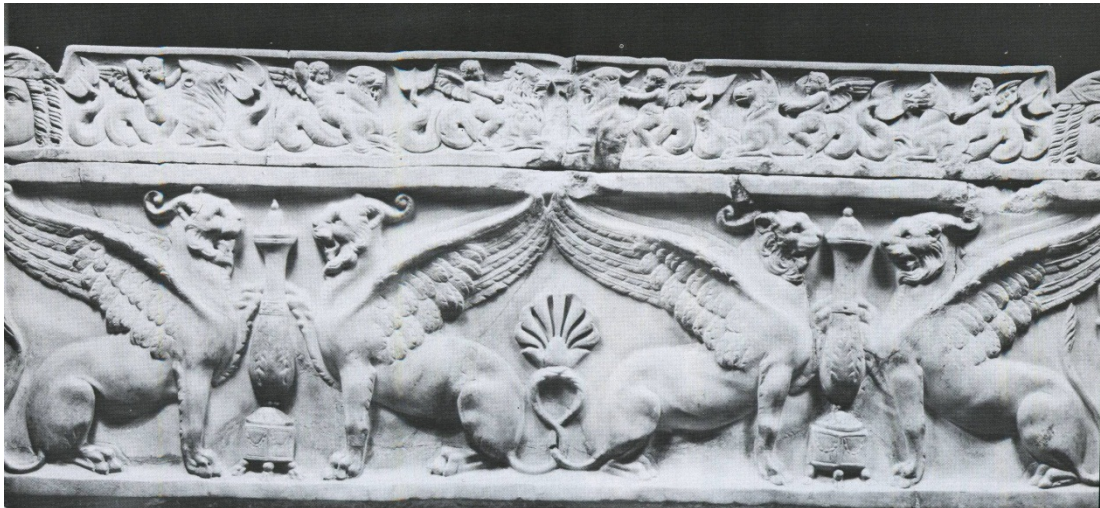

41

42

43

44

45

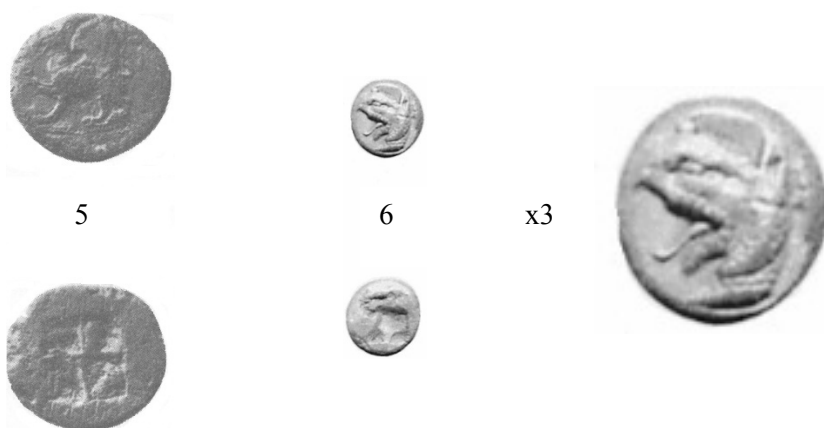
46

47

48

1 - 2: *Mytilene*; 3 - 4: *Myrina*; 5 - 6: *Phokaia*

7 - 16: Phokaia; 17 - 18: Samos

19

20

21

22

23

24

25

19 – 25: Smyrna

26

27

28

29

30

31

32

33

34

35

36

37

38

39

40

x3

41

42

43

44

x3

45

x3

46

x3

38 – 41: *Teos*, 42 - 43: *Gaziura*, 44: *Kamiros*, 45 – 46: *Kaunos*

47

x2

48

49

50

51

x3

52

53

54

55

56

47: Lyrbe, 48 – 49: Soloi Pompeiopolis, 50 – 52: Tarsos, 53: Ikonion 54– 55: Lykia, 56: Gagae

57

58

59

60

61

62 x2

63

64 x3

65

x2

66

57 - 63: Kyzikos, 64 - 66: Pergamon

67

68

69

70

72

73

71

74

75

76

67: Aspendos; 68: Attaleia; 69: Side; 70: Hadrianopolis; 71: Baris; 72: Isinda; 73 – 74: Kremna; 75: Pednelissos; 76: Termessos

77

78

79

80

81

82

x2

83

84

85

86

77: Aleksandreia Troas, 78 – 86: Assos

8. KAYNAKÇA

Antik Kaynaklar

- Ail. nat. Ailianos, de natura animalium. / Aelian. **On Animals** vol. I (Book: 1 – 5), Çev. A. F. Scholfield, (1958), Harvard University Press, Cambridge Massachusetts.
- Aischyl. Prom. Aischylos Prometheus. / **Prometheus Bound of Aeschylus and the Fragment of Prometheus Unbound**, Çev. N. Wecklein – F. D. Allen, Ginn and Company, (1891), Boston.
- Apul. met. Apuleius metamorphoses. / Apuleius. **Başkalaşım**lar, Çev. Çiğdem Dürüşken, (2005) Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- Aristoph. Ran. Aristophanes Ranae. / Aristophanes. **Frogs**, Çev. M. Dillon, (1995), Perseus Digital Library, Tuft University (Çevrimiçi: 22.12.2011).
- Arr.an. Arrianos anabasis. / Arrian. **İskender'in Seferleri**, Çev. Meriç Mete, (2005), İdea Yayınevi, İstanbul.
- Diog.Laert. Diogenes Laertios. **Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri**, Çev. Candan Şentuna, (2003), YKY, İstanbul.
- Hdt. Herodotos. **Tarih**, Çev. M. Ökmen (2006), İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Hom. İl. Homeros İlias. / Homeros. **İlyada**, Çev. Azra Erhat – A. Kadir, (2011), Can Yayınları, İstanbul.
- Kutsal Kitap**. (2001) Kitabı Mukaddes Şirketi, İstanbul.

- Mela Pomponius Mela. De Chorographia. / **Pomponius Mela's Description of the World**, Çev. F. E. Romer, (1998), The University of Michigan Press, Michigan.
- Non. Dion. Nonnos. **Dionysiaca**, vol. 3 (Book: 36 – 48), Çev. W. H. D. Rouse, (1940), Harvard University Press, Cambridge Massachusetts.
- Paus. Pausanias. **Description of Greece**, Çev. W. H. S. Jones, (1918), W. Heinemann Ltd., London.
- Philostr. Philostratos. **The Life of Apollonius of Tyana**, Çev. F. C. Coyne, (1969), Harvard University Press, Cambridge Massachusetts.
- Phot. Photius. **The Library of Photius** vol. I, Çev. J. H. Freese, (1920), The Mcmillan Company, New York.
- Pind. I. O. Pindar. **Olympian Odes, Pythian Odes**, Çev. William H. Race, (1997), Harvard University Press, Cambridge Massachusetts.
- Plin. nat. Plinius Maior. naturalis historia. / **Natural History**, vol. II (Book: 3 – 7), Çev. H. Rackham, (1942), Harvard University Press, Cambridge Massachusetts.
- Strab. Strabon. **The Geography of Strabo**, vol. IV (Book: 8 – 9), Çev. H. L. Jones, (1924), W. Heinemann Ltd., London. Strabon. **Geographika. Antik Anadolu Coğrafyası**, Çev. A. Pekman, (2000), Arkeoloji & Sanat Yayınları, İstanbul.

Xen.an Ksenophon. Anabasis / **Onbinlerin Dönüşü**, Çev. Oğuz Yarlıgaş, (2011), Kabalcı Yayınevi, İstanbul.

Modern Kaynaklar

AKŞİT, Oktay (1971), **Hellenistik ve Roma Devrinde Likya**, İÜ Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.

AKURGAL, Ekrem (1949), **Späthethitische Bildkunst**, AÜDTCF Yayınları, Ankara.

AKURGAL, Ekrem (1968), **The Birth of Greek Art**, Methuen, London.

AKURGAL, Ekrem (1992), “Zur Entstehung des griechischen Greifenbildes”, **Kotinos: Festschrift für Erika Simon** 33 – 52.

AKURGAL, Ekrem (1995), **Anadolu Uygarlıkları**, Net Turistik Yayınlar, İstanbul.

AKURGAL, Ekrem (1997), **Eski İzmir I. Yerleşme Katları ve Athena Tapınağı**, TTK, Ankara.

AKURGAL, Meral (1997), **Korint Seramiği**, Ytong, İstanbul.

ALBAYRAK, Yusuf (2008), **Anadolu'da Artemis Kültü**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

ALEXIOU, Stylianos (1991), **Minos Uygarlığı**, Çev. Elif Tül Tulunay, Arkeoloji & Sanat Yayınları, İstanbul.

ALIGHIERI, Dante (2011) **İlâhî Komedya, Âraf**, Çev. Rekin Teksoy, Oğlak Yayınları, İstanbul.

ANADOL, Ş. (1997), "Grifon", **Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi**, 2, 715.

AND, Metin (2007), **Minyatürlerle Osmanlı - İslâm Mitologyası**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

ANOKHIN, Vladilen Afanes'evich (1980), **The Coinage of Chersonesus: IV century B.C.-XII Century A.D.** Rusça'dan Çev. H. Bartlett Wells (BAR International Series 69), Oxford.

ANSON, Leo (1911), **Numismata Graeca. Greek Coin-Types. Classified for Immediate Identification.** Vol. 1 – 6, London.

ARSLAN, Murat (2007), **Roma'nın Büyük Düşmanı Mithradates VI Eupator**, Odin Yayıncılık, İstanbul.

ARSLAN, Nurettin – ARSLAN, Beate Böhlendorf (2010), **Taşın Hayat Verdiği Kent, Assos**, Homer Kitabevi, İstanbul.

ATLAN, Sabahat (1976), **1947 – 1967 Yılları Side Kazılarında Elde Edilen Sikkeler**, TTK, Ankara.

BABELON, Ernest (1898), **Inventaire Sommaire de la collection Waddington**, Paris.

BABELON, Ernest (1907), **Traité des Monnaies Grecques et Romaines**, E. Leroux, Paris.

BAER, Eva (1965), **Sphinxes and Harpies in Medieval Islamic Art**, The Israel Oriental Society, Jerusalem.

BAKIR, Tomris (1982), **Korinth Seramiğinde Aslan Figürünün Gelişimi**, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi, İzmir.

BALCER, Jack Martin (1968), "The Early Silver Coinage of Teos", **SNR**, 47: 5 – 50.

BALCER, Jack Martin (1970), "Phokaia and Teos. A Monetary Alliance", **SNR**, 49: 25 – 34.

BAYDUR, Nezahat (1975), "Die Münzen von Attaleia in Pamphylien 1. Geschichte, Chronologie und Münzkatalog von der hellenistischen Zeit bis zu Commodus.", **JNG**, 25: 33 – 72.

BAYDUR, Nezahat (1976), "Die Münzen von Attaleia in Pamphylien 2. Geschichte, Chronologie und Münzkatalog von Septimius Severus bis zum Ende der Münzprägung unter Valentinian-Gallienus. Gesamtauswertung." **JNG**, 26: 33 – 78.

BAYKAN, Daniş (2002), **Assos Athena Tapınağı Heykeltraşlık Eserleri ve Bölgesel Mitolojiyle Bağlantıları**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

BELLINGER, Alfred Raymond (1961), **Troy, the Coins**, Published for the University of Cincinnati by Princeton University Press, Princeton.

BIGWOOD, J. M. (1989), "Ctesias' Indica and Photius", **Phoenix**, vol. 43, no: 4: 302 – 316.

BISI, Anna Maria (1962), "L'iconografia del grifone a Cipro", **OA**, 1: 219 – 232.

BISI, Anna Maria (1964), "Il Grifone nell'arte dell'antico Iran e dei popoli delle steppe", **RSO**, 39: 15 – 60.

BISI, Anna Maria (1965), **Il grifone: storia di un motivo iconografico nell'antico Oriente mediterraneo**, Centro di Studi Semitici, Roma.

BMC Alexandria (1964), **A Catalogue of the Greek Coins in British Museum. Alexandria and the Nomes**, Haz. Reginald Stuart Poole, A. Forni, Bologna.

BMC Attica (1964), **A Catalogue of the Greek Coins in British Museum. Attice, Megaris, Aigina**, Haz. Vincent Barclay Head, A. Forni, Bologna.

BMC Caria (1964), **A Catalogue of the Greek Coins in British Museum. Caria, Cos, Rhodes etc.**, Haz. Vincent Barclay Head, A. Forni, Bologna.

BMC Central Greece (1964), **A Catalogue of the Greek Coins in British Museum. Central Greece (Locris, Phocis, Boeotia and Euboea)**, Haz. Vincent Barclay Head, A. Forni, Bologna.

BMC Corinth (1964), **A Catalogue of the Greek Coins in British Museum. Corinth, colonies of Corinth, etc.**, Haz. Vincent Barclay Head, A. Forni, Bologna.

BMC Galatia (1964), **A Catalogue of the Greek Coins in British Museum. Galatia, Cappadocia and Syria**, Warwick Wroth, A. Forni, Bologna.

BMC Ionia (1964), **A Catalogue of the Greek Coins in British Museum. Ionia**, Haz. Vincent Barclay Head, A. Forni, Bologna.

BMC Italy (1964), **A Catalogue of the Greek Coins in British Museum. Italy**, Haz. Reginald Stuart Poole, A. Forni, Bologna.

BMC Lycia (1964), **A Catalogue of the Greek Coins in British Museum. Lycia, Pamphylia, Pisidia**, Haz. George Francis Hill, A. Forni, Bologna.

BMC Mysia (1964), **A Catalogue of the Greek Coins in British Museum. Mysia**, Haz. William Warwick Wroth, A. Forni, Bologna.

BMC Parthia (1964), **A Catalogue of the Greek Coins in British Museum. Parthia**, Haz. William Warwick Wroth, A. Forni, Bologna.

BMC Syria (1964), **A Catalogue of the Greek Coins in British Museum. The Seleucid Kings of Syria**, Haz. Percy Gardner, A. Forni, Bologna.

BMC Thessaly (1964), **A Catalogue of the Greek Coins in British Museum. Thessaly to Aetolia**, Haz. Percy Gardner, A. Forni, Bologna.

BMC Troas (1964), **A Catalogue of the Greek Coins in British Museum. Troas, Aeolis and Lesbos**, Haz. William Warwick Wroth, A. Forni, Bologna.

BOARDMAN, John (2002), **Kırmızı Figürlü Atina Vazoları. Arkaik Dönem**, Çev. Gürkan Ergin, Homer Kitabevi, İstanbul.

BOARDMAN, John (2005), **Yunan Sanatı**, Çev. Yasemin İlseven, Homer Kitabevi, İstanbul.

BOATWRIGHT, Mary, T. (2002), **Hadrian and the Cities of the Roman Empire**, Princeton University Press, Princeton.

BODENSTEDT, Friedrich (1981), **Die Elektronmünzen von Phokaia und Mytilene**, Verlag Ernst Wasmuth, Tübingen.

BORGES, Jorge Luis (1996), **Düşsel Varlıklar Kitabı**, Çev. Bora Komçez, Mitos Yayıncılık, İstanbul.

BOTTÉRO, Jean (2005), **Gilgamiş Destanı. Ölümsüzlüğü Arayan Büyük İnsan**, Çev. Orhan Suda, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

BOURA, Laskarina (1983), **The Griffin Through the Ages**, Midland Bank, Athens.

BÖRKER – KLÄHN, Jutta (1971), “Greif”, **RLA**, Band 3: 633 – 639.

BRIDGMAN, Timothy P. (2005), **Hyperboreans Myth and History in Celtic – Hellenic Contacts**, Routledge, New York.

BROCARD, Anthony (2002), **Une Grypomachie: le combat des arimaspes contre les griffons dans la céramique du IVème s. AV. J.-C.**, Travaux universitaires, Lyon.

BROMMER, Frank (1962), “Eine frühe attische Amphora mit Greifen”, **BerlMus**, 4: 1 – 16.

BULUT, Süleyman (2005), “Erken Dönem Likya Sikkelerinde Triskeles Motifi”, **Adalya**, 7: 15 – 68.

BURKERT, Walter (2012), **Yunan Kültüründe Yakındoğu Etkileri**, Çev. M. F. Yavuz, İthaki, İstanbul.

BURNETT, Andrew – AMANDRY, Michel et al (1992), **Roman Provincial Coinage (RPC)**, vol. I-II, British Museum Press, London; Bibliothèque nationale, Paris.

BURRELL, Barbara (2004), **Neokoroi. Greek Cities and Roman Emperors**, Brill, Leiden – Boston.

CAN, Alper (2011), **Eskiçağ Rehberi**, Arkeoloji & Sanat, İstanbul.

CARRADICE, Ian – PRICE, Martin (2001), **Hellen Dünyasında Sikke**, Çev. Oğuz Tekin, Homer Kitabevi, İstanbul.

CHANTRAINE, Pierre (1968), **Dictionnaire Etymologique de la Langue Grecque. Histoire Des Mots**, Klincksieck, Paris.

CHAPOUTHIER, Fernand (1924), “Némésis et Niké”, **BCH**, 48: 287 – 303.

CHRYSSANTHAKI-NAGLE, Katerina (2007), **L'histoire Monetaire D'Abdere en Thrace. VIe s. av. J.-C. - IIe s. ap. J.-C.** ΜΕΛΕΤΗΜΑΤΑ 51, Diffusion de Bogaard, Paris. Athènes

COLDSTREAM, John Nicholas (1974), "Sphinxes and Griffins from Geometric Knossos", **AntCr**, 2: 161 – 164.

COURTILS, Jacques des (2003), **Ksanthos ve Letoon Rehberi**, Ege Yayınları, İstanbul.

CREIGHTON, John (2000), **Coins and Power in Late Iron Age Britain**, Cambridge University Press, New York.

ÇAPAR, Ömer (1987), "Ege Göçleri ve Sonrası Batı Anadolu", **I. Anadolu Demir Çağları Sempozyumu**, 13 – 34.

ÇELGİN, Güler (2011), **Eski Yunanca – Türkçe Sözlük**, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.

ÇEVİK, Nevzat – BULUT, Süleyman (2008), "The rediscovery of GAGAE/ 'GAXE' in the south-east corner of Lycia. New finds from the total surface surveys", **Adalya**, 11: 63 – 98.

ÇIĞIR, Derya (2003), **Antik Kaynaklarda Lykia ve Lykialılar**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

ÇİLİNGİROĞLU, Altan (1984), **Urartu ve Kuzey Suriye, Siyasal ve Kültürel İlişkiler**, EÜ Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir.

ÇİLİNGİROĞLU, Altan (1997), **Urartu Krallığı, Tarihi ve Sanatı**, Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı, İzmir.

DARGA, A. Muhibbe (1992), **Hitit Sanatı**, Akbank, İstanbul.

DAVIDSON, Gustav (2009), **Melekler Sözlüğü**, Çev. İsmail Yerguz, Sel Yayıncılık, İstanbul.

DELPLACE, Christiane (1967 a), "Le griffon créto-mycénien", **AntCI**, 36: 49 – 86.

DELPLACE, Christiane (1967 b), "Breves remarques sur le role du griffon dans la religion creto - mycenienne", **BIHBelge**, 38: 5 – 9.

DELPLACE, Christiane (1980), **Le griffon de l'archaïsme à l'époque impériale. Etude iconographique et essai d'interprétation symbolique**, Institut Historique Belge de Rome, Bruxelles.

DELPLACE, Christiane (1990), "Le griffon dans la peinture romaine et sur les reliefs en stuc" **Revue archéologique de Picardie**, vol. 1 no: 1-2: 89 – 97.

DEMİRKAN, Nalan (2009), **Calvert Koleksiyonu'ndaki Kırmızı Figürlü Pelikeler**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

DESSENNE, André (1957), "Le griffon créto-mycénien inventaire et remarques", **BCH**, 81: 203 – 215.

DIERICHS, Angelika (1981), **Das Bild des Greifen in der frühgriechischen Flächenkunst I-II**, Lit, Münster.

DIERICHS, Angelika (1985), "Das Bild des Greifen in der frühgriechischen Flächenkunst. Nachträge", **Boreas**, 8: 5 – 32.

DU MESNIL DU BUISSON, Robert (1963), "Le dieu-griffon à Palmyre et chez les Hittites" **L'Ethnographie**, 57: 16 – 31.

DURRBACH, F. (1896), “Gryps – Gryphus”, **DarSag**, Tome 2, 1668 – 1673.

ERHAT, Azra (1997), **Mitoloji Sözlüğü**, Remzi Kitabevi, İstanbul.

ERKANAL, Armağan (1993), **Anadolu’da Bulunan Suriye Kökenli Mühürler ve Mühür Baskıları**, TTK, Ankara.

ERTÜZÜN, Reşit Mazhar (1998), **Kapıdağı Yarımadası ve Çevresindeki Adalar. Tarih ve Arkeolojisi Üzerine Araştırmalar**, Ozan Sanatevi, İstanbul.

EVANS, John (1860), **An Account Some Rare and Unpublished Ancient British Coins**, The Numismatic Society of London, London.

FELLOWS, Charles (1855), **Coins of Ancient Lycia Before The Reign of Alexander**, John Murray, London.

FERNGREN, Gary Burt (1966), **A History of Samos to the Persian War**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, University of British Columbia.

FLAGGE, Ingeborg (1975), **Untersuchungen zur Bedeutung des Greifen**, Sankt Augustin, Richarz.

FORRER, Leonard (1926), **Weber Collection vol. 3 Part. 1, Descriptive catalogue of the collection of Greek coins**, Spink & Son Limited, London.

FRANKFORT, Henri (1936), "Notes on the Cretan Griffin", **BSA**, (1936/1937), 37: 106–122.

FRITZE, Hans von – GAEBLER, Hugo (1912), "Die Elektronprägung von Kyzikos", 1 – 38. **Nomisma VII. Untersuchungen auf dem Gebiete der antiken Münzkunde**, Mayer & Müller, Berlin.

FURTWÄNGLER, Adolf (1886 – 1890), "Gryps", 1742 – 1777, **Ausführliches Lexikon der Griechischen und Römischen Mythologie Band I.2**, Ed. Wilhelm Heinrich Roscher, Verlag und Druck von B. G. Teubner, Leipzig.

GARDNER, Percy (1882), **Samos and Samian Coins**, Macmillan, London.

GOLDMAN, Bernard (1960), "The Development of the Lion – Griffin", **AJA**, 64: 319 – 328.

GRAHAM, A. J. (1992), "Abdera and Teos", **JHS**, 112: 44 – 73.

GRAVES, Robert (2004), **Yunan Mitleri**, Çev. Uğur Akpur, Say Yayınları, İstanbul.

GRAVES, Robert – PATAI, Raphael (2009), **İbrani Mitleri**, Çev. Uğur Akpur, Say Yayınları, İstanbul.

GREAVES, Alan M. (2010), **The Land of Ionia. Society and Economy in the Archaic Period**, Wiley – Blackwell, Malden.

GREEN, Anthony R. (1993), "Mischwesen. B", **RLA**, Band 8: 246 – 262.

GREENWELL, W. (1887), **The Electrum Coinage of Cyzicus**, Rollin and Feuarent, London.

GRIMAL, Pierre (1997), **Mitoloji Sözlüğü. Yunan ve Roma**, Çev. Sevgi Tamgüç, Sosyal Yayınlar, İstanbul.

GROSE, S.W. (1929), **Catalogue of the Mclean Collection of Greek Coins in the Fitzwilliam Museum, III, Asia Minor, Farther Asia, Egypt, Africa**, Cambridge at the University Press, Cambridge.

GRUBER, C. Herbert A. (1970), **Coins of the Roman Republic in the British Museum vol. 1. Aes rude, aes signatum, aes grave and Coinage of Rome from BC 268**, Oxford.

GÜNEY, Hale (2006), **Soloi – Pompeiopolis Sikkeleri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

GÜRDAL, Tayyar (2007), **Anadolu’da Apollon Kültü**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, , Ankara.

HASPELS, C.H. Emilie (1946), **Eski Yunan Boyalı Keramiği**, Çev. Aşkıdil Akarca, İÜEF Yayınları, İstanbul.

HAYNES, Denys Eyre Lankester (1981), “The Technique of the Erbach Griffin-Protomai”, **JHS**, 101: 136 – 138.

HEAD, Barclay Vincent (1887), **Historia Numorum, A Manual of Greek Numismatics**, Clarendon Press, Oxford.

HEALY, J. F. (1957), “Notes on the Monetary Union Between Mytilene and Phokaia”, **JHS**, 77, II: 267 – 268.

HILL, D.K. (1969), "Griffins and Praenestine Metalwork", **Hommages à Marcel Renard**, 3: 298 – 303.

HILL, George Francis (1923), "Alexander the Great and the Persian Lion-Gryphon", **JHS**, 43, II: 156 – 161.

HIND, John (2006), "The Bosporan Kingdom", **CAH**, vol. 6: 476 – 511.

HOPKINS, Clark (1960), "The Origin of the Etruscan – Samian Griffon Cauldron", **AJA**, 64: 368 – 370.

HOWGEGO, Christopher (1998), **Sikkelerin Işığında Eskiçağ Tarihi**, Çev. Oğuz Tekin, Homer Kitabevi, İstanbul.

IMHOOF-BLUMER, Friedrich (1901 – 1902), **Kleinasiatische Münzen I – II**, K.U.K. Hof- Und Universität Buchhandler, Wien.

IŞIK, Adem (2001) **Antik Kaynaklarda Karadeniz Bölgesi**, TTK, Ankara.

IŞIK, Fahri (1989), "Batı Uygarlığının Doğuşu. Erken Demirçağ Doğu – Batı Kültür Sanat İlişkilerinde Anadolu", **TürkArkDerg**, 28: 1 – 39.

IŞIN, Gül (1998), “The Ruins at Kozan – Bodrumkaya: Pednelissos”, **Adalya**, 3: 111 – 127.

JANTZEN, Ulf (1955), **Griechische Greifenkessel**, Gebr. Mann, Berlin.

KARANASTASSI, P (1992), “Nemesis”, **LIMC VI 1**, 733 – 762.

KARAYAKA, Nuriye (2007), **Hellenistik ve Roma Dönemlerinde Pisidia Tanrıları**, Ege Yayınları, İstanbul.

KART, Erkan (2008), **Anadolu’da İsis ve Sarapis Kültü ve Bunun Kaunos’ta İzleri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.

KLOSE, Dietrich O. (1987), **Die Münzprägung von Smyrna in der Römischen Kaiserzeit**, W. De Gruyter, Berlin – New York.

KONUK, Koray (1998), “The Early Coinage of Kaunos”, **Studies in Greek Numismatics in Memory of Martin Jessop Price**, Ed. R. Ashton – S. Hurter, 197 – 223.

KONUK, Koray (2005), "The Electrum Coinage of Samos in the Light of a Recent Hoard", **Asia Minor Studien**, 54: 43 – 56.

KÖKER, Hüseyin (2007), "Sikkeler Işığında Kremna Kenti Tanrıları", 1. Burdur Sempozyumu, c. 1: 677 – 682.

LAMBRINUDAKIS, V. (1984), "Apollon", **LIMC II 1**, 183 – 327.

LEFEBVRE, R. (2004), **Le Griffon dans l'art roman. Traditions littéraires et iconographiques**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Université Libre de Bruxelles, Bruxelles.

LEIBOVITCH, Joseph (1946), **Le Griffon**, Trois Communications Faites à l'Institut d'Égypte, Le Caire.

LEIBOVITCH, Joseph (1955), "Le Griffon dans le Moyen-Orient Antique" '**Atiqot**, I: 75 – 88.

LEIBOVITCH, Joseph (1958), "Le Griffon d'Erez et le sens mythologique de Némésis", **IEJ**, 8: 142 – 148.

LEIBOVITCH, Joseph (1968), “Quelques Griffons Demeurés Inédits”, **IEJ**, 18: 126 – 129.

LENGER, Dinçer Şavaş (2009), “A Proposito del Grifone sulle Monete d’Asia Minore”, **Ancient History, Numismatics and Epigraphy in the Mediterranean World. Studies in memory of Clemens E. Bosch and Sabahat Atlan and in honour of Nezahat Baydur**, Ed. Oğuz Tekin, 215 – 222.

MADHLOUM, Tariq (1964), “More Notes on the Near Eastern Griffin”, **Sumer**, vol. 20: 57 -62.

MANGANARO, G. (1960), “Grifo”, **EAA**, Ed. Domenico Bartolini, 1056 – 1063.

MANGUEL, Alberto – GUADALUPI, Gianni (2005), **Hayali Yerler Sözlüğü I - II**, Çev. Sevin Okyay – Kutlukhan Kutlu, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

MATTINGLY, Harold – SYDENHAM, Edward A. (1972), **Roman Imperial Coinage (RIC)**, vol. 5 Part. 1, Spink & Son Ltd., London.

MAY, John Maunsell Frampton (1966), **The Coinage of Abdera (540 – 345 BC)**, Royal Numismatic Society, London.

MAYOR, Adrienne – HAENEY, Michael (1993), “Griffins and Arimaspeans”, **Folklore**, 104: 40 – 66.

MAYOR, Adrienne (1994), “Guardians of the Gold”, **Archaeology**, November-December, 47, 6: 52 – 59.

MILTON, John (2005), **Paradise Lost**, Dover Publications, New York.

MØRKHOLM, Otto (2000), **Erken Hellenistik Çağ Sikkeleri**, Çev. Oğuz Tekin, Homer Yayınları, İstanbul.

MOTOR, Hacer (2010), **Bursa, Balıkesir ve Bandırma Müzelerindeki Kyzikos Sikkeleri**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, AtÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

MÜLLER, L. (1855), **Numismatique d’Alexandre le Grand, suivie d’un appendice contenant les monnaies de Philippe II et III**, Bianco Luno, Copenhague.

NIKOLAKOPOULOU, Nikola (2010), “Middle Cycladic iconography: a social context for A new chapter in Aegean art”, **Cretan Offerings: Studies in Honour of Peter Warren**, Ed. Olga Krsyszkowska, 213 – 222.

OKTAY, Jale Özlem (2006), **Türk Sanatında Grifon Tasvirleri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, MSGSÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

ÖZGÜNEL, Coşkun (2001), **Smintheion. Troas'ta Kutsal Bir Alan**, T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara.

ÖZKAYA, Vecihi (1995), **İ.Ö. Erken 1. Binde Frig Boyalı Seramiği**, AtÜ Fen – Edebiyat Fakültesi Yayını, Erzurum.

ÖZSAİT, Mehmet (1985), **Hellenistik ve Roma Devrinde Pisidya Tarihi**, İÜ Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.

ÖZTÜRK, Bülent (2010), **Yazıtlar Işığında Roma İmparatorluk Çağı Küçükasyası'nda Dionysos Kültü**, Arkeoloji & Sanat Yayınları, İstanbul.

ÖZTÜRK, Özhan (2009), **Folklor ve Mitoloji Sözlüğü**, Phoenix, Ankara.

ÖZTÜRK, Özhan (2012) **Pontus. Antikçağdan Günümüze Karadeniz'in Etnik ve Siyasi Tarihi**, Genesis, Ankara.

ÖZYİĞİT, Ömer (2003), “Phokaia'da Akurgal'ın Kazıları Işığında Son Dönem Çalışmaları”, **Anadolu / Anatolia**, 25: 97 – 107.

ÖZYİĞİT, Ömer (2009), “Phokaia Griffon Protomları ve Griffon Protomlu Bronz Kazanların Kronolojisi”, **Altan Çilingiroğlu'na Armağan. Yukarı Denizin Kıyısında Urartu Krallığı'na Adanmış Bir Hayat / Studies in Honour of Altan Çilingiroğlu. A Life Dedicated to Urartu on the Shores of the Upper Sea**, Ed. Haluk Sağlamtimur, 415 – 430.

PALLOTTINO, Massimo (1958), “Urartu, Greece and Etruria”, **EW**, 9: 29 – 52.

PASQUIER, Alain (1975), “Le griffon dans l'orfèvrerie gréco-scythe”, **CRAI**, 1: 454 – 466.

PLANT, Richard (1979), **Greek Coin Types and Their Identifications**, Seaby, London.

PRICE, Martin Jessop (1991), **The Coinage in the name of Alexander the Great and Philip Arrhidaeus. A British Museum Catalogue I – II**, The Swiss Numismatic Society – British Museum, Zurich – London.

RADT, Wolfgang (2002), **Pergamon. Antik Bir Kentin Tarihi ve Yapıları**, Çev. Suzan Tammer, YKY, İstanbul.

RAMSAY, William M. (1961), **Anadolu'nun Tarihî Coğrafyası**, Çev. Mihri Pektaş, Millî Eğitim Bakanlığı, İstanbul.

REED, Nancy B. (1976), "Griffins in Post-Minoan Cretan Art", **Hesp.**, 45, October-December, 4: 365 – 379.

RENARD, Marcel (1963 – 1964), "Griffons de Buzenol et d'Ailleurs", **Le Pays Gaumais**, 117 – 157.

ROEBUCK, C. (1959), **Ionian Trade and Colonisation**, Ares Publishers, New York.

ROLLER, Lynn E. (2004), **Ana Tanrıça'nın İzinde. Anadolu Kybele Kültü**, Çev. Betül Avunç, Homer Kitabevi, İstanbul.

SANTINI, Emilio (1964) "Del Purgatorio. Con Dante e i suoi interpreti", **Italica** vol. 41, no: 1: 1 – 35.

SCHEFOLD, Karl (1944), "Löwengreifen aus Augst", **JSGU**, 35: 146 – 155.

SCHNEIDER, Hermann Gisela (1975), "Zur Grypomachie auf Apulischen Vasenbildern", **BABesch**, 271 – 272.

SCHWERTHEIM, Elmar (2005), “Die Beinahe-Hauptstadt des Römischen Reiches: Neue Forschungen und Ausgrabungen in Alexandria Troas (Türkei) erhellen die Geschichte der antiken Stadt”, **AntW**, 4: 63 – 68.

SEVİN, Veli (2010), **Yeni Assur Sanatı II. Assur Resim Sanatı**, TTK, Ankara.

SEVİN, Veli (1999), “Demir Çağında Anadolu – Batı İlişkileri”, **Anatolian & Thracian Studies in Honour of Zafer Taşlıkloğlu. Zafer Taşlıkloğlu Armağanı Anadolu ve Trakya Çalışmaları**, Ed. Robert Ousterhout-Nezih Başgelen, s. 113 – 121.

SEVİN, Veli (2001), **Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası I**, TTK, Ankara.

SIMON, Erika (1962), “Zur Bedeutung des Greifen in der Kunst der Kaiserzeit”, **Latomus**, 21: 749 – 780.

SIMONETTA, Bono (1977), **The Coins of the Cappadocian Kings**, Office Du Livre, Fribourg.

SİNA, Ayşen (2004), “Pausanias'ta Kült Kuran Kadın Kahramanlar”, **DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi**, cilt 22, 35: 171 – 183.

SNG Berry (1961), **The Burton Y. Berry Collection**, Haz. M. Thompson – R. R. Holloway – Irwin L. Merker, The American Numismatic Society, New York.

SNG Cop. Mysia (1945), **The Royal Collection of Coins and Medals Danish National Museum, 19, Mysia**, Haz. Niels Breitenstein – Willy Schwabacher, E. Munksgaard, Copenhagen.

SNG Cop. Troas (1945), **The Royal Collection of Coins and Medals Danish National Museum, 20, Troas**, Haz. Niels Breitenstein – Willy Schwabacher, E. Munksgaard, Copenhagen.

SNG Cop. Ionia I – III (1946), **The Royal Collection of Coins and Medals Danish National Museum, 22 – 24, Ionia**, Haz. Niels Breitenstein – Willy Schwabacher, E. Munksgaard, Copenhagen.

SNG Delepierre (1983), **Bibliothèque Nationale – Cabinet de médailles. Collection Jean et Marie Delepierre**, Bibliothèque Nationale, Paris.

SNG France Cilicie (1993), **Département des monnaies, médailles et antiques 2 Cilicie**, Bibliothèque Nationale, Paris.

SNG France Mysie (2001), **Département des monnaies, médailles et antiques 5 Mysie**, Bibliothèque Nationale, Paris.

SNG France Pamphylie Pisidie (1994), **Département des monnaies, médailles et antiques 3 Pamphylie, Pisidie, Lycaonie, Galatie**, Bibliothèque Nationale, Paris.

SNG Glasgow (2004), **SNG vol. XII, The Hunterian Museum University of Glasgow Part. I, Roman Provincial Coins, Spain – Kingdoms of Asia Minor**, Haz. John Goddard, Oxford University Press, Oxford.

SNG Leipzig (1993), **SNG Deutschland Sammlung der Universitätsbibliothek Leipzig Band. 1. Autonome Griechische Münzen**, Haz. Sabine Schultz – Ewald Hausmann, Hirmer Verlag, München.

SNG Manchester (1986), **SNG Manchester University Museum vol. VII. The Raby and Güterbock Collections**, Haz. John F. Healy, British Academy, London.

SNG München Ionien (1995), **Staatliche Münzsammlung München, Heft 20, Ionien**, Haz. D.O.A. Klose, München.

SNG München Troas (1991), **Staatliche Münzsammlung München, Heft 19, Troas – Lesbos**, Haz. K.F. Sugden, München.

SNG Switzerland I (1986), **SNG Switzerland I, Levante – Cilicia**, Haz. Eduardo Levante, Crédit suisse Berne, Berne.

SNG Switzerland I Supp. (1993), **SNG Switzerland I, Levante – Cilicia Supplement 1**, Haz. Eduardo Levante, Numismatica ars classica, Zurich.

SNG Tübingen Ionien (1989), **Münzsammlung der Universität Tübingen, Heft 4, Mysien – Ionien**, Haz. Dietrich Mansperger, Hirmer Verlag, München.

SNG Turkey 1 (2002), **The Muharrem Kayhan Collection**, Haz. Koray Konuk, Ausoius, İstanbul – Bordeaux.

SNG Turkey 4 (2010), **Ancient Coins from Mysia, Troad and Aeolis in the Collection of Selçuk Tanrikulu**, Haz. Oğuz Tekin – Aliye Erol Özdzibay, TEBE, İstanbul.

SNG Turkey 5 (2011), **Tire Museum vol. 1. Roman Provincial Coins from Ionia, Lydia, Phrygia and, etc.** Haz. Oğuz Tekin – Sencan Altınoluk – Enver Sağır, TEBE, İstanbul.

SNG v. Aul. Lykien (1964), **SNG Deutschland, Sammlung H. von Aulock, Heft 10, Lykien**, Haz. Otto Mørkholm, Gebr. Mann, Berlin.

SNG v. Aul. Mysien (1957), **SNG Deutschland, Sammlung H. von Aulock, Heft 4, Mysien**, Haz. H. Von Aulock – Gerhard Kleiner, Gebr. Mann, Berlin.

SNG v. Aul. Nachträge II (1967), **SNG Deutschland, Sammlung H. von Aulock Nachträge II, Mysien, Troas, Aeolis, Lesbos**, Haz. Peter Robert Franke, Gebr. Mann, Berlin.

SNG v. Aul. Nachträge III (1968), **SNG Deutschland, Sammlung H. von Aulock Nachträge III, Ionien, Karien, Lydien**, Haz. Peter Robert Franke, Gebr. Mann, Berlin.

SNG v. Aul. Pisidien (1964), **SNG Deutschland, Sammlung H. von Aulock, Heft 12, Pisidien, Lykaonien, Isaurien**, Haz. H. Von Aulock – Gerhard Kleiner, Gebr. Mann, Berlin.

SNG v. Aul. Pisidiens I (1977), **Münzen und Städte Pisidiens I**, Istanbuler Mitteilungen, Beiheft 19, Haz. H. Von Aulock, Ernst Wasmuth, Tübingen.

SNG v. Aul. Troas (1959), **SNG Deutschland, Sammlung H. von Aulock, Heft 5, Troas – Aeolis – Lesbos**, Haz. H. Von Aulock – Gerhard Kleiner, Gebr. Mann, Berlin.

SNG v. Aul. Ionien (1960), **SNG Deutschland, Sammlung H. von Aulock, Heft 6, Ionien**, Haz. H. Von Aulock – Gerhard Kleiner, Gebr. Mann, Berlin.

ŞAHİN, Nuran (2001), **Zeus'un Anadolu Kültleri**, AKMED, İstanbul.

TEKİN, Oğuz (1991), **Aspendos Sikkeleri**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

TEKİN, Oğuz (1997), **Antik Nüsmatik ve Anadolu**, Arkeoloji & Sanat Yayınları, İstanbul.

TEKİN, Oğuz (2003), **Sadberk Hanım Müzesi Antik Sikkeler Kataloğu. Catalogue of the Ancient Coins in the Sadberk Hanım Museum**, Sadberk Hanım Müzesi, İstanbul.

TEMÜR, Akın (2009), **Grek Sanatında Karışık Yaratıklar**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, AtÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

THOMSON, James Oliver (1948), **History of Ancient Geography**, Biblo & Tannen Publishers, Cambridge.

TOYNBEE, Jocelyn Mary Catherine (1944), "Greek Imperial Medallions", **JRS**, vol. 34, part 1 – 2: 65 – 73.

ÜNAL, Ahmet – GİRĞİNER, K. Serdar (2007), **Kilikya – Çukurova. İlk Çağlardan Osmanlılar Dönemine Kadar Kilikya'da Tarihi Coğrafya, Tarih, Arkeoloji**, Homer Kitabevi, İstanbul.

ÜRETEN, Hüseyin (2003), "Hellenistik Dönem Pergamon Tanrı ve Kültleri", AÜ DTCF **Tarih Araştırmaları Dergisi**, 35: 185 – 214.

VACANO, Otfried von (1986), **Typenkatalog der antiken Münzen Kleinasiens**, D. Reimar, Berlin.

VAN LOON, Maurits Nanning (1966), **Urartian Art**, Nederlands Historisch-Archaeologisch Instituut, İstanbul.

VENERI, A. (1986), "Dionysos", **LIMC III 1**, 413 – 419.

WAGGONER, Nancy M. (1979), "The Propontis Hoard (IGCH 888)", **RN**, 6e série – Tome 21: 7 – 29.

WEIDAUER, Liselotte (1975), **Probleme der frühen Elektronprägung**, Office du Livre, Fribourg.

WIGGERMANN, Frans A. (1993), “Mischwesen. A”, **RLA**, Band 8: 222 – 245.

WILD, F. (1963), **Gryps, Greif, Gryphon (griffin). Eine sprach, kultur und stoffgeschichtliche Studie**, Böhlau, Wien.

YILDIRIM, Nimet (2008), **Fars Mitolojisi Sözlüğü**, Kabalcı Kitabevi, İstanbul.

YILDIRIM, Savaş (2003), “Aslan – Boğa Mücadelesi Kompozisyonu”, **AÜ DTCF Dergisi**, 43, 2: 1 – 18.

YILMAZ, Nalan (1997), **Yunan Sanatı’nda Grifon, Sfenks ve Kentauros**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

ZIEGLER, K. (1912), “Gryps”, 1902 – 1929, **RE**, VII.2, Ed. Wilhelm Kroll, Georg Wissowa, J. B. Metzlerscher Verlag, Stuttgart.

ZOUZOULA, Evgenia (2007), **The Fantastic Creatures of Bronze Age Crete** vol. 1–2, Yayınlanmamış Doktora Tezi, University of Nottingham, Nottingham.

Mezat Katalogları

Baldwin's Auction Ltd.

CNG Inc.

Gemini Auction

Heritage Auctions

Lanz Auction

LHS Numismatik Auction

NAC Auction

NLM Auction

Stack's Auction

İnternet Kaynakları

Ancient Coin Search (Çevrimiçi): <http://www.acsearch.info/>

Perseus Digital Library (Çevrimiçi): <http://www.perseus.tufts.edu/>

9. ÖZGEÇMİŞ

6 Kasım 1978'te Trabzon'da doğan Göktürk Ömer Çakır, ilk orta ve lise öğrenimini İstanbul'da tamamladıktan sonra 1997 – 2001 yılları arasında Erzurum Atatürk Üniversitesi Arkeoloji Bölümü Klasik Arkeoloji Anabilim Dalında öğrenim gördü. Prof. Dr. Cevat Başaran'ın danışmanlığında “Hellen Pantheonunda Kült ve Sembolizm” başlıklı lisans teziyle mezun olmasını takiben Aralık 2002 – Temmuz 2003 arasında askerlik hizmetini kısa dönem erbaş olarak tamamladı. Sonraki yıllarda çeşitli devlet okullarında vekil öğretmenlik yaptı. Hâlen bir kamu kuruluşunda kütüphane sorumlusu olarak çalışmakta ve 2010 yılından bu yana Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Programı Klasik Arkeoloji Bilim Dalında başladığı yüksek lisans eğitimini sürdürmektedir. Evli ve bir çocuk sahibidir.

Yayın:

(Kitap Tanıtımı)

2011, “İo'yla Mehtaba Çıkmak. (İstanbul'un Antik Çağ Tarihi)”, **Ada**, 13: 79 – 81.

(Editörlük)

Karl Kerényi, **Dionysos: Yok Edilemez Yaşamın Arketipik İmgesi**, Pinhan, (Baskıda).

Karl Kerényi, **Prometheus: İnsan Varlığının Arketipik İmgesi**, Pinhan, (Baskıda).

Karl Kerényi, **Eleusis: Anne ve Kızın Arketipik İmgesi**, Pinhan, (Baskıda).